

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
COĞRAFYA ANABİLİM DALI

MARDİN İLİ'NİN TURİZM POTANSİYELİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMANI

Yrd. Doç. Dr. M. Dursun ÇİTÇİ

HAZIRLAYAN

Yusuf KOÇOĞLU

ELAZIĞ-2006

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

MARDİN İLİ'İN TURİZM POTANSİYELİ

Yusuf KOÇOĞLU

Fırat Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Coğrafya Anabilim Dalı

ELAZIĞ–2006, Sayfa: X + 109

Mardin’de kültür, çağlar boyu yerleşik olan uygarlığın izlerini taşır. Mardin ili önemli tarihsel ve kültürel mimari zenginliklere sahiptir. Bu zenginliğin turizm alanında en iyi şekilde değerlendirilmesi halinde ilin kalkınmasına ve ülke turizmine büyük katkı sağlayacağı kuşkusuzdur.

Dünü bugün, dünden getirdiklerini gönlünden; geçmişten geleceğe sunan, tarihi tarihle özümsetmek, yaşayıp yaşatabilmek ayrıcalığı nedeniyle, tarihin en eski Hıristiyan topluluğu Süryanilerin köklü kültürü ve çeşitli uygarlıkların izleriyle bezenen Mardin’de engin hoşgörü şehrin ötesine ulaşmaktadır. Mardin ezanlar ve çanların kardeşçe ve birlikte yankılandığı bir şehirdir.

Son yıllarda sadece ülkemizin değil tüm dünyanın ilgisini çekmeye başlayan Mardin, tarihi ve kültür yapısı ile UNESCO’nun “Dünya Mirası Kenti Listesine” girmeye adaydır. Kültür Varlıklarının belgelenmesi korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması önem arz etmektedir. İlimiz merkez ve İlçelerinde Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğüne tescil edilmiş 665 adet bina mevcuttur.

ANAHTAR KELİMELEER: Mardin, Turizm, Potansiyel

SUMMARY

Master Thesis

THE TOURISM POTENTIAL OF MARDİN

Yusuf KOÇOĞLU

The University of Firat

The Institute of Social Science

The Department of Geography

ELAZIĞ–2006,Page: X + 109

The culture of Mardin bears the imprint of various antique civilizations flourishing in the area. Mardin has an enormous historical, cultural and architectural richness. It is apparent that this richness has the potential of contributing much to the development of the province and national tourism if mobilized and managed properly.

Mardin enjoys a privileged status in the sense that it is able to make people live the past and to present what is old and valuable to present generations. Mardin’s cultural diversity is further enriched by the deep-rooted culture of various communities including the oldest Christian community, the Suryani. Mardin is a city of tolerance where ezan from mosques lives in brotherhood with church bells.

In recent years Mardin has become a center of attraction for many people from different parts of the world. It is a candidate for UNESCO’s List of “Cities of World Heritage.” Submitting, protecting and transferring cultural richness for the next generations require a big importance. In our city and its provinces we have 665 buildings registered by protection of culture and nature values committee directorate.

KEY WORDS: Mardin, Tourism, Potential

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	I
SUMMARY.....	II
İÇİNDEKİLER.....	III
HARİTALARIN LİSTESİ.....	VI
TABLoların LİSTESİ.....	VII
GRAFİKLERİN LİSTESİ.....	VII
FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ.....	VIII
ÖNSÖZ.....	X

BÖLÜM –I

1.GİRİŞ	1
1.1. Araştırma Alanının yeri ve sınırları.....	1
1.2. Araştırmanın amacı ve Kullanılan Yöntem.....	2
1.3. Araştırma Alanında Daha Önceden Yapılmış Çalışmalar.....	4
1.4. İlin Kısa Tarihçesi.....	4

BÖLÜM-II

2.MARDİN İLİ'NİN TURİZM POTANSİYELİ

2.1. DOĞAL POTANSİYEL.....	5
2.1.1. Jeomorfolojik Özellikler.....	6
2.1.2. İklim Özellikleri.....	9
2.1.3. Bitki Örtüsü.....	11
2.1.4. Hidrografik Özellikler.....	11
2.1.4.1. Akarsular.....	11
2.1.4.2. Maden Suları.....	12
2.1.5. Mağaraları.....	12
2.1.6. Av Turizmi.....	13

2.2. KÜLTÜREL POTANSİYEL.....	15
2.2.1. Mardin İlinin Bölge ve Ülke Turizmindeki Yeri.....	15
2.2.2. Merkezde ve İlçelerde Bulunan Tarihi Eserler.....	17
2.2.2.1. Dini Yapılar.....	17
2.2.2.1.1. Camii ve Mescitleri.....	18
2.2.2.1.2. Manastırlar.....	31
2.2.2.1.3. Kiliseler.....	38
2.2.2.1.4. Türbeler.....	43
2.2.2.1.5. Medreseler.....	45
2.2.2.1.6. Zaviyeler.....	53
2.2.2.2. Kervansaraylar.....	55
2.2.2.3. Çarşılar.....	55
2.2.2.4. Hamamlar.....	57
2.2.2.5. Köprüler.....	59
2.2.2.6. Kaleler	60
2.2.2.7. Çeşmeler.....	67
2.2.2.8. Diğer Eserler ve Sivil Mimari Örnekler.....	68
2.2.3. Tarihi Yerleşmeler ve Arkeolojik Alanlar Harabeler.....	75
2.2.4. El sanatları.....	82
2.2.4.1. Taş İşlemeciliği.....	82
2.2.4.2. Tel Kari ve Kuyumculuk	84
2.2.4.3. Testicilik, Çanak, Çömlek.....	85
2.2.4.4. Bakırcılık ve Kalaycılık	85
2.2.4.5. İğne Oyaları- Midyat Nakışı ve Şal u Şepik	86
2.2.4.6. Basmacılık ve Kilim Dokumacılığı (Merş).....	87
2.2.4.7. Diğerleri.....	87
2.2.5. Mardin Yemekleri.....	89
2.2.6. Gençlik ve Kamp Turizmi.....	89

BÖLÜM-III

3. TURİZM SOSYO-EKONOMİK İLİŞKİSİ	90
3.1. Ekonomik Kaynaklar.....	90
3.2. Nüfus.....	90
3.3. Turizm-Ulaşım İlişkisi.....	93
3.3.1. Karayolu.....	94
3.3.2. Demiryolu.....	94
3.3.3. Havayolu.....	95
3.4. Mardin İli'nde Yerleşme ve Turizm İlişkileri.....	95

BÖLÜM-IV

4. BUGÜNKÜ TURİSTİK KULLANIM ŞEKİLLERİ.....	96
4.1. Gezi ve Mesire Yerleri.....	96
4.2. Kamp İmkânları.....	96
4.3. Turizm Rekreasyona Yönelik Talep.....	96
4.4. Konaklama Tesisleri.....	96

BÖLÜM-V

5.MARDİN İLİ'Nİ ZİYARET EDEN YERLİ VE YABANCI TURİSTLER...	98
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	101
BİBLİYOGRAFYA.....	105
ÖZGEÇMİŞ.....	109

HARİTALAR

Harita 1: Lokasyon Haritası.....	3
Harita 2:Mardin İli Topoğrafya Haritası.....	8
Harita 3:Mardin İli Turizm Haritası.....	14
Harita 4:Mardin İli İnanç Turizmi Eserleri Dağılışı Haritası.....	30

TABLolar

Tablo 1: Mardin İli'nde Ortalama Sıcaklık Değerleri.....	9
Tablo 2: Mardin İli'nde Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı.....	10
Tablo 3:Tescil Edilmiş Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları ile Sit Alanları.....	15
Tablo 4: 2000 Yılı Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Mardin İli'nin Nüfus Yapısı.....	93
Tablo 5: Mardin'de Bulunan Oteller ve Konaklama Tesisleri.....	97
Tablo 6: 2001 -2005 Yılları Arasında Türkiye ve Mardin'e Gelen Turist Sayıları....	98

GRAFIKLER

Grafik 1: Mardin İli'nin Aylara Göre Sıcaklık Değerleri.....	9
Grafik 2: Mardin İli'nin Mevsimlere Göre Yağış Değerleri.....	10
Grafik 3: : Arkeoloji müzesini ziyaret eden turist sayılarının aylara göre değişimi...81	
Grafik 4: Mardin'de iktisaden faal nüfusun sektörsel dağılımı.....	91
Grafik 5: 2001 -2005 Yılları Arasında Mardin'e Gelen Turist Sayıları.....	99
Grafik 6: 2001 -2005 Yılları Arasında Nusaybin 'den Giriş Yapan Turist Sayıları ..	99

FOTOĞRAFLARIN LİSTESİ

Fotoğraf 1: Mardin İli'nin adeta sembolü haline gelmiş taş evler.....	5
Fotoğraf 2: Mardin ilinden gece görünümü.....	6
Fotoğraf 3: Beyazsu etrafında bulunan tesislerden bir görünüm	11
Fotoğraf 4: Ulu Cami (Cami-i Kebir).....	21
Fotoğraf 5: Midyat Ulu Camii.....	28
Fotoğraf 6: Mor Şmuni manastırı.....	32
Fotoğraf 7: Deyru'z -Zaferan Manastırının Kuzey cepheden görünümü.....	33
Fotoğraf 8: : Deyru'z -Zaferan Manastırının Kduşkininden görünüm.....	33
Fotoğraf 9: Deyru'z -Zaferan Manastırının iç görünümü.....	34
Fotoğraf 10: Meryem Ana Manastırı.....	35
Fotoğraf 11: Mor Gabriel Manastırı.....	36
Fotoğraf 12: Kırklar Kilisesi ve çan kulesi	39
Fotoğraf 13: Midyat'ta buluna Mor Şarbil kilisesi.....	40
Fotoğraf 14: Mardin'de bulunan türbelere bir örnek.....	43
Fotoğraf 15: Medrese mahallesinin kuzeyinde bulunan Zinciriye Medresesi.....	47
Fotoğraf 16:Zinciriye Medresesinin batı cephesi.....	48
Fotoğraf 17: Kasımiye Medresesi	49
Fotoğraf 18: Mardin'de bulunan Sipahiler Çarşısı.....	57
Fotoğraf 19: Mardin Kalesi.....	60
Fotoğraf 20: Mardin kalesi günümüzde askeri alan olarak kullanılmaktadır.....	61
Fotoğraf 21: Kalenin güney Cephesi.....	62
Fotoğraf 22: Taş işçiliğinin yansıtıldığı tarihi bir Mardin evi.....	69

Fotoğraf 23:Şu anda kız meslek lisesi olarak kullanılan tarihi bina.....	69
Fotoğraf 24: Şu an PTT binası olarak kullanılan tarihi bina.....	70
Fotoğraf 25: Mardin’de özgün taş mimari örneklerinden bir görünüm	71
Fotoğraf 26: Mardin’in tarihi taş sokakları	74
Fotoğraf 27: Merkez Oğuz köyünde bulunan harabeler(Dara Harabeleri).....	76
Fotoğraf 28: Mardin’de Patrikhane olarak kullanılmış şu anki müze binası.....	77
Fotoğraf 29: Müzede sergilenen Roma dönemine ait heykeller.....	78
Fotoğraf 30: Yeni Asur dönemine ait kült kabı.....	78
Fotoğraf 31:Yeni Asur dönemine ait kaideli kap(M.Ö. 7.yy).....	79
Fotoğraf 32: Çömlek kalıntıları(Gırnavaz).....	79
Fotoğraf 33:Gırnavaz ören yerinde bulunan dört kulplu çömlek	80
Fotoğraf 34: Tarihi İpek Yolu	81
Fotoğraf 35: Mardin’de bir cami girişinde bulunan taş işlemeciliğine bir örnek.....	82
Fotoğraf 36: Midyat’ta taşa hayat veren taş ustaları.....	83
Fotoğraf 37:Taş işçiliğinin bir başka örneği.....	83
Fotoğraf 38: Telkari sanatı	84
Fotoğraf 39: Geleneksel el sanatlarımızdan bakır işlemeciliği	85
Fotoğraf 40: Mahalli dokumalardan bir örnek.....	86
Fotoğraf 41: Mardin’de yöresel dokumalarla döşenmiş bir konuk evi	87
Fotoğraf 42: El emeği göz nuru, enfes bir sanat anlayışı	88
Fotoğraf 43: Mardin mutfağından bir görünüm	89

ÖNSÖZ

Yapmış olduğum bu tez çalışması lisans ve yüksek lisans öğrenimim boyunca kazanmış olduğum coğrafi bilgilerin bir uygulamasıdır. Öğrenimim boyunca çok değerli bilgilerini bizlerden esirgemeyen hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Konuyla ilgili daha önceden yapılmış bir çalışma olmaması çalışmamda birtakım eksiklikleri beraberinde getirmiş olması muhtemeldir. Amacımız bu konuda yaptığımız çalışmayı tek bir kaynak olarak görülmeden sadece bir eksikliğin doldurulabilmesi için damlatılmış bilgi yumağı olarak görülmesi ve yapılacak çalışmalarla daha da geliştirilmesidir

Yukarı Mezopotamya’da bulunan bu kültür ve medeniyet beşiği olan Mardin’de turizm ile ilgili mevcut el broşürlerinin dışında fazla bir çalışmanın olmaması gayet üzüntü verici bir durumdur. Temennimiz odur ki çalışmamızın daha nice çalışmalara yön verici olması ve bu konudaki büyük eksikliği doldurmasıdır.

Yapmış olduğum bu çalışmada yardımlarını esirgemeyen kıymetli danışmanım Yrd. Doç. Dr. M. Dursun ÇİTÇİ’ ye Mardin il turizm müdür M. Muhlis HAMİDİ’ ye, birlikte değerlendirme yaptığımız sanat tarihçisi değerli arkadaşım A.Muzaffer BELEK’e ve Mardin müzesi müdür yardımcısı Hasan KARABULUT’ a, orada görev yapmış ve bilgilerinden faydalandığım eşim Sergül KOÇOĞLU’ na ve eğitimimizde emeği geçmiş tüm bölüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

Yusuf KOÇOĞLU

BÖLÜM -I

1. GİRİŞ

Mardin mimari etnografik, arkeolojik, tarihi ve görsel değerleri ile zamanın durduğu izlenimini veren Güneydoğunun şiirsel kentlerinden biridir. Mardin’de farklı dini inançlar paralelinde, sanatsal açıdan da değeri olan camiler, kiliseler, manastırlar ve benzeri dini eserler bulunmaktadır. Mardin ipek yolu güzergâhında olup 5 han ve kervansaray mevcuttur.

Mardin’de kültür çağlar boyu yerleşik olan uygarlığın izlerini taşır. Mardin ili önemli kültürel ve tarihi mimarilere sahiptir. Bu zenginliğin turizm alanında en iyi değerlendirilmesi halinde ilin kalkınması ve ülke turizmüne çok büyük katkı sağlayacağı kuşkusuzdur.

Dünü bugünü, dünden getirdiklerini gönlünden, geçmişten geleceğe sunan tarihi tarihle özümsetmek yaşayıp yaşatabilmek ayrıcalığı nedeniyle tarihin en eski Hıristiyan topluluğu Süryanilerin köklü kültürü ve çeşitli uygarlıkların izleriyle bezenen Mardin’de engin hoşgörü Şehrin ötesine ulaşmaktadır. Her köşesine tarih sinmiş bu şehirde ezan sesleri çan sesleriyle kardeşçe yankılanmaktadır.

Son yıllarda sadece ülkemizin değil tüm dünyanın ilgisini çekmeye başlayan Mardin tarihi ve kültürel yapısı ile UNESCO’nun “Dünya Mirası Kenti Listesi”ne girmeye adaydır. Ziyaretçi akınına uğrayan kente resmi kayıtlara göre 2001 yılında pasaportlu olarak 48.852 kişi giriş yapmıştır.

1.1.Araştırma Alanının Yeri ve Sınırları

Araştırma sahamızı oluşturan Mardin matematik konum olarak 36°55'K- 38°51'K enlemleriyle 39°56'D - 42°54'D meridyenleri arasında yer almaktadır.

Çalışma sahamız Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nin Dicle Bölümünde yer almaktadır. Doğuda Şırnak ve Siirt, batıda Şanlıurfa, kuzeyde Diyarbakır ve Batman, güneyde Suriye ile çevrili, deniz seviyesinden yaklaşık olarak 1083m yükseklikindedir. Mardin doğudan batıya uzanan 1000–1100 metre yükseklikteki eşiklerin birinde Mezopotamya ovasına hâkim, bir yerde kurulmuştur. Yöre eski dönemlerde batı-doğu ve kuzey-güneyi birbirine bağlayan ticari ve askeri yollar üzerinde yer alan Bağdat, Musul, Diyarbakır kervan yolları üzerinde bir konaklama yeri ve merkez olarak çok zengin ve hareketli bir yaşama sahne olmuştur. Ön Asya coğrafyası içinde Mardin, büyük önem taşır. Asya’yı doğu Akdeniz’e bağlayan ve

Mezopotamya'yı Doğu Anadolu'ya hatta Orta Anadolu'ya bağlayan tüm yollar, antik çağlarda olduğu gibi günümüzde de Mardin ve çevresinden geçmektedir. Gerek bu stratejik durumu gerekse ekonomik durumu nedeni ile Mardin, en eski prehistorik çağlardan itibaren yoğun bir şekilde yerleşime sahne olmuştur. Arkeolojik açıdan çok az araştırılmasına rağmen eski yazılı kaynaklar ve ele geçen mevcut buluntular bölgenin kültürel önemini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.(Dolapönü,1970 s:248)

1.2.Araştırmanın Amacı ve Kullanılan Yöntem

Araştırmanın amacı, Mardin İli'nin turizm potansiyelini ve bugünkü kullanım durumunu ortaya koymak, bu ildeki turizm potansiyeli olan yerlerin belirtilmesi, daha iyi tanınması, sorunların ve eksiklerin ortaya çıkarılarak konuyla ilgili kişilerin dikkatinin bu alana çekilmesi ve bu konuda yardımcı olabilme arzusudur.

Araştırma sahasının turizm potansiyeli incelenirken:

1.Bu çalışmamda öncelikle veri toplama ve literatür taraması yapılmış, konuyla ilgili diğer çalışmalar gözden geçirilmiştir.

2.İl turizm müdürlüğünden konuya ilişkin bilgiler alınmış ve bunlardan konulara kaynak olacak şekilde yararlanılmıştır.

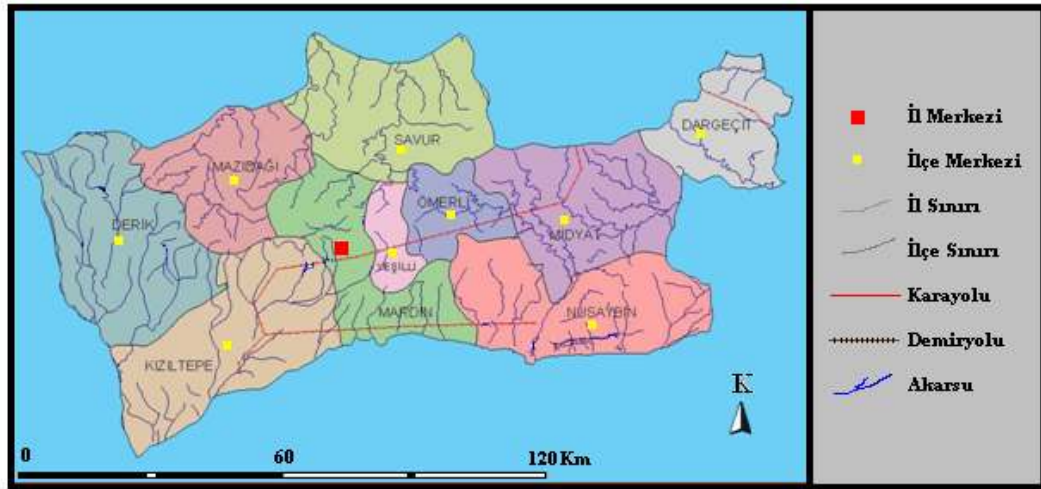
3.Turizme ait unsurlar incelenmiş ve il turizmindeki yeri sentez olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu konuda hazırlanan il turizmini tanıtmaya yönelik yayınlar da değerlendirilmiştir.

4.Araştırma alanında yapılan arazi çalışmalarda sözü edilen turizm potansiyeli alanındaki mevcut yerler fotoğraflanarak konuyu somutlaştırmak maksadıyla malzeme olarak kullanılmıştır.

5.Çalışma alanında konu ile ilgili grafikler, tablolar ve haritalar hazırlanmıştır.

Mardin Şehir planı üzerinde Şehir ve turizm coğrafyasının genel prensiplerine dikkat ederek Mardin'in doğal ve turizm potansiyelini turizm sosyo-ekonomik ilişkilerini ve turizm endüstrisine kaynak yaratan yerleri belirtilmeye çalışılmıştır.

LOKASYON HARİTASI

Harita 1: Lokasyon Haritası

1.3.Araştırma Alanında Önceden Yapılmış Çalışmalar

Araştırma alanında önceden çalışılmış il yıllıkları ve turizm envanterleri yurt ansiklopedisi sayılabilir. Bölgenin turizm dışında özellikle Artuklu dönemine ait mimari eserlerle ilgili makale ve tez çalışmaları vardır.

1.4.İlin Kısa Tarihçesi

Kimler tarafından ve ne zaman kurulduğu bilinmiyorsa da Mardin'in kuruluşu eski doğu tarihine göre Sübariler zamanına kadar uzanmaktadır. M.Ö. 4500'de Kuzey Mezopotamya'da Zagros Dağlarına kadar, batıda Habur ve Babil'e kadar uzanan bölgede Sübarilerin Telhulef denen yeri kendilerine merkez yapıp tarihte ilk ülke kurdukları biliniyor. Subariler tarihçiler tarafından ön Asurîler olarak bilinmekte olup ülkelerine Subaru denilmektedir. Fırat Vadisinin doğusunda oturan bir kavim sınırın güneydoğusunu istila edip Ur şehrini kendilerine başkent yapmışlardır. Hükmettikleri bölgeye de Sümer denilmiştir. Sümer Kralı M.Ö.2850 yıllarındaki Lugalzerkiz Akdeniz'e kadar uzandığı seferinde Mardin'i egemenliğı altına almıştır.

Mardin eski çağlardan beri yerleşile gelmiş ve ismi eski tarihi kaynaklarda çok kez geçmiştir. Mardin ile ilk bilgilere Roma tarihçilerinden A. Marcellinus'un yapıtlarında rastlanır.(M.S. IV. yy)Mardin'de birçok devlet dolayısıyla birçok kültür yerleşmiştir. Bunlar arasında Pers, Akad, Sümer, Araplar, Selçuklular ve Osmanlılar yer alır. Mardin, Mezopotamya ve Anadolu'da ilk uygarlıkların ortaya çıktığı merkezlerden biridir. Güneydoğu Anadolu bu iki alan arasında geçiş bölgesi durumundadır. Bu sebeple Mezopotamya ve Anadolu uygarlıkları Mardin'in kültürel gelişmesinde etkili olmuştur. Ele geçirme ya da yerleşme amacıyla yöreye gelen topluluklar, bir yandan yerli halkın kültüründen etkilenmişler, bir yandan da yöre kültürünü etkilemişlerdir. Bu etkileşim süreci günümüze değin sürmüş, renkli bir kültürel yapının ortaya çıkmasına yol açmıştır (İl turizm Yıllığı 1998 s:9).

BÖLÜM-II

2.MARDİN İLİ'NİN TURİZM POTANSİYELİ

Fotoğraf 1: Mardin İli'nin adeta sembolü haline gelmiş taş evler.

2.1.DOĞAL POTANSİYEL

Camiiler, kiliseler, hanlar, hamamlar, türbeler, su kemerleri, köprüler, kervansaraylar gibi örnekler ile arkeolojik eserler, ören yerleri araştırmacılar, mimarlar, sanat tarihçileri ve öğrenciler için önemli birer araştırma konusu olup, bu kişileri yöreye çeker. Tarihi eser yönünden zengin olan Mardin ili'nde turizmin geliştirilmesi önerilmektedir. "Kültürlerin Buluşma Noktası" olarak bilinen Mardin binlerce yıldır farklı uygarlıkların yaşadığı ve İpek Yolu güzergâhı üzerinde farklı dil, din, ırktan insanların bulunduğu, farklı din, renkli bir kültürel yapının ortaya çıkmasına yol açmıştır. 16. yüzyılda Mardin'de Şemsiler, Yahudiler ve Yezidiler de yaşamaktaydı. Mardin, yüzyıllar boyunca Türk, Kürt ve Arapların Müslüman, Süryani, Hıristiyan ve Yezidilerin bir arada yaşadıkları bir merkez olmuştur. Bugün de bir kültürler ve dinler mozaiki özelliğini koruyan Mardin, Süryanilerin dini merkezi durumundadır; ancak Avrupa ülkelerine göçler nedeniyle günümüzde Süryani nüfusu oldukça azalmıştır. Çalışma mızın bu kısmında Mardin ili'nde turizmi etkileyen faktörler üzerinde durulacaktır.

Fotoğraf 2: Mardin İli'nden gece görünümü

2.1.1. Jeomorfolojik Özellikler

Topoğrafya haritasında da görüldüğü gibi dağlık bir yapıya sahip olan Mardin Bölge sınırları içerisinde aniden yükselen bir eşik niteliğindedir (Harita 2). Bu sebeple çevresine hâkim bir konumdadır. Mardin'de çeşitli uygarlıklara ait maddi ve manevi bu kültür hazineleri arazi yapısına uygun şekillenmiş ve savunulması kolay yerlerde yapılmıştır. Fakat gerek iklim özellikleri, gerekse arazi şartlarına bağlı olarak bu eserlerin birçoğu günümüze ulaşamamıştır.

Çalışma sahamızda kalan Mardin, Diyarbakır'ın güneybatısındaki Karacadağ'dan başlar Dicle nehri kenarındaki Cizre ilçesine kadar ana hatlarıyla Batı – Doğu doğrultusunda uzanmaktadır. Mardin eşiği 1000 – 1500 metre arasında değişen yüksekliğe sahip, kalker yapılı üzeri aşınmış, yüksek bir plato özelliğine sahiptir.

Mardin İli'nin turizmi üzerinde yer şekillerinin ve zemin yapısının önemli etkisi olmuştur. Özellikle “Midyat Taşı” diye anılan kalker, taş ocaklarından çıkarıldıktan sonra kolay işlenebilir olması sebebiyle mimari alanda çok fazla kullanılmış ve yörede kendine özgü bir tarzla işlenerek ayrı bir doku oluşturmuştur.

Mardin'in genelde dağlık bir sahaya karşılık gelmesi durumu, özellikle kaya mimarisi alanında olduğu gibi birçok öğeyi etkilemiş ve bu değişik unsurları bünyesinde harmanlayabilmiş buna bağlı olarak “Kaleler Şehri” adını almıştır. Dağlık olmasının yanında düz alanların da var olması kültürel anlamda bir mozaik kendisine katmış, bu bakımdan

hanlar, kervansaraylar, mescitler, hamamlar, türbeler, kiliseler, manastırlar ve taş evler bu zemin üzerinde şekillenmiştir (Fotoğraf 1).

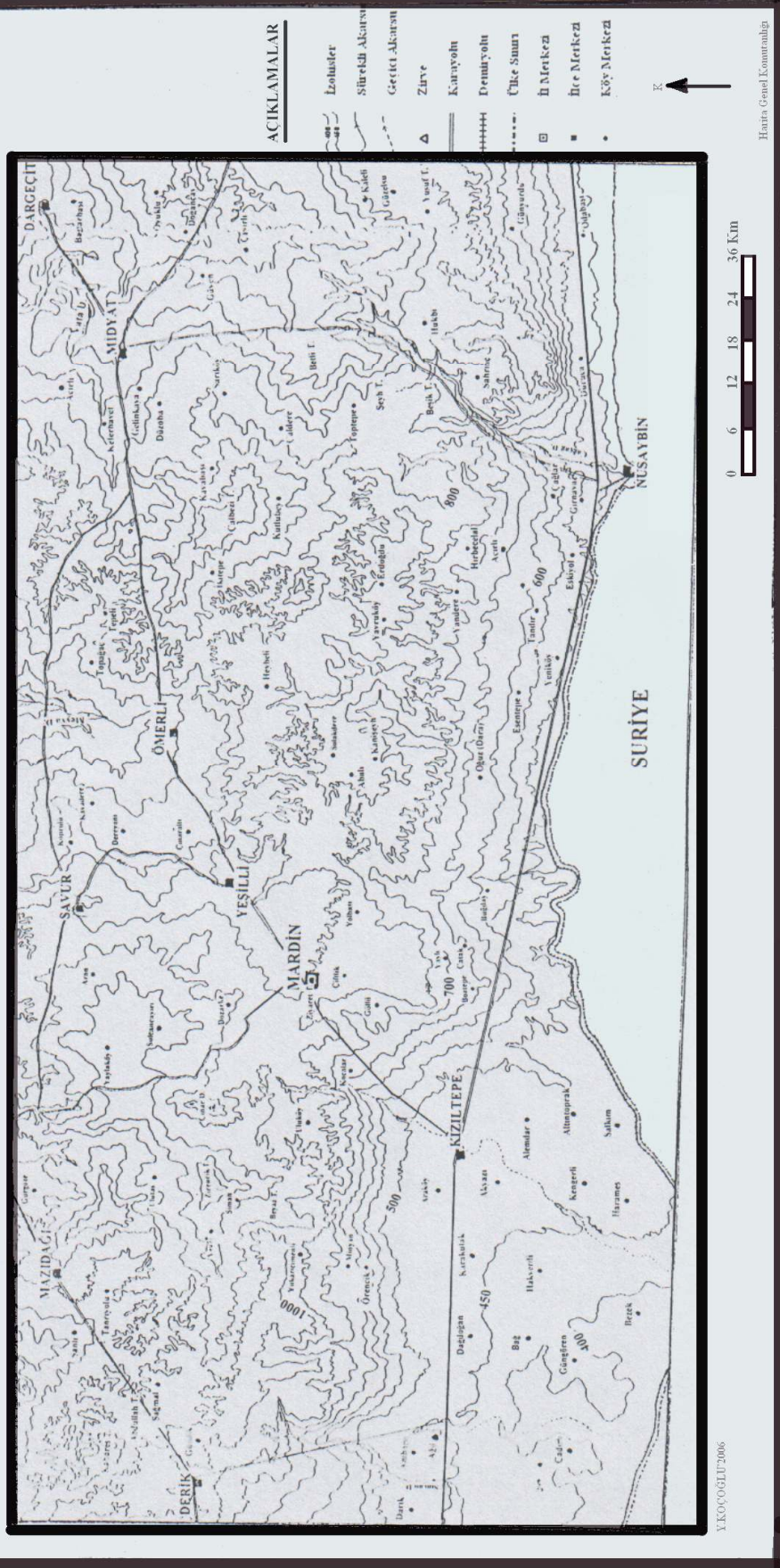
Mardin'in jeomorfolojik özellikleri ile tarihi özelliklerini bağdaştıracak olursak, batı kenarı kesin olarak belirlenemeyen, daha çok Mardin ve Midyat çevresini kapsayan bu dağlık arazi, doğuda Dicle ile kesilmektedir. Güneyde ovidan dik yamaçlarla yükselmekte, kuzeyde ise Dicle'ye kadar uzanmaktadır. Günümüzde Mardin Dağları olarak adlandırılan bu dağlık kütle, önceki dönemlerde Turabdin, klasik çağda Masius ve Asur kaynaklarında Kaşyari adlarını almıştır. İlerdeki bağcılık ve tahıl üretimi, belli oranda ekonomik önem taşısa da Kaşyari'nin yeni Asur devri için en etkileyici yanı, Diyarbakır'a dolayısıyla Doğu Anadolu'ya sağladığı bağlantı ve stratejik değerdir.

Kaşyari Yolu dışında bir yol da Asur'u batıya bağlamaktadır, yol Nusaybin ve Gınavaz çevresinden geçmekte Kaşyari'ni hemen güneyinde doğu-batı istikametinde uzanarak devam etmektedir. Musul'dan Nusaybin'e uzanan eski kervan yolu da hemen hemen aynı rotayı takip etmiştir. Bu yol günümüzde de canlılığını korumakta ve ipek yolu olarak adlandırılmaktadır.

Mardin'i Suriye içlerine bağlayan bir başka yol ise Habur'un Fırat'la kesiştiği yerden çıkar. Habur Nehri'ni ve Çağçağ Deresini takip ederek Nusaybin'e, dolayısıyla Gınavaz'a ulaşır. Gınavaz'da Çağçağ vadisini takip ederek kuzeye yönelen bu üçüncü yol Kaşyari içlerine girer ve Subnat kaynağından çıkan yol ile birleşir. Her üç yola bağlı olarak Mardin merkezi bir konuma kavuşmaktadır. Bir taraftan doğuya, bir taraftan batıya, bir taraftan güneye ve bir taraftan da kuzeye geçiş ancak Kaşyari yani Mardin Dağları sayesinde mümkün olmaktadır. Gerek eski gerek yeni yerleşim alanları bu yolların çevresinde sıralanmakta, hatta yoğunlaşmaktadır. Arazinin doğal yapısı da bu yol düzenlemesine imkân sağlar. Mardin Dağlarında yol güzergâhı üzerinde belli aralıklarla yer alan eski yerleşim yerlerinin bir kısmı daha çok konaklama yeri veya karakol karakterindedir. Ele geçen bulgulardan bu yolların geç dönemlerde de kullanıldığını ortaya koymaktadır.

Gerek şu ana kadar tespit edilen yerleşim yerleri, gerekse yazılı belgeler Mardin Dağları'nın ne kadar yoğun bir trafiğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Stratejik konumu sayesinde bu dağlık arazi, Ön Asya'da eski çağlarda bölgeler ve kültürler arasında etkin bir rol oynamıştır.

MARDİN İLİ TOPOĞRAFYA HARİTASI

Harita 2: Mardin İli Topoğrafya Haritası

2.1.2. İklim Özellikleri

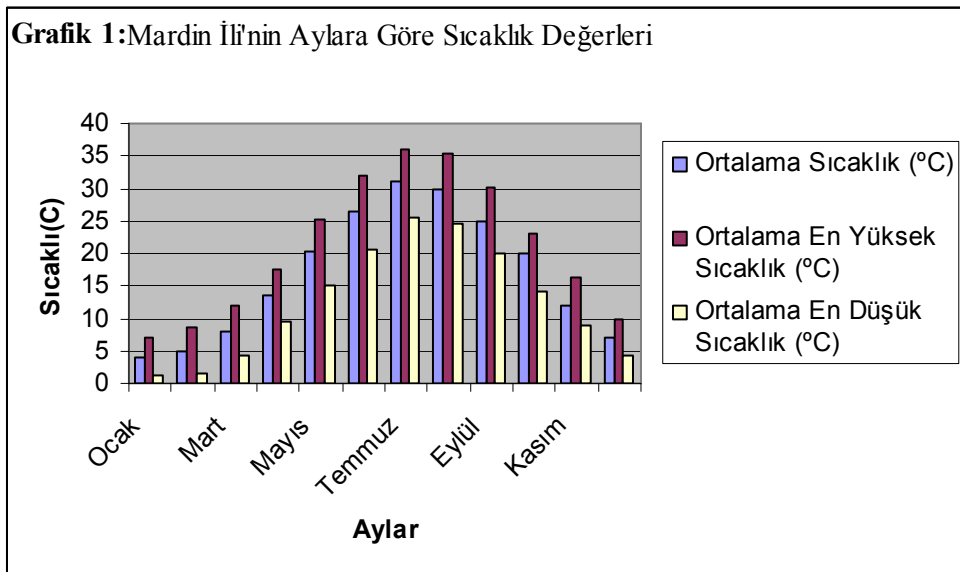
Mardin İli'nin iklimi üzerinde kuzeydeki Savur, Ömerli, Güçlü dağları ile kuzeybatıdaki Mazıdağları etkili olmaktadır. Bölgede kış döneminde oluşan yüksek basınç alanı, kış aylarının soğuk geçmesine yol açar.

Bir yandan güneydeki çöl ikliminin etkisi altında bulunması, bir yandan kuzeydeki yüksek dağların serin hava kütlelerinin bölgeye girişini engellemesi nedeniyle ilin genelinde yazlar çok sıcak geçerken karasal iklimin tipik özelliği görülür.

Tablo 1: Mardin İli'nde Ortalama Sıcaklık Değerleri

Aylar	Ortalama Sıcaklık (°C)	Ortalama En Yüksek Sıcaklık (°C)	Ortalama En Düşük Sıcaklık (°C)
Ocak	3,9	7,1	1,2
Şubat	4,9	8,7	1,5
Mart	8,1	12,1	4,4
Nisan	13,6	17,5	9,4
Mayıs	20,3	25,1	15,2
Haziran	26,6	31,9	20,6
Temmuz	31,1	36,0	25,4
Ağustos	29,9	35,3	24,6
Eylül	24,8	30,2	20,0
Ekim	20,0	23,2	14,3
Kasım	12,1	16,4	8,8
Aralık	7,0	9,9	4,2

Kaynak: Meteoroloji Müdürlüğü

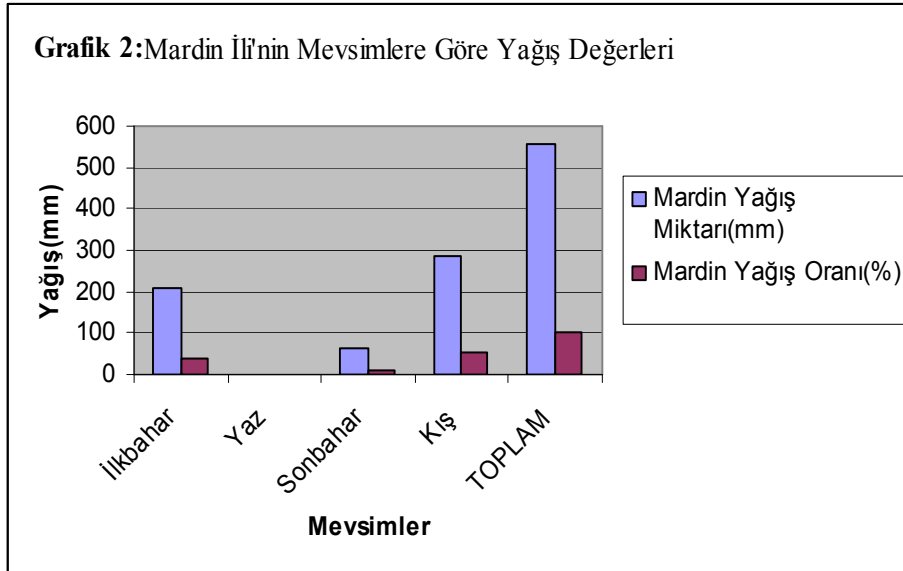
Kaynak: Meteoroloji Müdürlüğü

Mardin İli'nin meteorolojik verilerine göre: Mardin'e yağışın en fazla Mart ayında 115.8 m³ olarak düştüğü, en yüksek sıcaklığın 42.5 °C ile Temmuz ayında, en düşük sıcaklığın Şubat ayında -2,6°C olduğu tespit edilmiştir. En yüksek nem oranı % 76,1 ile Ocak ayında ölçülmüştür.

Tablo 2: Mardin İli'nde Yağışın Mevsimlere Göre Dağılışı

Mevsimler	Mardin	
	Yağış Miktarı(mm)	Yağış Oranı(%)
İlkbahar	206,2	37,1
Yaz	1,14	0,2
Sonbahar	62,6	11,2
Kış	284,5	51,3
TOPLAM	554,44	100,0

Kaynak: Meteoroloji Müdürlüğü

Kaynak: Meteoroloji Müdürlüğü

İklimin karasal olması ve sıcaklık farklılıklarının fazla olması özellikle mimari alandaki eserleri olumsuz etkilemiştir. Çünkü bu alanda temel mimari yapıtaşı olarak kullanılan kalker, yağışa ve sıcaklık farklarına düşük mukavemeti sebebiyle kısa bir sürede tahrip olmaktadır. Bu sebeple Mardin ili'nde bulunan mimari eserlerden bahsederken özellikle bu yapıların birçok medeniyetin etkisiyle onarıldığını ve günümüze kadar ancak gelebildiğini söylemek mümkün olur. Fakat iklimin bu olumsuz etkisinin yanı sıra kaya mimarisini olumlu etkilediği de söylenebilir. Yapılarda kullanılan taş duvarlar ve bu alandaki işçilik özellikle iklimle iç içe gelişen kavramlar olmuştur. Yaz mevsiminde serin

kış mevsiminde ise yalıtkan bir özelliğe sahip olan bu tarz mimari yapılara estetik kazandırma arzusu ile şekillendirilmiş ve göze hitap eden bir görüntü kazanmıştır.

2.1.3.Bitki Örtüsü

Kurak iklimi sebebiyle ilin bitki örtüsü pek zengin değildir. Sağlıklı bir orman görüntüsü vermeyen meşe ormanlarının kalıntıları araştırma sahamızda 700 metre gibi alçak bir seviyeye inmektedir. Meşe türleri içerisinde en yaygın olanı Mazı meşesi (Quercus Brantii)'dir. Kışların uzun sürdüğü yüksek kısımlarda soğuğa daha dayanıklı olan ardıçlar yer almaktadır. Sulak vadi tabanlarında ise söğüt, çınar, ceviz, kavak ve menengiç gibi değişik türlere de rastlanılır. İlin bazı alanlarında da mikro klima iklim özellikleri etkilidir. Bu alanlarda kışlar ılık geçmekle beraber zeytin ağaçları yer alabilmektedir.

2.1.4.Hidrografik Özellikler

2.1.4.1.Akarsular

Çağ Çağ (Karasu-Beyazsu)

Türkiye sınırında 70 km uzunluğundaki Fırat nehrinin bir kolu Nusaybin ilçesinden başlayıp Midyat yakınlarındaki, Beyazsu ve Karasu ile birleşip sınırımızı geçerek Suriye'ye doğru devam eder. Beyazsu kenarında dinlenme ve mesire yerleri mevcuttur. Yaz aylarında bu alanlar yerli turizmin vazgeçilmez unsurlarını oluşturur.(Fotoğraf3)

Fotoğraf 3: Beyazsu etrafında bulunan tesislerden bir görünüm.

Buğur çayı

Derik Derinsu köyünde bulunan Fırat nehrinin bir kolu olan 45 km lik akarsu üzerinde Dumluca barajı kuruludur.

Zerkan suyu

Fırat ırmağının bir kolu olan 80 km.lik bir deredir.

Savur çayı Dicle nehrinin bir kolu olan çay, Dicle nehrinden Ömerli İlçesine yaklaşık 74 km boyunca uzanır.

Gurs Suyu(Ma-i Babil)

İçme suyu olarak kullanılır. Dere üzerinde aynı zamanda yüksek şelaleler de mevcuttur.

Bu çayların kenarlarında mesire yerleri bulunmakta dere yatakları içinde oluşan şelaleler görsel bir güzellik sunmakta ve aynı zamanda bu alanlar gününbirlik dinlenme amaçlı kullanılmaktadır. Mardin'in yaz sıcaklığı düşünüldüğünde bu akarsular serinlemek amacıyla özellikle bölge halkı açısından büyük önem taşımaktadır.

2.1.4.2. Maden Suları

Jeolojik özelliklerine ve iklim özelliklerine bağlı olarak Mardin Kaplıca ve İçmeler açısından oldukça zayıftır. Arazi karstik olduğundan yeraltı suyu oldukça derindedir. Aynı zamanda yaz ayları yağışsız geçtiğinden yüzey suları bakımından da fakirdir.

Germ-i Ab Kaplıcası.

Germ-i ab kaplıcası Midyat ilçesine bağlı, Gerburan köyü yakınında, Dicle nehri kenarındadır. Su, bir mağara içinden kaynar. Mağara içinde bulunan havuzda banyo yapılır. Kükürtlü bir kaynaktır. İçilince, hazım kolaylaştırıcı etki yapar. Karaciğer safrayolları, bağırsak rahatsızlıklarında, deri hastalıklarında iyi sonuçlar verir. Germ-i ab sözcüğü, sıcak su anlamına gelir. Su sıcaklığı 40°C dir.

2.1.5.Mağaralar:

Çeşitli doğal etkenlerden sakınmak ve korunmak amacı ile mağaralar, yerleşme tarihi içinde insanlar için hep gerekli olmuştur. Mardin, bu anlamda jeolojik ve jeomorfolojik doğrultusunda insanlar tarafından kaya kültürü ile paralel mağara kültürünü doğurmuştur. Mevcut bulunan mağaralar, içlerine girildikçe bizden öncekilerin sabrını, gücünü, sanat anlayışını görmek için imkân sunmaktadır.

Avrhan Mağaraları

Mazıdağı ilçesinin 8 km doğusunda bulunan Yağmur köyündedir. İki mağaradan oluşan bu mağaralardan büyük olanı yer yer çökme sebebiyle tahrip olmuş durumdadır.

Gümüşyuva Mağarası

Mazıdağı ilçesine bağlı 30 km uzaklıktaki Gümüşyuva köyündedir. Mağarada Bizans kültürüne ait kalıntılar vardır.

Bunların yanı sıra; yine merkez ve ilçelerde Hamazembari, İplik, Linveyri, Şakolin, Firiye, Kafılmelep, Kafilmardin, Hapisnas, Hanika ve Salah, Hessinmeryem ve Sercahan, Haramiye, Kafilsannur, Tınat, Hop, Kılıtdirkup, Derinsu ve Dağ mağaraları da bulunmaktadır.(Dolapönü, 1970 s:36)

2.1.6.AvTurizmi

Mardin'de bulunan keklik, karabatak, çulluk, yaban ördeği, tilki, tavşan gibi av hayvanları yakın çevreden gelen avcılarının ilgisini çekmekte ve az da olsa av amacıyla insanlar Mardin'e gelmektedir.

2.2.KÜLTÜREL POTANSİYEL

2.2.1.Mardin İli'nin Ülke ve Bölge Turizmindeki Yeri

Mardin ilinin kültür turizmi varlıkları arasında; camiiler, kiliseler, manastırlar türbeler, medreseler, arkeoloji müzesi, kaleler, harabeler, çeşmeler, el sanatları, yemekler... v.b. sayılabilir. İnanç Turizminin geliştiği ender kentlerden biridir.

Mardin ilinde dört kentsel sit alanı bulunmaktadır. Bunlardan üçü Mardin Merkez ilçesindedir. Zengin Kültürel ve kentsel Mirası ile Ulusal ve uluslararası çapta büyük bir ilgi odağı olagelmıştır. UNESCO Mardin'i Dünya Mirası olarak aday gösterilmiştir. Bir dizi uluslar arası proje planlanmıştır. Bunlardan bazıları kentsel kültür mirasının geliştirilmesi amacıyla uygulanmıştır(Mardin İl Yıllığı,2000 s:32).

Tablo 3: Tescil Edilmiş Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları ile Sit Alanları

Sit Alanları	16
Arkeolojik Sit Alanı	12
Kentsel Sit Alanı	4
Doğal Sit Alanı	-
Tarihi Sit Alanı	-
Kültür ve Tabiat Varlıkları	648
GENEL TOPLAM	664

Kaynak: Mardin İl Turizm Müdürlüğü

Sit alanı oluşu itibariyle Mardin'in dünyada apayrı bir yere sahip olduğunu bilen ve bu uğurda çok değerli çalışmalar yapan bilim adamlarının hazırladığı konuya ilişkin raporlar dikkat çekicidir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları Yüksek Kurulu'nun 29-30-31 Mayıs 1985 yılında aldığı 1425 no'lu karara göre Mardin il merkezinde bulunan, gayrimenkullerin 1979-1984 yıllarındaki kararları ortak bir mutabakata bağlamıştır. 2863 sayılı Kanun uyarınca Korunması Gerekli Taş Kültür Varlıkları olarak tescil kayıtlarının devamı sağlanmıştır.

Tabloda da görüldüğü gibi Mardin'de toplam 16 sit alanı bulunmakta, bunlardan 12 sini arkeolojik sit,4 ünü ise Kentsel sit alanı oluşturmaktadır. Kültür ve Tabiat varlıkları da eklendiğinde bu değer 664 olmaktadır. Mardin'de bulunan tarihi eserler (camiler, manastırlar, kiliseler, medreseler...) kültür ve tabiat varlıkları kapsamında değerlendirilmektedir. Bu kültür varlıklarından sit alanı kabul edilen başlıcaları şunlardır:

Evler

Diyarbakır Kapı Mahallesiinde 18 ev, Çabuk Mahallesiinde 2 ev, Şar Mahallesiinde 37 ev, Medrese Mahallesiinde 18 ev, Gül Mahallesiinde 53 ev, Eminettin Mahallesiinde 5 ev, Şehidiye Mahallesiinde 46 ev, Savur Kapı Mahallesiinde 24 ev, Teker Mahallesiinde 21 ev, Ulucami Mahallesiinde 25 ev, Yeni Kapı Mahallesiinde 6 ev, Latifiye Mahallesiinde 14 ev, Necmettin Mahallesiinde 11 ev, Resmi Binalar; Meslek Lisesi, PTT Binası (Medrese Mahallesi), 3-Halı Sanayi Okulu, Hükümet Konağı, Jandarma Komutanlığı, Gazipaşa İlköğretim Okulu, Ticaret Lisesi, Halk Eğitim Merkezi (Necmettin Mahallesi) Gençlik Ve Kültür Merkezi (D.Bakır Kapı Mahallesi), İl Jandarma Alay Komutanlığı Askeri Gazinosu, İl Jandarma Alay Komutanlığı Askeri Koğuşu' dur.

Zaviyeler

Sitra Zaviye (Medrese Mahallesi), Hamza İsapir Zaviyesi, Cihangir Bey Zaviyesi, Tekke (Gül Mahallesi),zaviyeleri'dir.

Hamamlar

Emir Hamamı (I.Cadde), Sitra Zaviye Hamamı (Gül Mahallesi), Ulucami Hamamı, Yenikapı Hamamı Kalıntısı'dır.

Türbeler

Şeyh Hamit Türbeleri, Şeyh İmameddin Türbeleri, Şeyh Salih Türbesi, Sultan Şeyhmus Türbesi'dir.

Çeşmeler

Ayıncevz (Çeşmesi), Ayın Tokmak (Çeşmesi), Sincar Çeşmesi, Cabi Çeşmesi, Saray Çeşmesi, Yakudiye Çeşmesi, Cevheriye Çeşmesi'dir.

Çarşılar

Revaklı Çarşı, Attarlar Çarşısı, Kayseriye Bedesteni, Çarıklar Çarşısı, Marangozlar Çarşısı'dır.

Ağaçlar

2 Çınar Ağacı Findevs Köşkü Bahçesinde, 5 Zeytin Ağacı Deyrülzafaran Manastırı Bahçesinde bulunmaktadır.

Kiliseler

Mor Petrus ve Pavlus Kilisesi (Medrese Mahallesi), Mor İliyo Kilisesi, Mor Behnan (Kırklar) Kilisesi ve Mor Yusuf Kilisesi (Şar Mahallesinde), Kırmızı Kilise, Protestan Kilisesi, Meryem Ana Kilisesi ve Patrikhane (Cumhuriyet Meydanı), Mor Mihail Kilisesi, Mor Hırmıs Kilisesi, Surpkevork (Mor Cırcıs) Kilisesi, Mor Barsavmo Kilisesi, Mar Şumune, Deyrülzafaran Manastırı, Mor Efram Manastırı (Diyarbakır Kapı Mahallesi)'dir.

Medreseler

Emineddin Medresesi, Zinciriye Medresesi, Altınboğa Medresesi, Hatuniye Medresesi, Şehidiye Medresesi, Şeyh Sultan Medresesi, Sultan Kasım Medresesi, Marufiye Medresesi'dir.

Camiler

Ulu Camii, Melik Mahmut Camii (Bab-ı Sor), Latifiye (Abdullatif) Camii, Reyhanîye Camii, Necmettin (Maristan) Camii (Necmettin Mahallesi), Nizamettin Begaz Camii (Diyarbakır Kapı Mahallesi), Eminettin Camii, Şeyh Muhammed Ezzanar Camii, Melik Mansur Mescidi (Gül Mahallesi), Pamuk Camii, Şeyh Zebur Camii, Sultan Hamza-i Kebir Camii, Şeyh Şaran Mescidi, Molla Hari Süleymanpaşa Camii, Tekiye Camii, Şeyh Kasım Halveti Mescit ve Türbesi, Şeyh Mansur Camii (Yalım Beldesi), Cami-ül Asfar, Muhammed Şeybullah Camii, Şeyh Yusuf Camii, Şeyh Abdulaziz Arap Camii, Kale Camii, Hızır Camii, Kuseyri Camii, Şeyh Çabuk Camii, Kasım Ömer Halife Camii,

2.2.2. Merkezde ve İlçelerde Bulunan Tarihi Eserler

2.2.2.1. Dini Yapılar

Mardin çok farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış bu sebeple her medeniyetin kültür hazinesini bünyesine katmıştır. Özellikle Süryani dininin doğduğu yer olması hasebiyle

Hıristiyanların ilgi odağı olmuş ve yine Türk – İslam medeniyetlerine de hizmet vermiş böylece Müslüman mimarisinden de nasibini almıştır.

2.2.2.1.1. Camii ve Mescitleri

Kale Camisi (Merkez)

Mardin Kalesi giriş koridorunun doğusunda bulunana Kale Camisi'nin yapım tarihi kitabesi olmadığından kesinlik kazanamamıştır. Bununla beraber yapı üslubu, Akkoyunlu dönemi mimari üslubuna yakınlık göstermektedir. Bu yüzden de XII. yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır.

Cami düzgün kesme taştan yapılmış olup, harap bir durumda olmasına rağmen yine de mimari yapısı hakkında bilgi vermektedir. Duvarlarının büyük bir kısmının iç dolguları ortaya çıkmıştır. Cami kare planlı olup, üzeri kubbe ile örtülüdür. Batısında da üç bölümlü çapraz tonozlu bir mekân bulunmaktadır. Bugün caminin yalnızca söveli kapısı iyi bir durumda olup, bu bölüme dar bir koridorla girilmektedir. İbadet mekânı doğuda bir, güneyde de iki pencere ile aydınlatılmıştır. Caminin güneyindeki iki pencere arasına sivri kemerli mihrap nişi yerleştirilmiştir. (Altun,1971s:148)

Hızır Camisi (Merkez)

Mardin'in doğusunda bulunan bu cami oldukça harap bir durumda olmasına rağmen yapı üslubundan XII. yüzyılda, Artuklular zamanında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Kesme taştan kareye yakın planlı olan caminin yalnızca minare kaidesi ve ibadet mekânının duvarlarından bir bölümü ayakta kalmıştır. Minare kaidesi özgün konumda olmasına rağmen caminin diğer kalıntıları çeşitli yapıların arasında kalmıştır. (Altun,1971 s:156)

Ulu Cami - Cami-i Kebir (Merkez)

Mardin Ulu Cami Mahallesi'nde, şehri batıdan doğuya doğru ikiye bölen ana caddenin güneyinde, çarşı içerisinde geniş bir alanı kaplayan Ulu Cami'nin yapımı ile ilgili çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Camide çeşitli kitabeler olmasına rağmen ilk yapıldığı dönemi ve geçirdiği onarımlar kesin olarak belgelenememektedir. Buckingham caminin olduğu yerde eski bir kilesinin varlığından söz etmiştir. Ancak bu iddia kesinlik kazanamamıştır. Yapıdaki Selçuklu çiçekli kûfi yazılı bir kitabeye dayanılarak XI. yüzyıl içinde yapıldığı ileri sürülebilir. Ancak bu yapının planı hakkında da bir yargıya varmak çok güçtür.

Buna dayanılarak Artuklu ve Akkoyunlular dönemlerinde onarım gördüğü ve camiye bazı eklemeler yapıldığı da anlaşılmaktadır. Yapının bugünkü durumunun eski şekline sadık kalınarak son yüzyıllar içerisinde, Osmanlı egemenliği sırasında almıştır. Bazı kaynaklarda da 1832 yılında Osmanlı merkezi yönetimine karşı ayaklanan devlet kuvvetlerinin asilerle yaptığı çatışmalar sırasında Ulu Cami büyük ölçüde hasara uğramıştır. Bundan sonra da caminin yeniden onarılmış olması da düşünülmelidir. (Altun,1979 s:72)

Caminin güney dış duvarındaki dilimli kubbelerle biten payandaları XV.-XVI. yüzyıl üsluplarında olmuş ve bu son onarım sırasında orijinaline sadık kalınarak yenilenmiştir. (Akyüz,1998 s: 14)

Camideki dönem üslupları ve taş malzemeler de birbirlerinden farklı görünümündedir. Caminin minareleri de aynı karışıklığı göstermektedir. Ali Emiri'nin Vakfiyesinde Ulu Cami iki minareli olarak belirtilmiştir. Bugünkü Ulu Cami'nin tek minareli oluşu ve bu minarenin daha sonra yapıldığına işaret etmektedir. Minare kaidesindeki 1176 gibi erken tarihlerin yanı sıra minare kapısı eklektik üslupta olup, 1888–1889 tarihini vermektedir. Camiyi 1816'da inceleyen Buckingham yapının tek minaresinin bugün olduğu gibi sivri külahlı olduğunu belirtmiştir. Büyük olasılıkla da minare 1832 yılı ayaklanmasından sonra yeniden yapılmıştır. Bütün bu olasılıklar dikkate alındığında Ulu Cami'nin XII. yüzyılın sonlarına doğru yapıldığı iddiası kesinlik kazanmaktadır.(Altun,1979 s:42)

Mimari yönden incelendiğinde Ulu Cami'nin enine plan düzenine göre geliştiği, mihrap önünde neflerin kesilmesi ile ortaya çıktığı görülmektedir. Revaklı avlusu Anadolu'daki erken cami örneklerinden olduğuna işaret etmektedir. Revaklı avlunun ilk dönemde yapıldığı sanılmaktadır. Yanındaki yıkılmış ve orijinalliğinden uzaklaşmış olarak günümüze gelen tek nefli, çapraz tonozlu bölümün de ilk yapıldığı dönemden kaldığı sanılmaktadır. Revaklı avlunun iki ucunda bulunduğu sanılan iki minare Kızıltepe Ulu Camisi ile birlikte Anadolu'nun belki de en erken tarihli çifte minareli yapısı olduğuna da işaret etmektedir.

Yapının planı ilk defa 1930 yılında düzenlenmiş, daha sonra 1967'de bu plan şekli düzeltilerek ve eklemeler yapılarak yeniden çizilmiştir. Yapıda düzgün kesme taş kullanılmıştır. Bugünkü durumu ile kuzeyde yer alan dikdörtgen revaklı bir avlunun güneyinde mihrap duvarına enine uzanmış beşik tonozlu üç nefli plan düzenindedir. Bunlardan eksenden doğuya kayan, neflerde güneyden ikisi üzerine bir kubbe yerleştirilmiştir. Bu kubbe dört paye ve duvara dayanmıştır. Böylece erken Anadolu mimarisinde benzerlerine rastlanan enine düzenli mihrap önü kubbeli bir cami planı ortaya konulmuştur. Bugünkü

konumuyla dışarıdaki yapılar arasına sıkışmıştır. Özellikle kuzeyi çarşı yapıları ile birleşmiş olduğundan geç döneme ait minaresi ve dilimli kubbesi ile dikkati çekmektedir.

Caminin kuzeydeki avlusuna batı ve doğudaki basit birer eyvan içerisinde olan kapıdan girilmektedir. Bu girişler farklı dönemlere aittir. Buradaki çapraz tonozlu küçük bir mekândan sonra sivri kemerlerle avluya açılmaktadır. Bu girişlerin kuzeyinde farklı düzende, kuzey-güney doğrultusunda mekânlar bulunmaktadır. Bu mekânlardan batıdaki daha geç bir devre işaret etmektedir. Tek katlı, beşik tonozlu dikdörtgen bir mekânla onun kuzeyinde avluya açılan sivri kemerli küçük bir mekân bulunmaktadır. Buradaki küçük eyvan daha sonra iki kata dönüştürülmüş ve ön kısmı da doldurulmuştur.

Doğudaki bölümde daha eski tarihlere ait olduğunu gösteren izler bulunmaktadır. Bu bölüm de iki katlı olup, alt kata yuvarlak kemerli basit bir kapı ile girilmektedir. Boydan boya uzanan beşik tonozlu basit bir mekân şeklindedir. Üst kat seviyesinde avluya açık iki basit pencereye yer verilmiştir. Ayrıca dışarıda mekânın üzerinde, konsollar arasında kaş kemerli nişlerden oluşan bir çatı frizi kalıntısı dikkati çekmektedir. Bütün bu izler avlunun bir revakla çevrildiğinin işaretidir. İbadet mekânı yatık dikdörtgen şeklinde geniş ve yüksek bir mekândır. Bu mekânın kuzeyi hafif bir çıkma yapmakta ve düzgün kesme taş işçiliğinden başka da duvarlarda bir özellik görülmemektedir. Duvarın dört yanında belirli aralıklarla kapı açılmıştır. Mihrap duvarına paralel iki sıra halindeki masif payeler çok payeli cami mekânlarında olduğu gibi sınırsızlık etkisi bırakmaktadır. Her sırada altışar paye bulunmaktadır. Mihrap önü kubbesi ise yapının simetrik düzenini bozmuştur. Kubbenin oturduğu bu dört paye T şeklinde olup, kemer ayağı hizasında iki sıra düz silmeler kubbe altını çepeçevre dolaşmaktadır. Ana mekân kapıların dışında kuzey, doğu ve batı uçlarında ve avluya giriş kısımlarında açılan pencereler ile aydınlatılmıştır. Ayrıca doğu ve batı duvarlarında çok küçük aydınlatıcı özellikleri olan mazgal pencereler bulunmaktadır. Mihrap iki kademeli ve oldukça yüksek istiridye kabuğu şeklindedir. Geç devirlerde yapıldığı anlaşılan mihrap nişi payandalar üzerine oturtulmuş üçgen bir alınlıkla sona ermektedir. Mihrap çeşitli çiçekler ve köşe dolguları ile bezenmiştir. Rumî palmet frizleri, asma dalları burada yan yana sıralanmıştır. Mihrabın batısında bulunan minberin yarısı bozulmuş ve sonradan yenilenmiş altı satırlık kitabesinde, Artuklu Sultanı Davut tarafından 1366–1377 yıllarında yapıldığı yazılıdır. Caminin kuzeydoğu köşesinde bulunan minare, kare kaide üzerinde olup, güney yüzündeki kitabeli kısmı dışında kalan bölümleri geç dönemlerde yapıldığına işaret etmektedir. Kitabelerin bulunduğu bölüm oldukça yüksek iki silme ile devam etmektedir. Buradan küçük yuvarlak sütunların taşıdığı bir friz ve sonra kare formu üst üste oturtulmuş ve bitkisel bezeme ile de düz yüzeyler doldurulmuştur. (Altun,1979 s:42)

Minarenin gövdesi silindir şeklindedir. Bu gövde üzerinde de değişik süsler bulunmaktadır. En altta nesih yazılı bir kitabe kuşağı, onun üzerinde damla motifleri ve tekrar ikinci bir kitabe kuşağı bulunmaktadır. Bundan sonraki bölümler silmelerle nişler haline sokulmuş ve her nişin içerisi madalyonlar içerisinde yazı frizleri ile bezenmiştir. (Fotoğraf 4)

Fotoğraf 4: Ulu Cami (Cami-i Kebir)

Bab Es Sur (Melik Mahmut) Camisi

Mardin Savur Kapısı'na giden yolun kuzeyinde bulunan bu caminin giriş kapısı üzerinde 1364 yılında yapıldığını gösteren bir kitabesi bulunmaktadır. Ancak Kâtip Ferdi de caminin 1363 yılında yapıldığını belirtmiştir. Artuklu döneminde yapılmış olan bu camiye Malik Mahmut'un 1367–1368 yılında gömülmesinden ötürü de camiye Melik Mahmut ismi verilmiştir.

Cami basamaklarla çıkılan yatık dikdörtgen bir plan düzeni göstermekte olup, çevresindeki evler arasına sıkışmış, çarpık bir avlunun güneyindedir. Caminin doğusunda sivri kemerli iki sıra mukarnasla dikdörtgen çerçeve içerisine alınmış giriş kapısı bulunmaktadır. Bu kapıdan yıldız tonoz örtülü, avluya geçişi sağlayan bir mekâna girilir. Aynı zamanda burada minareye çıkış basamakları ile solunda da küçük bir oda vardır. Avlunun kuzeyinde sel sebilli eyvanın yanlarında biri beşik, diğeri de çapraz tonozlu iki oda daha bulunmaktadır.

Caminin ibadet mekânı ortada kubbeli bir bölüm ile onun iki yanındaki beşik tonozlu bölümlerden meydana gelmiştir. Cami avluya iki kapı ve iki pencere ile açılmıştır. Kuzey duvarının dışında bir mihrabiye görülmekte olup, üzeri çok bozulmuş olmasına rağmen

geometrik geçmelerle bezenmiştir. Caminin güney duvarında dıştan dilimli yarım kubbelerle sonuçlanan payandalar arasında kalan pencereler içerisini aydınlatmaktadır.

Caminin batısında beşik tonozlu türbe bulunmaktadır. Bu türbe basit bir mimaride olup, geniş bir kemerle de ana mekâna bağlanmaktadır. (Altun,1971s:178)

Abdüllatif (Latifiye) Camisi (Merkez)

Mardin il merkezinde, Cumhuriyet Alanı'nın güneyinde bulunan Abdüllatif Camisi kitabesinden öğrenildiğine göre, iki Artuklu Sultanı'na görev yapmış olan Abdüllatif Bin Abdullah tarafından 1371 yılında yaptırılmıştır.

Tamamen kesme taştan yapılmış olan caminin içerisinde mihrap duvarındaki pencerelerin üzerinde dolaşan uzun bir vakfiye kitabesi bulunmaktadır. Caminin bugünkü minarelerini Musul Valisi Gürcü Mehmet Paşa 1846 yılında yaptırmıştır.

Cami enine gelişen ana mekân ve bunun ortasında tromplu mihrap önü kubbesi, iki yanında sivri beşik tonozlu ikişer neften meydana gelmiştir. Avlu içerisinden ana mekâna yan yana üç giriş kapısı vardır. Bunlardan doğudaki giriş kapısı günümüzde en iyi korunmuş olan kapılarından. Kapı nişi bir sıra mukarnas ve bir silme ile dikdörtgen çerçeve içerisine alınmıştır. İki renkli taştan dilimli bir kemerin ve mukarnas dolgunun çevrelediği kapı 6 ve 8 kollu yıldızlardan oluşmuş bir silme ile bezenmiştir. Batıdaki kapı ise oldukça basittir. Avlu kuzeyindeki selsebilli eyvan Artuklu dönemi geleneğini yansıtmaktadır. Avlunun kuzey kanadı taş payeler üzerine oturtulmuş sivri kemerli çapraz tonozlarla örtülüdür. Avlunun doğu ve batı revaklarının arkasında iki katlı medrese bölümü yer almaktadır. Bu avluda 1968 yılında yapılan değişikliklerle kuzey kanadı duvarla örülmüş ve odalar haline getirilmiş, böylece özelliğinden kısmen uzaklaşmıştır.

Caminin ibadet mekânı mihrap önü kubbeli, beşik tonoz örtülü iki neften meydana gelmiştir. İç mekândaki taş duvarlarda tromplar dışında dikkati çeken bir işçiliğe rastlanmamaktadır. Caminin mihrabı fazla bir özellik göstermemekle beraber geç dönemlere ait ahşap minberi ve köşk kubbesi ile dikkati çekmektedir. (Kuran,1969 s:58)

Molla Hari (Süleyman Paşa) Camisi (Merkez)

Mardin Şehidiye Mahallesi'nde bulunan bu caminin kitabesi günümüze ulaşamamıştır. Bununla beraber, mimari yapısından Artuklu döneminde, XIV. yüzyılın sonunda yapıldığı anlaşılmaktadır.

Cami kesme taştan kareye yakın dikdörtgen planlıdır. İbadet mekânı özgünlüğünü korumuş, mihraba paralel iki nefe bölünmüştür. Beşik tonozla örtülü neflerin ortasında çapraz

tonozlu ve enine gelişen bölümler dikkati çekmektedir. İbadet mekânı doğu ve güneydeki ikişer pencere ile aydınlatılmıştır. Mihrap istiridye kabuğu şeklindedir. (Sözen,1970 s:126)

Şeyh Çabuk Camisi (Merkez)

Mardin Cumhuriyet Alanı'nda, Diyarbakır Kapı Mahallesi'nde bulunan bu caminin kitabesi bulunmamakla beraber, yapı üslubundan XV. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Bazı kaynaklarda da bu yapının kiliseden camiye dönüştürüldüğü yazılı ise de bu iddia kesinlik kazanamamıştır.

Cami enine gelişen dikdörtgen bir plan düzeni göstermektedir. Avlusuna basit ve sivri kemerli bir kapıdan girilmektedir. Bu avlu içerisindeki camiye kuzeybatısındaki eyvan biçiminde olan kapalı bir bölümden girilmektedir. Giriş eyvanının güneyinde bir mekân bulunmakta olup, bunun türbe veya başka bir amaçla yapıлып yapılmadığı da bilinmemektedir. Bu bölümün bir dergâh fonksiyonunu üstlendiği de ileri sürülmüştür.

İbadet mekânı düzgün bir plan düzeni göstermemektedir. Dört paye ile üzerleri beşik tonoz örtülü iki nefe ayrılmıştır. (Sözen,1970 s:127)

Hamit (Şeyh Zebun) Camisi (Merkez)

Mardin Savur Kapısı'na giden yolun sağında bulunan bu caminin kitabesi bulunmadığından yapım tarihi kesinlik kazanamamıştır. Mimari yapısından XIV. yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. Bazı kaynaklarda caminin Şeyh Zebuni tarafından 1347 yılında yaptırıldığı yazılıdır.

Cami enine dikdörtgen planlı olup, doğu yönünde bir iç avlu, batı yönünde de üzeri kubbe ve tonozlu mekânlar bulunmaktadır. Bu şekilde farklı birimlerden meydana gelmiş oluşu caminin aynı zamanda benzer plan gösteren bölümünden ötürü de tekke veya zaviye olarak kullanıldığını da düşündürmektedir. Camiyi XIX. yüzyılın sonlarında Hamit Paşa onarmış ve bu yüzden de Onun ismi ile tanınmıştır.

Cami avlusuna kuzeydeki basit bir kapıdan girilmektedir. Girişin sağında birkaç basamakla çıkılan çapraz tonozlu bir mekân bulunmaktadır. Bu mekânın karşısına sonradan yapılan küçük oda ile birlikte aradaki bölüm de onlara katılarak beşik tonozlu eyvana dönüştürülmüştür. Avlunun güney duvarında basit bir mihrap nişi, kuzeyinde de çapraz tonozlu bir revak bulunmaktadır. Bu revağın batısındaki kapıdan caminin ibadet mekânına geçilmektedir. İbadet mekânının üzeri çapraz tonozlarla örtülmüştür. İbadet mekânında kubbeli sivri kemerli bir bölüm ve batısında da boydan boya uzanan beşik tonozlu mekânlar bulunmaktadır. (Sözen,1970 s:134)

Şeyh Mahmud Türkî (Şeyh Ali) Camisi (Merkez)

Mardin Necmeddin Mahallesi'nde bulunan bu caminin kitabesi bulunmadığından yapım tarihi kesinlik kazanmamıştır. Bununla beraber XV. yüzyılda Artuklular döneminde yapıldığı sanılmaktadır.

Cami kesme taştan dış görünümü ile bir evi andıracak biçimde yapılmıştır. İbadet mekânı içeriden yanlarda yarım, ortada iki paye ve beşik tonozlarla iki nefes bölünmüştür. Bu payeler birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmıştır. İbadet mekânını güneydeki iki penceresi aydınlatmaktadır. Mihrap oldukça basittir. Caminin minaresi bulunmamakla birlikte, kuzey yönündeki taş kalıntının minare kaidesi olduğu sanılmaktadır.

Pamuk Camisi (Merkez)

Mardin Medrese Mahallesi'nde ana cadde üzerinde bulunan bu yapının bir Bizans şapeli üzerine yapıldığı sanılmaktadır. Günümüze orijinalliğinden epey uzaklaşmış olarak gelen bu caminin bazı kayıtlarda Şeyh Mehmet Dinari tarafından XI. yüzyılda yaptırıldığı yazılıdır.

Kesme taştan yapılmış olan caminin ibadet mekânı kareye yakın dikdörtgen planlı olup, kuzey yönünde çapraz tonozlu bir giriş ile içerisine girilmektedir. İbadet mekânı ortada çapraz, yanlarda da beşik tonozlarla örtülüdür.

Kıseyri Camisi (Merkez)

Mardin Emüniddin Mahallesi'nin alt kısmında, Maristan'ın batısında bulunan bu caminin kitabesi bulunmakla beraber, bu kitabe yeterli bir bilgi vermemektedir. Caminin 1559–1560 tarihinde yapıldığı öğrenilmektedir. Cami uzun süre depo olarak kullanılmıştır.

Caminin kareye yakın dikdörtgen bir planı vardır. Kesme taştan yapılmış olan cami, iki pencereli, basık tonozlu ibadet mekânı ile batısındaki kare planlı ek bir yapıdan meydana gelmiştir. Bahçesinde kesme taş mihraplı selsebilli bir çeşme dikkati çekmektedir. (Sözen,1970 s:174)

Reyhanîye Camisi (Merkez)

Mardin'de Hasan Ayyar Çarşısı içerisinde Ulu Cami ile Şehidiye Medresesi arasında bulunan bu caminin kitabesinden XIX. yüzyılda yapıldığı yazılıdır. Ancak, 1540 tarihli vakıf kayıtlarında isminin geçmesinden ötürü caminin XV. yüzyılın sonunda veya XVI. yüzyılın başlarında yapıldığı anlaşılmaktadır. Cami 1756 yılında Ahmet Paşa'nın kızı Ayşe Hanım tarafından onarılmıştır.

Cami fevkâni görünümde olup, enine gelişen bir plan yapısına sahiptir. Bu plan yapısı ile Mardin yöresindeki örneklerde rastlanan enine planlı, mihrap önü kubbeli yapıların gelişmiş bir şeklidir. Hasan Ayyar Çarşısı içerisinden oldukça basit kapalı bir geçitle caminin avlusuna girilmektedir. Taş döşeli olan bu avlunun kuzeyinde oldukça derin selsebilli bir eyvan ile yanında küçük bir oda bulunmaktadır. İbadet mekânı girişi çapraz tonozludur. İbadet mekânı payelerle iki nefe bölünmüştür. Bunlardan kuzeydeki bölüm daha dar olup, iki yanındaki mekânlar beşik tonoz, ortada da çapraz tonoz ile örtülmüştür.

Caminin üç mihrabı vardır. Bunlardan ortadaki mihrap kubbelidir. Mihrap nişi ise istiridye kabuğu motifleri ile bezenmiştir. Minare sekizgen gövdeli olup, şerefeden sonraki petek kısmı silindiriktir. (Sözen,1970 s:192)

Arap (Azap) Camisi (Merkez)

Mardin Savur Kapısı'na giden yol üzerinde olan bu caminin kitabesi bulunmadığından yapım tarihi kesinlik kazanamamıştır. Ancak XVI. yüzyıl kayıtlarında ismi geçmektedir. Bu kayıtlarla bağlantı kurulduğunda Arap Camisi'nin XVI. yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır.

Cami kesme taştan dikdörtgen planlı olup, üzeri beşik tonozla örtülmüştür. Batıdan girilen ibadet mekânı oldukça basit görünümündedir. İçerisinde bezeme unsuruna rastlanmamaktadır. . (Sözen,1970 s:206)

Zairi (Şeyh Muhammed Ez-Zerrar) Camisi (Merkez)

Mardin Necmeddin Mahallesi'nin güneyinde bulunan bu cami kitabesinden öğrenildiğine göre, XVII. yüzyılın sonlarında yapılmıştır.

Avlu içerisindeki caminin kareye yakın dikdörtgen bir planı vardır. XIX. yüzyılda yapılan eklerle ibadet mekânı genişletilmiştir. Dikdörtgen çerçeveli giriş kapısı oldukça gösterişli taş işçiliğini yansıtmaktadır. Buradaki kemerin içerisinde de 1690–1691 tarihli bir kitabe görülmektedir. Giriş kapısı önünde basit bir mihrap nişi ve iki yanda taş konsollarla bir mekân meydana getirilmiş ve burasının bir son cemaat yerine dönüştürülmüştür. İbadet mekânı iki paye ile ortadan bölünmüştür. Bunlar birbirlerine sivri kemerlerle bağlanmıştır. Böylece ibadet mekânı beşi çapraz tonozlu, mihrap önündeki de kubbeli olmak üzere altı mekâna ayrılmıştır. İç mekânda bezeme unsuruna rastlanmamaktadır. Caminin minaresi yoktur.

Hacı Ömer (Halife) Camisi (Merkez)

Mardin Diyarbakır Kapısı'na giden ana caddenin güneyinde, sokak içerisinde bulunan bu caminin yapım tarihi kesinlik kazanamamıştır. Araştırmacılar camideki kitabelerin doğruluğu konusunda çelişkiye düşmüşlerdir. Son zamanlarda ortaya çıkarılan siva altında kabartma olarak yazılı 1724–1725 yılını gösteren tarihin yapım tarihi olduğu konusunda birleşmişlerdir.

Cami moloz taştan yapılmış dikdörtgen planlıdır. İbadet mekânına kuzeydeki basit bir kapıdan girilmektedir. İbadet mekânının üzeri beşik tonozlarla örtülmüştür. Güneyindeki beşik tonozlu mekânın türbe olduğu sanılmaktadır.

Şeyh Kasım Mescidi (Merkez)

Mardin Yenikapı Mahallesi'nde bulunan bu cami, Yenikapı Hamamı ile evler arasında kalmıştır. Kitabesi bulunmadığından yapım tarihi kesinlik kazanamamıştır. Yapı üslubundan XV.-XVI. yüzyıllarda yapıldığı sanılmaktadır.

Kesme taştan olan cami küçük bir yapıdır. XX. yüzyılın sonlarında onarılmış ve avlusunun kuzeyine bir eyvan ve ekler yapılmıştır. Giriş kapısının yanındaki dar eyvandan türbeye inilmektedir. Bu türbenin Şeyh Kasım'a ait olduğu sanılmaktadır.

Dunaysır Ulu Camisi (Kızıltepe)

Mardin Kızıltepe ilçesinin kuzeybatısında bulunan Dunaysır Ulu Camisi'ni, mihrap nişi üzerindeki kitabesinden öğrenildiğine göre Artukoğullarından Yavlak Arslan (1184–1200) yapımına başlamış ve kardeşi Artuk Arslan (1200–1239) tarafından 1204 yılında tamamlanmıştır.

Ulu Cami dış görünüşü ve yapı detayları yönünden Meyyafarkin Ulu Camisi'ne benzerlik göstermektedir. Kesme taş ve tuğladan yapılmış olan caminin doğudaki avlu duvarından camiye girilmektedir. Cami mihrap duvarına paralel üç nefli ve dikdörtgen planlıdır. Bu nefler mihrap önünde, iki nefin arasını kaplayan 9.75 m. çapında tromplu bir kubbe ile kesilmiştir. Mihrap önü kubbesi Meyyafarkin Ulu Camisi'nden 4 m. daha küçüktür. Kubbeye geçişi sağlayan trompların dördü de birbirinden farklı olup, kubbe dıştan hafif oval görünümündedir. İbadet mekânı mihrap önü kubbesinin eteğinde ve kasnağındaki pencerelerle aydınlatılmıştır. Caminin üzerini düz bir dam örtmektedir.

Caminin mimari süslemeleri zengin bir görünüm ortaya koymuştur. Giriş kapısının iki renkli taştan yapılmış dilimli kemerlerinde Zengi mimarisinin özelliklerini yansıtmaktadır. Giriş kapısının nişi dilimli bir çerçeve içerisine alınmıştır. Aynı zamanda burada zengin

bordürler, iki taraftaki yan portallerde de tekrarlanmıştır. Bunların aralarına zincir motifleri, şamdanlar, çeşitli yıldız şekilleri kabartma olarak işlenmiştir.

Mihrap son derece zengin bir taş işçiliğini göstermektedir. Giriş kapısına benzeyen dilimli çerçeve içerisinde boydan boya uzanan zengin bir kitabe kuşağı bulunmaktadır. İki kademe halindeki mihrap nişinde de Zengi mimarisinin izleri açıkça görülmektedir. İki yanında ikişer mukarnas sıralarından oluşan başlıklar ve yıldız geçmeleri ile işlenmiş sütunlar bulunmaktadır. Ayrıca mihrap nişi içerisine Kuran'dan alınma ayetler, geometrik yıldız örnekleri, ince kıvrık dallar, Rumiler, palmetler ve zincire asılmış bir kandil yuvarlak kemerler içerisine yerleştirilmiştir. Yıldız ve geçmelerin oluşturduğu geniş bir bordür de mihrap nişinin etrafını çerçevelemektedir.

Yakın tarihlerde Ulu Cami restore edilmiş, ancak bu yenileme başarılı olmamış, yapının özgünlüğünü olumsuz yönde etkilemiştir. (Artuk,1940 s: 134)

Cevat Paşa Camisi (Midyat)

Mardin Midyat ilçesinde bulunan Cevat Paşa Camisi 1925 yılında Cevat Paşa tarafından yaptırılmıştır.

Cami Midyat'a özgü kesme taştan ve oldukça kalın duvarlı, kare planlı bir yapıdır. Avlulu cami plan düzeninde olup, caminin giriş kapısından sonra 3.00 m. genişliğinde dikdörtgen planlı bir mekân bulunmaktadır. Bu mekân son cemaat yeri özelliği taşımaktadır. İbadet mekânına açılan kapı kavisli olup, çevresi palmet motifleri, üzeri de yuvarlak daireler şeklindeki motiflerle bezenmiştir.

İbadet mekânın üzeri yuvarlak kemerlerle birbirleri ile bağlanmış, 12 sütunun taşıdığı düz bir örtü ve küçük bir kubbe ile örtülmüştür. Küçük kubbe kasnağının çevresine pencereler yerleştirilmiştir. Ayrıca ibadet mekânı iki katlı sıra halindeki yuvarlak kemerli pencerelerle aydınlatılmıştır. Mihrap dört bölüm halindedir. Mihrabın birinci ve ikinci bölümleri bitkisel bezemelerle, üçüncü bölümü kare prizmalar şeklindeki taş dilimlerinden oluşmuştur. Dördüncü bölüm ise yarım küre şeklinde taştan yapılmıştır. Caminin minaresi Midyat taşından yuvarlak gövdeli ve iki şerefelidir.

Ulu Cami (Midyat)

Mardin Midyat ilçe merkezinde bulunan Ulu Cami 1800 yılında yaptırılmıştır. Banisi bilinmemektedir.

Cami yöresel Midyat taşından dikdörtgen planlı ve avlulu cami şeması göstermektedir. Cami yapıldığı dönemden sonra değişik zamanlarda birkaç kez onarım

geçirmiş, bu nedenle de orijinalliğinden kısmen uzaklaşmıştır. İlk yapıldığı dönemde üzeri çatı ile örtülü olan caminin bugün batı bölümünde 4,50 m. çapında ve 4.00 m. yüksekliğinde bir kubbesi bulunmaktadır.

Caminin güneyinde mihrap ve minber yer almaktadır. Mihrabın çevresi bitkisel motiflerle bezelidir. Mihrabın üzerinde h.1319 (1901) tarihi yazılıdır. Bu da caminin 1901 yılında büyük ölçüde bir onarım geçirdiğini göstermektedir.

Caminin doğu duvarına bitişik olarak minaresi vardır. Minare yöresel Midyat taşından yuvarlak gövdeli ve tek şerefelidir. Minare şerefesi üzerinde bitkisel motiflere yer verilmiştir. (Fotoğraf 5)

Fotoğraf 5: Midyat Ulu Camii

Hacı Abdurrahman Camisi (Midyat)

Mardin Midyat ilçesi, ilçe merkezinde bulunan bu cami 1915 yılında yaptırılmıştır. Cami Midyat taşından kare planlı olarak yapılmıştır. Oldukça sade ve küçük bir camidir. Avlulu cami plan tipindedir. Caminin cephesi altı kemerle hareketlendirilmiştir. Bu kemerlerden beşinin içerisine birer pencere açılmıştır. Mihrap ve minber bitkisel bezemelidir.

Caminin minaresi kare kaide üzerine yuvarlak gövdeli olup, tek şerefelidir. Minare şerefesinde Ulu Cami’de benzerleri görülen bitkisel motiflere yer verilmiştir.

Zeynel Abidin Camisi (Nusaybin)

Mardin Nusaybin ilçesinde bulunan, Hz. Muhammed’in torunu Zeynel Abidin adına yaptırılan Zeynel Abidin Camisi’nin kitabesi bulunmadığından yapım tarihi kesinlik

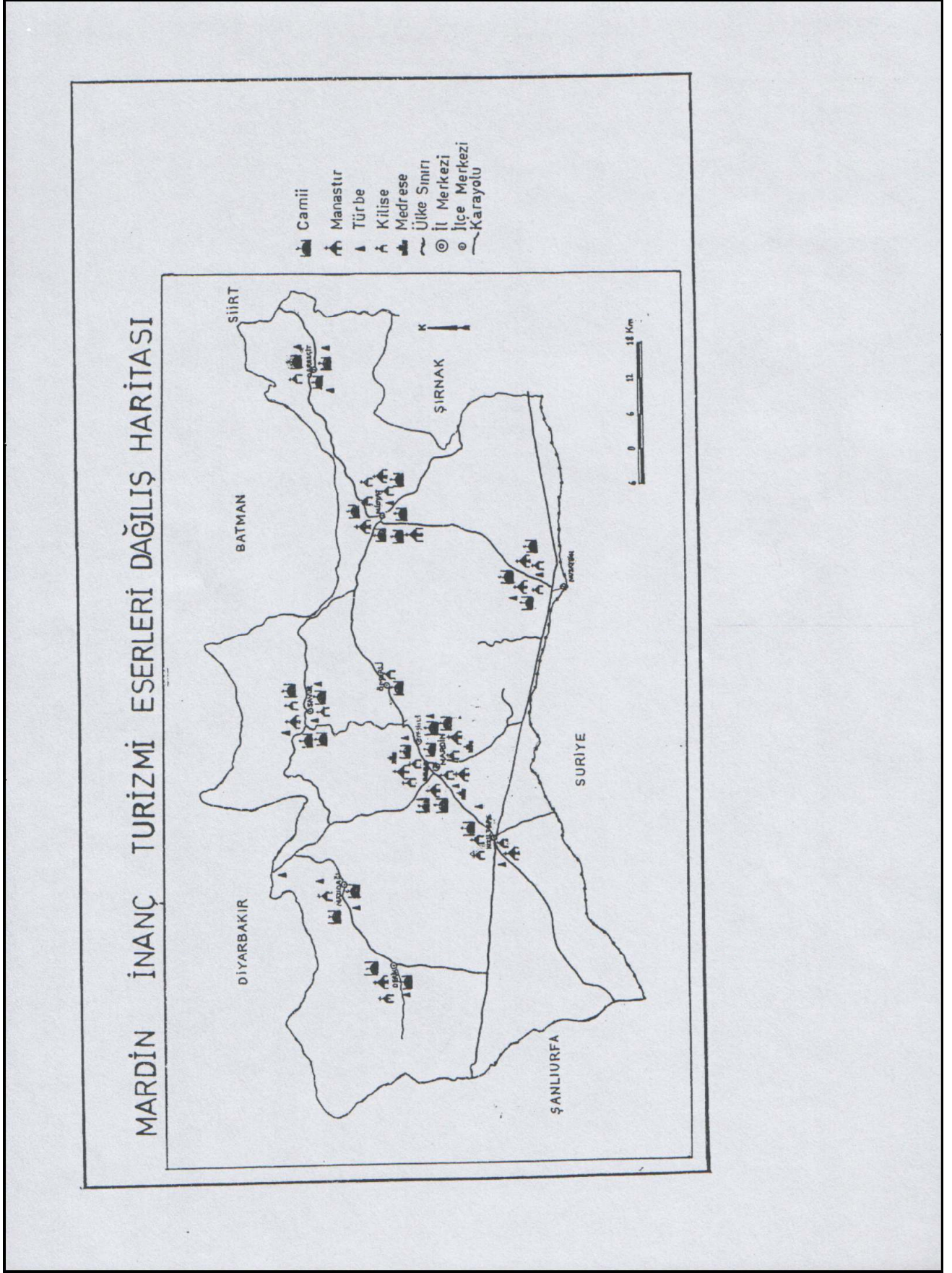

kazanmamıştır. İlçenin en önemli camilerinden biri olan bu yapı, önce mescit olarak yapılmış, daha sonra genişletilmiş ve önüne bir de son cemaat yeri eklenmiştir.

Kesme taştan olan yapı dikdörtgen planlıdır. Önüne eklenen son cemaat yeri yuvarlak kemerli olarak dışarı açılmıştır. İbadet mekânında bezeme unsuru görülmemektedir. Caminin yanında Hz. Muhammed'in 13.torunlarından Zeynel Abidin'in ve kız kardeşi Zeynep'in türbeleri bulunmaktadır. Ayrıca Hz. Muhammed'in berberliğini yaptığı söylenen Selma-ı Pak'ın ziyaretgâhı da burada bulunmaktadır.

Kışla Camisi (Nusaybin)

Mardin Nusaybin ilçesinde eski kışla yakınında bulunan bu cami, Mervani hanedanı'ndan Behlül Beg Bin Elvan Beg tarafından 1588'de yaptırılmıştır. Minare kaidesindeki kitabeden de Şaban Bin Abdullah isimli bir kişi tarafından onarıldığı yazılıdır. Kesme taştan dikdörtgen planlı olarak yapılan caminin cephe görünümü masif duvarlar halindedir. Yanında bulunan minaresi Orta Çağ İslâm mimarisi minarelerine yakınlık göstermekte olup, kesme taştan yuvarlak gövdeli ve tek şerefelidir. Yapıdan günümüze orijinal hali ile yalnızca bu minare gelebilmiştir.

Harita 4: Mardin İnanç Turizmi Eserleri Dağılışı Haritası

Kaynak: Turizm İl Müdürlüğü

2.2.2.1.2.Manastırlar

Mardin ve çevresinde çeşitli inançlara hizmet eden manastır ve kiliseler bulunmaktadır. Bunların arasında Süryani manastır ve kiliseleri çoğunluktadır. Mardin 1932 yılına kadar Süryanilerin patriklik merkezi olmuş ve bu nedenle de Mardin başta olmak üzere yörede birçok manastır ve kilise yapılmıştır. Patrikliğin bu tarihten sonra Suriye'ye götürülmesine rağmen yöre Süryaniler açısından önemini yitirmemiştir. Özellikle yaz aylarında İstanbul başta olmak üzere Türkiye'nin ve Avrupa'nın değişik ülkelerinden gelen Süryani nüfusa bağlı olarak Mardin'de inanç turizmi canlanmakta ve bu aylarda Süryani nüfus 6000'e ulaşmaktadır.

Aramilerin Hıristiyanlığı kabulünden sonra Suriye-Asur sözcüklerinden Süryani kavramı ortaya çıkmıştır. Süryaniler Anadolu'da ilk dini yerleşim merkezlerini Antakya ve Urfa'da kurmuşlardır. Mardin'de 493 yılında yaptırılan Deyru'z-Zaferan (Deyrüzafaran) Manastırı ile Süryanilerin önemli bir merkezi olmuştur.(Akyüz,1998,s:84)

Mor İliyo Manastırı

Mardin merkezinden 10 km uzaklıktaki çiftlik köyünün bitişiğindeki bir dağ eteğindedir. 6.yy eseridir. Şu an hala ayakta olup ibadete ve kullanıma açıktır.

Patrikhane

Patrikhane 1895 yılında Antakya patriği İgnatios Benham tarafından inşa ettirilmiştir.1988 yılına kadar faaliyet göstermiş ve bu yıldan sonra Kültür Bakanlığına devredilmiş, restorasyonu tamamlanmıştır. Mardin merkezde yer alıp genişliği motifleri ve revaklarıyla ve yapılış tarzıyla muhteşem bir yapıdır. Kuzeyden ve güneyden giriş kapıları vardır. Patrikhane 1998 yılından bu yana müze olarak kullanılmaktadır.

Mort Şmuni Manastırı

Mardin Teker mahallesinde bulunup Mardin surunun dışına yapılmıştır. Ancak şehir surun dışına yayılınca ve surun tahrip olmasıyla kilise de şehrin ortasında kalmıştır. Kilisenin yapılış tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 6.yy eseri olduğu sanılmaktadır. Kilise Süryani Kadim Ortadoks kilisesi olup halen ibadete açıktır.(Fotoğraf 6)

Fotoğraf 6: Mor Şmuni manastırı

Deyrulzafaran Manastırı

Mardin'in 3 km. doğusunda bulunan Daru'z-Zaferan Manastırı Yukarı Mezopotamya'ya bakan yamaçlarda bulunmaktadır. Manastırın güney kısmı dışında çevresi dağlarla çevrilmiştir. Manastır IV. Yüzyılda kurulmuş Süryani cemaatinin önemli bir dini merkezi olmuştur. IX-X. Yüzyıllarda en parlak dönemini yaşamış, 1293–1932 yılları arasında da patriklikmerkezi olmuştur. Bizans'ın baskısına karşılık Antakya merkez kilisesinde bulunan temel taşı da Dayr'uz-Zaferan'a taşınmıştır. Süryani havarilerinden Petrus adına dikilen bu taşın Hz. İsa'dan kaynaklanan bir de kutsal önemi vardır. Hz. İsa'nın Petrus'a "Temel kaya sensin, senin üzerinde kilisem inşa olunacaktır" dediği ve bu taşın da dikildiği kilisenin merkez olduğu kabul edilmiştir. Yapımındaki harçta yörede yetişen zaferan çiçeği kullanıldığı için de bu temel taşından ötürü kiliseye Deyru'z-Zaferan Kürsüsü Kilisesi denilmiştir. Bu olaydan sonra da kilise Süryanilerin haç merkezi konumuna gelmiştir. Her yıl dünyanın çeşitli yörelerinden Süryaniler, 700 yıla yakın bir süre bu manastırı görmek için Mardin'e gelmektedir. Manastırın ne zaman kurulduğu konusunda kesin bir tarihlendirme yapılamamaktadır. Bununla beraber manastırın Mardin ili ile birlikte kurulduğu sanılmaktadır. Bu manastır ilk defa XIX. yüzyılda dikkati çekmiştir. Manastırın en büyük özelliklerinden birisi de Süryani patriklerinden elli ikisinin burada gömülü ve özel şekilde korunmakta oluşudur.(Fotoğraf 7)

Çevresi yüksek duvarla çevrili olan manastırın çevresinde çok eski tarihlere inen mahzenler, kemerler ve burçlar bulunmaktadır. (Fotoğraf 7)

Manastır iki katlı büyük bir bina olup, duvarlarının alt kısmında 1.00x3.00 m. boyunda blok taşların harçsız olarak birbiri üzerine oturtulduğu görülmektedir. Bunun üzerine yöresel taşlardan manastırın duvarları örülmüştür. Manastırın mimari yönden en büyük özelliği tavanlarıdır. Manastırın mozaikli mihrabı orijinal halini korumuştur. Ayrıca mabedin her iki tarafında kurban sunulan kemerli bölümler bulunmaktadır. Yapının içerisindeki kubbe ve sütunlar ile ahşap el işlemeli kapıları da orijinalliğini korumaktadır. (Akyüz,1998 s:155)

Fotoğraf 7: Deyru'z -Zaferan Manastırının Kuzey Cepheden görünümü.

Fotoğraf 8: : Deyru'z -Zaferan Manastırının Kduşkininden görünüm.

Fotoğraf 9: Deyru'z -Zaferan Manastırının iç görünümü.

Manastır çeşitli dönemlerde yapılan eklerle genişletilmiş, ayrıca farklı dönemlere ait Mor Hanonya, Meryem Ana, Mor Petros kiliseleri ile bir şapel burada yapılmıştır. Ayrıca kuzeyindeki dağda kayalara doymuş olarak, belirli aralıklarla Meryem Ana, Theodoros, Mor Yakub, Mor İzozoli, Mor Behnam manastırlarıyla Mor Yusuf Savmaası yapılmıştır.(Foto 9)

Mar Barbara Manastırı (Merkez)

Mardin il merkezinde bulunan Mar Barbara Manastırı, XVII. yüzyılda yapılmıştır. Kaynaklarda bu manastır ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Kesme taştan dikdörtgen planlı kilisenin yanında manastırın müştemilat yapıları bulunuyordu. Günümüzde bu manastır harabe halindedir.

Mor Efram Manastırı (Merkez)

Mardin'de bulunan bu manastırı Patrik Cercis Şelhet 1884 yılında yaptırmıştır. Kesme taştan yapılan kilise, çevresinde papaz odaları ve çeşitli yapılardan oluşmuştur. Günümüzde harap bir durumdadır.

Meryem Ana Manastırı (Midyat)

Mardin'in turizmi en fazla gelişen ilçesi Midyat'tır. Türkiye'de Süryani nüfusun en fazla bir arada bulunduğu yer olması sebebiyle Midyat'ta kiliselerdeki çan sesleri ve

camilerdeki ezan sesleri kardeşçe yankılanmaktadır. Bu özelliği ile dikkate alındığında hemen hemen Mardin kadar önemli bir turizm potansiyeline sahip olmaktadır.

Mardin Midyat ilçesi Anıtlı Köyü'nde bulunan Meryem Ana Manastırı, Süryanilere aittir. Süryani inancına göre üç aziz gelerek bu manastırı kurmuştur.(Fotoğraf 10)

Fotoğraf 10: Meryem Ana Manastırı

Mor Dimet Manastırı (Savur)

Mardin Savur ilçesi Dereiçi Köyü'nde bulunan bu manastırın ne zaman yapıldığı konusunda kaynaklarda bir bilgiye rastlanılmamıştır. Manastır, kilise ve onun çevresindeki yapılardan meydana gelmiştir. Kesme ve moloz taştan yapılmıştır. İnanışa göre bu manastıra gelen romatizma hastaları burada şifa buluyorlarmış. Bu nedenle de manastıra Romatizma Manastırı ismi de verilmiştir.

Mor Cırcıs Manastır (Derik)

Mardin, Derik ilçe merkezinde bulunan Mor Cırcıs Manastırı'nın yapım tarihi ile ilgili bir bilgiye kaynaklarda rastlanmamaktadır. Manastır, kesme taştan yapılmış bir kilise ile çevresindeki müstemilattan meydana gelmiştir. Dikdörtgen planlı kilise kesme taştan yapılmıştır. Kilisenin özellikle yüksek tavanı ve apsisine yönelik U şeklindeki koro balkonunun oluşturduğu, kendisine özgü bir mimarisi vardır.

Deyrulumur Manastırı (Midyat)

Mardin, Midyat ilçesinin 18 km. doğusunda bulunan Deyrulumur Manastırı, Savurlu Mor Samuel ile Kartminli Mor Şemun tarafından 397 yılında yaptırılmıştır. VII. Yüzyılda, metropolitlik merkezi olmuş ve bu durum 1049 yılına kadar sürmüştür.

Manastıra Mor Şemun tarafından barınma ve dua yerleri, İmparator Theodosius zamanında içerisine lahitlerin konacağı anıtsal bir yapı, Meryem Ana Kilisesi, Resuller Kilisesi, Kırk Şehit Kilisesi, Mor Şamuel kilisesi yapılmıştır. Söylentiye göre İmparatorun kızı Theodora'nın Mor Şamuel tarafından iyileştirilmesinden ötürü de manastıra Theodara Kubbesi eklenmiştir.

Fotoğraf 11: Mor Gabriel Manastırı

Mor Yakup Manastırı (Nusaybin)

Mardin Nusaybin ilçesinde bulunan bu manastır Yukarı Mezopotamya bölgesindeki kiliselerin en eskisi sayılmaktadır. Mor Şabo ve on bir öğrencisinin öldürülmesinden ötürü yaptırılmıştır. Manastır Mor Yakup'un 328 yılında öldürülmesi üzerine aynı yerde bulunan bir mecusî mabedi üzerine yaptırılmıştır. Manastır kesme taş ve moloz taştan yapılmıştır. İbadet mekânının üzeri ana kubbeyi destekleyen yarım kubbelerle örtülmüştür. Manastır kilisesinin batı cephesinin duvarları sonradan yıkılmış ve 872 yılında yenilenmiştir. Manastır içerisinde Mor Yakup'un Türbesi bulunmaktadır.

Episkopos Mor Yakup ile öğrencisi Mor Efram Nikeia'da Hıristiyanlığın konsil toplantılarına katıldıktan sonra Nusaybin'e döndüklerinde burada Nusaybin Okulunun yapımına başlamışlardır. Bu okulu 326'da açmışlar ve Mor Efram 38 yıl boyunca bu okulu yönetmiştir. Bu okul putperestlik döneminden kalan bir yapı üzerine kurulmuştur. Bu okulda felsefe, mantık, edebiyat, geometri, astronomi, tıp, hukuk eğitimi verilmiştir. Aynı zamanda bu okuldaki çalışmalar sonunda Grekçe'den birçok yazma eser Süryanice'ye çevrilmiştir.

Bu okulun en büyük özelliği o dönemde Nusaybin'in ileri düzeyde bir eğitim merkezi oluşunu göstermesidir. Mor Yakup'un 338'de ölümünden sonra kilisenin bodrum katına gömülmüştür. Ondan sonra Episkoposluğa Mor Babo (338-343), Mor Logos (343-361), Mor Abraham (361-?) getirilmiştir. Bu dini merkezin son Episkoposu Rahip Hanna olmuştur. Nusaybin Okulu Sasanilerin 363'de Nusaybin'i almasına kadar öğretime devam etmiştir. Bundan sonra okulun öğretim kadroları dağılmış ve Suriye'de öğretime devam edilmiştir. Sonraki yıllarda Bizanslılar Nasturilere karşı baskı kurunca Urfadaki (Edessa) okul Nusaybin'e nakledilmiş ve burası Nasturilerin dini merkezi olmuştur. Okulun yönetimindeki Narsay ve Episkopos Barsavmo'nun yerine geçen II. Mor Huşoh döneminde okul büyük ün yapmıştır. Bu nedenle de Nusaybin "İlimlerin beşiği, eğitim şehri ve öğretmenlerin annesi" olarak isimlendirilmiştir.(Akyüz,1998 s:48)

Manastır XIX yüzyıla kadar işlevini sürdürmüştür. Mor Yakup Kilisesinin restorasyonunu Nusaybin Belediyesi ÇEKÜL Vakfı ve Mor Yakup Kilisesi Süryani Kadim Cemaati Midyat Metropolitliği, Deydülzaferin Kilisesi Vakfı tarafından restore edilmiştir.

Mor Evgin Manastırı (Nusaybin)

Mardin Nusaybin ilçesi, Girmeli Bucağının 7 km. kuzeyinde, Tûr Abidin Dağı yamacında ovoiden yaklaşık 500 m. yüksekliğinde kurulmuştur. Manastırın çevresinde bazı mabet ve yapı kalıntıları bulunmaktadır. Mor Evgin'in Hıristiyan azizlerinden olduğu bilinmektedir. Manastırın kurulduğu dönem kesinlik kazanamamıştır. Halk arasında bu manastır "Deyr-Marog" ismiyle de tanınmıştır.

Mor Abraham Manastırı (Nusaybin)

Mardin Nusaybin ilçesinde Bagok Dağı'nda kayalar arasında kurulmuş olan bu manastırın yapım tarihi bilinmemekle beraber geçmişinin çok eskiye indiği bilinmektedir.

Buradaki yapı topluluğu Hıristiyanlığın ilanından sonra manastıra çevrilmiştir. Yapı olarak yüksek duvarları ile manastırdan çok bir kaleyi andırmaktadır.

2.2.2.1.3. Kiliseler

Mardin Süryani dininin geliştiği bir merkez olduğundan inanç turizmi için yabancı turistler için büyük bir önemlidir. Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında, yılın diğer aylarında seyrek olan kiliselerde yoğunluk artar. Yaz aylarında başta İstanbul olmak üzere Türkiye'nin ve Dünya'nın değişik yerlerinden gelen başta Süryani nüfusu 5000'i bulur. Buradanda anlaşılmaktadır ki Mardin'de bulunan kilise ve manastırlar dini yapılar inanç turizmi açısından Hıristiyan nüfus için büyük önem taşır.

Mardin'de özellikle ilk dönemde yapılan kiliseler korunma amacıyla ve aynı zamanda merkezi bir konumda olmasına da dikkat edilerek yüksek yerler üzerinde inşa edilmiştir.

Mor Petrus ve Paulus Kilisesi (Merkez)

Mardin Gül Mahallesi'nde bulunan bu kilise, Patrik II. Abdullah döneminde Papaz Abdülmesih'in çabaları ile Aziz Petrus ve Paulus adına 1914 yılında yapılmıştır.

Kesme taştan yapılmış olan kilise dikdörtgen planlı olup, üzeri çatı ile örtülüdür. Taş işçiliğinde dikkati çeken bir bezemeye rastlanmamaktadır. Kilisenin en büyük özelliği kök boyalarla el işinden yapılmış olan baskı perdeleridir.

Mor İliyo Kilisesi (Merkez)

Mardin Kalesi'nde bulunan bu kilise III. yüzyılda yapılmıştır. Kesme taştan yapılan kalenin mimari yapısını tam olarak tespit edebilmek mümkün olamamıştır.

Mor Behnam (Kırklar) Kilisesi (Merkez)

Mardin Şar Mahallesi'nde bulunan bu kilisenin V.yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. Kırk din şehitlerine ait kemiklerin 1170'de bu kiliseye getirilmiş olmasından ötürü aynı zamanda Kırk Şehitler Kilisesi ismiyle tanınmıştır. Günümüzde Mardin Metropolitlik Kilisesi'dir.

Kilise yöresel kesme taştan, geniş bir avlu içerisinde yapılmıştır. Duvar işçiliğinde son derece ince bir işçilik uygulanmıştır. Üç ayrı girişi olan kilisenin cephelerinde dantel gibi

işlenmiş taş örgüler dikkati çekmektedir. Apsisi, çan kulesi ve 1500 yıllık kök boya perdeleri ile dikkat çekici bir yapıdır.

Fotoğraf 12: Kırklar Kilisesi ve çan kulesi

Surp Kevork (Kırmızı) Kilisesi (Merkez)

Mardin Ermeni cemaatinin kullandığı bu kilise, kayıtlarından öğrenildiğine göre 420 yılında yapılmıştır. Ancak değişik zamanlarda yapılan onarımlar sonucunda özelliğinden büyük ölçüde uzaklaşmıştır.

Kesme taştan yapılmış olan kilisenin ibadet mekânı 10 payenin taşıdığı bir çatı ile örtülmüştür. Apsisindeki geometrik taş süslemeleri ile dikkati çekmektedir.

Protestan Kilisesi (Merkez)

Mardin il merkezinde bulunan bu kilise oldukça geniş bir alan üzerine 569 yılında yapılmıştır. Kesme taştan yapılmış olan kilisede geometrik ve çeşitli bitkisel motiflere yer verilmiştir.

Mor Hırmıs Kilisesi (Merkez)

Mardin il merkezinde bulunan bu kilise 430 yılında yapılmıştır. Başlangıçta Hıristiyanların kullandığı kiliseyi 1552 yılından sonra Nasturiler kullanmıştır.

Kesme taştan yapılmış olan ve yer yer geometrik taş bezemelerin bulunduğu kilise de iki metropolitin mezarının bulunması daha da önem kazanmasına neden olmuştur.

Mor Yusuf Kilisesi (Merkez)

Mardin il merkezinde bulunan bu kilise Ermeni Meclis-i Mebusan üyesi Hovsep Kazasyan'ın önderliğinde ve Ermeni Katolik cemaatinin katkılarıyla Patrik VIII.Grigoryus tarafından Mardin Metropolitliğine getirilen Melkun Nazaryan tarafından yaptırılmıştır. Mimari Lole'dir. Kilisenin yapımına 1864 yılında başlanmış ve 1894 yılında da ibadete açılmıştır. Ayrıca kilisenin yanına ruhbanların ikametine ayrılan bir bina ile ruhban okulu da eklemiştir.

Kilisenin yapımı sırasında temellere rutubeti önlemek için tuzlar dökülmüş ve bundan sonra da temeller atılmıştır. Kilise kesme taştan bazilika planında olup, üzeri düz bir dam ile örtülüdür. İbadet mekânının içerisinde 21 sütun bulunmaktadır. Ayrıca altı apsisi ve koro balkonuna yer verilmiştir.

Fotoğraf 13: Midyat'ta bulunan Mor Şarbil kilisesi taş işçiliğini yansıtan mimari bir yapıdır.

Meryem Ana Kilise ve Manastırı (Merkez)

Mardin il merkezinde bulunan bu kilisenin cemaati yeterli olmadığından uzun süre kendi halinde kalmış, 1958 yılında ana caddenin genişletilmesi sırasında yıkılmıştır. Kilise, Patrik Antuan Semheri tarafından 1860 yılında yaptırılmıştır.

Kesme yöresel taştan yapılan kilise dikdörtgen planlı olup, ibadet mekânı 21 sütun ile üst örtüyü taşımaktadır. Kilise, patriğin oturduğu yer ve İncil okunan bölümlerdeki üzüm salkımı motifleri ile dikkati çeken bir yapı görünümündeydi. Kilisenin yanında bulunan ve Antakya Patriği İğnatios Benham Banni tarafından 1895 yılında yapılan patrikhane günümüzde Mardin Müzesi olarak kullanılmaktadır.

Meryem Ana Kilisesi (Merkez)

Mardin Savur Kapı Mahallesi'nde bulunan kilisenin kimin tarafından yaptırıldığı bilinmemektedir. 1857'de ibadete açılmıştır.

Kesme taştan yapılmış, üzeri dam ile örtülü kilise uzun süre terkedilmiş ve günümüze yıkık bir durumda gelmiştir.

Mor İvennis Kilisesi (Merkez)

Mardin, Eski Kale Köyü'nün güney doğusunda bulunan bu kilise 793 yılında Mor Circis Kilisesi ile birlikte yaptırılmıştır. Kilise kesme taştan olup üzeri düz bir dam ile örtülmüştür.

Mor Circis Kilisesi (Merkez)

Mardin Eski Kale Köyü'nün kuzeybatısında bulunan bu kilise Mor İvennis Kilisesi ile birlikte 793 yılında yaptırılmıştır. Kilise kesme taştan olup üzeri düz damla örtülmüştür.

Mor İliye Kilisesi (Merkez)

Mardin Çiftlik Köyü'nde bulunan bu kilisenin yapım tarihini belirten bir kitabe veya belgeye rastlanılmamıştır. Kesme taştan, dikdörtgen planlı olarak yapılan kilisenin yanında ayrı bir bölüm halinde, alçak tavanlı iki oda bulunmaktadır. Bu bölümün ruh ve sinir hastalıkları tedavisinde yararlanıldığına inanılmıştır. Kilisenin Taka diye isimlendirilen bu bölümü ziyaret edilmektedir.

Mor Yakup (Mor Kuryakus) Kilisesi (Merkez)

Mardin Bülbül Köyü'nde bulunan bu kilisenin kitabesi bulunmadığı gibi kaynaklarda da yapım tarihini gösteren bir bilgiye rastlanılmamıştır. Bununla beraber III. yüzyılda manastır kilisesi olarak yapıldığı söylenmektedir. Kesme taştan düz damlı olarak yapılan kilisede bezeme elemanlarına rastlanılmamıştır.

Meryem Ana Kilisesi (Merkez)

Mardin Göllü Köyü'nde bulunan bu kilisenin yapım tarihi bilinmemektedir. Kesme taştan yapılmış olan kilise yıkık durumdadır.

Mor Yuhanna Kilisesi (Merkez)

Mardin Dereiçi (Kıllıt) Köyü'nde bulunan bu kilise 370 yılında yapılmıştır. Kesme taş ve moloz taştan yapılan kilise dikdörtgen planlıdır. Üzeri düz bir dam ile örtülüdür.

Mor Babi Kilisesi (Nusaybin)

Mardin Nusaybin ilçesi Günyurdu Köyü'nün kuzeybatısında bir tepede bulunan bu kilisenin yapım tarihi bilinmemektedir.

Kilise, kayaların yontulmasıyla yapılmıştır. Bu nedenle de Mağara veya Yeraltı Kilisesi olarak da tanınmaktadır.

Mor Aho Kilisesi (Nusaybin)

Mardin Nusaybin İlçesi Günyurdu Köyü'nün kuzeyinde bir tepe üzerinde bulunan kilisenin yapım tarihi bilinmemektedir. Patrik III. Yakup döneminde kiliseye bazı ilaveler yapılmıştır. Kilise moloz taştan ve dikdörtgen planlı olarak yapılmış, üzeri düz bir dam ile örtülmüştür.

Mor Şemun Kilisesi (Nusaybin)

Mardin Nusaybin İlçesi Günyurdu Köyü'nün kuzeyinde bulunan bu kilisenin yapım tarihi bilinmemektedir. Kitabesi günümüze gelememiştir. Kaynaklarda da onunla ilgili yeterli bir bilgiye rastlanamamıştır. Bununla beraber yapı üslubundan IIIV. yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. Kesme taştan yapılmış olan kilise dikdörtgen planlıdır ve üzeri de düz bir damla örtülmüştür.

Mor Yuhanna Kilisesi (Nusaybin)

Mardin Nusaybin ilçesinde Turabdin Dağı'nın kayalık yamacında yer alan kilisenin yanında müstemilat yapıları bulunmaktadır. Halk arasında "Deyr-Gazel" diye bilinmektedir. Mar Evgin Manastırı'na 5 km uzaklıktadır.

Kilisenin yapımında kesme taş ve kayalardan yararlanılmış olup, dikdörtgen planlıdır. Üzeri düz bir damla örtülmüştür. Kilise içerisinde bezeme elemanlarına rastlanılmamıştır.

Mor Sumuni Kilisesi (Nusaybin)

Mardin Nusaybin ilçesi Eski kale Köyü'nün güneyinde bulunan bu kilise kaynaklardaki bilgilerden öğrenildiğine göre, 793 yılında yapılmıştır. (Fotoğraf 6)

Yapımında kesme taş kullanmıştır. Dikdörtgen planlı olup, üzeri düz bir damla örtülmüştür.

2.2.2.1.4. Türbeler

Bab Es Sur (Melik Mahmut) Türbesi (Merkez)

Mardin Savur Kapısı'na giden yol üzerinde bulunan Bab Es Sur (Melik Mahmut) Camisi XIV. yüzyılın ilk yarısında yapılmıştır. Caminin batısında beşik tonozla örtülü bir türbe bulunmaktadır.

Moloz taştan yapılmış olan bu türbe geniş bir kemerle cami ile bağlantılıdır. Türbenin içerisinde özelliği olmayan bir mihrap nişi, dış duvarında da üç duvar nişi bulunmaktadır. Bu türbenin kime ait olduğu bilinmemektedir. Türbe içerisinde sanduka da bulunmamaktadır.

Fotoğraf 14: Mardin'de bulunan türbelere bir örnek

Hamza-i Kebir Türbesi (Merkez)

Mardin Meydanbaşı Mevkii'nde bulunan Hamza-i Kebir Zaviyesi Akkoyunlular döneminde 1438–1439 yılında yapılmıştır. Zaviyenin yanında düzgün kesme taştan yapılmış olan türbe bulunmaktadır. Bu türbenin kime ait olduğu kesinlik kazanamamakla beraber Hamza Bey'e ait olduğu da iddia edilmiştir.

Türbe haç planlı olup, dışa taşkın giriş kapısı üzerinde geometrik geçmelerden oluşan bir bezeme bulunmaktadır. Bu bölüm birbirlerinden farklı taşlarla doldurulmuş ve

bunlar mozaik tekniğinde kapı üzerine yerleştirilmiştir. Türbe kare planlı olup, üzerini tromplu bir kubbe örtmektedir. Kubbenin dışında kalan haçın kollarını oluşturan mekânlar beşik tonozludur. Türbenin yanında bulunan zaviyeden, temel kalıntıları dışında, herhangi bir kalıntısı günümüze gelememiştir.

Cihangir Bey Türbesi (Merkez)

Mardin'in güneyinde, Artuklular zamanında yapılmış olan Kasımiye Medresesi'nin batısında ve şehir dışında Cihangir Bey'in (1444–1469) Türbesi ile yanında da zaviyesi bulunmaktadır. Zaviye Akkoyunlu Cihangir Bey tarafından yaptırılmıştır. Cihangir Bey'in yaşadığı dönem ve yanındaki türbenin günümüze gelen kalıntıları XV. yüzyılın başlarında yapıldığını göstermektedir. Zaviye ve yanındaki türbe çok harap ve yıkık durumda günümüze gelebilmiştir. Cephesi dışında moloz taşla örülen yapının sivri kemerli bir girişi bulunmaktadır. Buradan kare planlı tonozlu bir bölüme girilmektedir. Çapraz tonoz örtülü bir kapıdan da beşik tonozlu bölümlerin peş peşe sıralandığı hücrelere geçilmektedir.

Cihangir Bey Zaviyesi ve Türbesi yakın tarihlerde onarılmıştır. Yöresel kesme taştan onarılan yapı, kare planlı iki ayrı bölümden meydana gelmiştir. Girişi yuvarlak kemerli olup, sağ tarafta türbe, sol tarafta da zaviye bulunmaktadır. Bunların üzeri içten tonoz, dıştan da düz dam şeklindedir.

Şeyh Kasım Türbesi (Merkez)

Mardin Yeni Kapı Hamamı yakınında, evler arasında sıkışmış bir durumda kalan Şeyh Kasım Halveti Türbesi ve Mescidinin yapım tarihi bilinmemektedir. Yapı üslubundan XV.-XVI. yüzyıldan sonra yapıldığı sanılmaktadır. Türbe son yıllarda onarılmış, bir takım ekler yapıldıktan sonra mescit olarak kullanılmıştır. Türbenin giriş kapısı kuzeyde olup, dar bir eyvanla içerisine girilmektedir. Türbenin alt katında birkaç basamakla inilen mumyalık kısmı bulunmaktadır. Şeyh Kasım Türbesi moloz taştan yapılmış, üzeri de tonozla örtülmüştür. Kare planlı olan iç mekân iki pencere ile aydınlatılmıştır. Türbe içerisinde iki sanduka bulunmakta olup, bunlardan birinin Şeyh Kasım Halveti'ye, diğerinin de kızına ait olduğu sanılmaktadır.

Şeyh Hamit Türbeleri (Merkez)

Mardin'in doğusunda, Meydanbaşı'ndan Savur'a giden yol üzerinde Şeyh Hamit Türbeleri bulunmaktadır. Mardinli Sadık Hamidi'nin belirttiğine göre, türbenin yapımına Şeyh Hamidi'nin ölümünden sonra 1880–1881 yılında başlanmıştır. Bu türbeler grubu dört ayrı türbe ile bir mescidin birleşmesinden meydana gelmiştir. Türbeler plan düzeni olarak birbirinin eşidir. Moloz taştan yapılan türbeler, kare planlıdır. Üzerleri tromplu kubbelerle örtülmüştür. Türbeler grubunun kuzeyindeki kemerli bir kapıdan dikdörtgen planlı, üzeri beşik tonoz örtülü bir mescide girilmektedir. Batı yönündeki üzeri kubbeli türbe bu mescit ile bağlantılıdır.

Selman-i Pak (Selman-i Farisi) Türbesi (Nusaybin)

Mardin Nusaybin ilçesinde bulunan Selmân-ı Pâk Türbesi günümüzde ziyaretgâhtır. Selmân-ı Pâk'ın Hz. Muhammed'in berberi olduğuna dair bir söylenti bulunmaktadır. Kaynaklardan öğrenildiğine göre; Selmân-i Pâk, İsfahanlı olup, Mecusi (ateşperest) idi. İran'da Hıristiyan olmuş, sonra Anadolu'ya gelmiş ve kiliselerde hizmet etmiştir. Gençlik yıllarının bir bölümünü Nusaybin'de bir kilise papazının yanında geçirdiği söylenmektedir. Sonraları Şam'a, oradan da Medine'ye geçmiştir. Söylentiye göre bir Yahudi'nin kölesi iken, Hz. Muhammed ile karşılaşmıştır. Hz. Muhammed onu satın alınarak serbest bırakmıştır. Bundan sonra Peygamber'in berberliğini yapmış ve bu arada İslamiyet'i kabul etmiştir. Hz. Ömer zamanında yüksek makamlara getirilir. Berberlerin piri olarak kabul edilir.

2.2.2.1.5. Medreseler

Hatuniye (Sitti Radviyye) Medresesi (Merkez)

Mardin il merkezinin kuzeyindeki Gül Mahallesi'nde bulunan bu medreseyi Artuklu Sultanlarından Necmeddin Alpi'nin eşi Şitti Razviye (Radviyye) yaptırmıştır. Yapının kitabesi bulunmamakla beraber 1177–1185 arasında yapıldığı sanılmaktadır.

Günümüze gelen kalıntılardan medresenin iki eyvanlı, revaklı avlulu ve iki katlı olduğu, köşelerine de kubbeli türbe kısımlarının yerleştirildiği anlaşılmaktadır. Bu plan tipi Anadolu medrese mimarisinin gelişiminin XIII. yüzyılda belirlenmeye başladığını da göstermektedir. Medrese çeşitli dönemlerde yapılan eklerle özgün biçiminden kısmen de olsa uzaklaşmıştır. Yapının asıl girişi bilinmemektedir. Medresenin solundaki girişten önce eyvan

mescide ve sonra da revaklı, üzeri açık bir avluya girilmektedir. Güney eyvanının kuzeyindeki bölüm sonradan cami olarak kullanılmıştır. Bu arada mihrap duvarının solundaki mekânlar bozulmuş ve buraya bir de balkon eklenmiştir. Nitekim kuzeydeki giriş eyvanının kemer izleri bugün görülebilmektedir. Avlunun batısında çapraz tonozlu revakların arkasında üzerleri beşik tonozlu bir bölüm günümüze iyi bir durumda gelebilmiştir. Avlunun doğusundaki kemerlerden burada bir takım medrese hücrelerinin olduğu anlaşılmaktadır. Revaklar üzerindeki aralara örülmüş kemerler bunların üzerinde ikinci bir katın olduğuna işaret etmektedir. Bu kata nereden çıkıldığı ise anlaşılamamıştır.

Ana eyvanda bulunan mihrabın bezemeleri dikkat çekicidir. Üzerleri sıvanmış ve badanalanmış olmasına rağmen bunların altında zengin bir taş işçiliği olduğu da dikkati çekmektedir. Mihrap nişinin iki yanında iki sütunçe bulunmakta olup, bunlar birbirlerine yuvarlak kemerlerle bağlanmış, aralarında kalan bölüm altıgen yıldızlarla doldurulmuştur. Bu yıldızlar Artuklu döneminde çok sık kullanılmış olan kartal armalarına benzemektedir. Mihrap kubbesine frizler ve üç sıra silme ile geçilmektedir.

Ana mekândaki kare planlı türbe eyvanın doğusunda olup, üzeri tromplu bir kubbe ile örtülüdür. Bu yapıda baklava bezemeli taştan kafesli iki pencereye yer verilmiştir. Türbe mihrabı da sıvandığından altında kalan bezemeler bozulmuştur. Ancak izlerinden burada iki sütunçenin taşıdığı dilimli kemer, zikzaklı silmeler ve kufi yazıya benzeyen çerçeveler içerisine alınmış iç içe altıgenler olduğu görülmektedir.

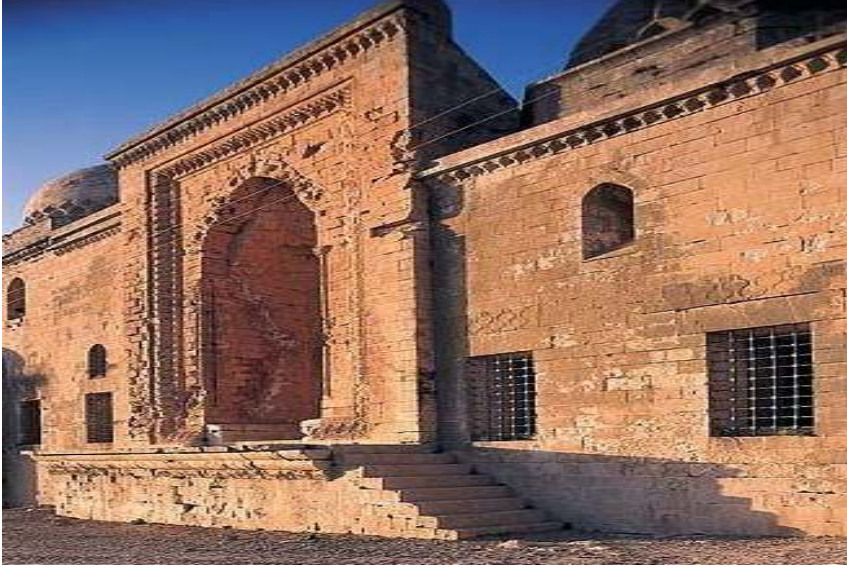
Türbe içerisinde yan yana iki sanduka bulunmakta olup, bunlardan birisinin üzerinde çiçekli bir kitabe yer verilmiştir. (Sözen,1970 s:194)

Zinciriye Medresesi (Merkez)

Mardin Medrese Mahallesi'nin kuzeyinde bulunan Zinciriye Medresesi Melik Necmeddin İsa Bin Muzaffer Davut Bin El Melik Salih tarafından 1385 yılında yaptırılmıştır.

Medrese geniş bir alanı kaplamakta olup, cami, türbe ve ek yapılardan meydana gelmiştir. Bu medresede avlu çevresinde sıralanan mekân düzeninden uzaklaşmıştır. Medresenin doğu ve batısındaki kenarlarında dilimli kubbeleri olan anıtsal giriş kapıları bulunmaktadır.(Fotoğraf 15) Bunlardan güneydekinde dilimli kubbenin altında türbe, doğudakinde ise yine dilimli kubbenin altında camiye yer verilmiştir. Bu iki mekân arasında dışarıya açık dört revak kemeri ile kubbelerin altındaki dilimli yarım kubbeli duvar

payandaları yapıyı görkemli bir şekilde sokmuştur. Revak kemerlerinin altında sivri kemerli bir çeşme görülmektedir.

Fotoğraf 15: Medrese mahallesinin kuzeyinde bulunan Zinciriye Medresesi.

Birkaç basamak merdivenle çıkılan medresenin giriş kapısı iki sıra mukarnasla dikdörtgen bir çerçeve içerisine alınmıştır. Burada kufi bordürlü bezeme, iki yandaki sütunçelerin taşıdığı üç dilimli niş kemeri ile çevrelenmiştir. Buradaki mukarnas dolgunun altında nişi çepeçevre dolaşan bir kitabe kuşağı bulunmaktadır. Onun altındaki yan duvarlarda ise bitkisel motifli rozetler bulunmaktadır. Ayrıca giriş kapısının üzerindeki yazılar da madalyonlar halindedir. Bu madalyonların altında iki ayrı çeşit taş süslemenin olduğu da dikkati çekmektedir. Üstteki bezemede aralarında altıgenler ve üç kollu yaprakların olduğu birbiri içerisine girmiş kıvrımlı çizgilerden örgü motiflerine yer verilmiştir. Ortadaki küçük altıgenlerde bazı sözcükler yazılıdır. Bunun altındaki bezemelerde karşılıklı palmetler varsa da bunlar kakma olarak işlendiğinden çoğu düşmüştür. Bu kapıdan üzeri tonoz örtülü bir giriş kısmına geçilir. Medresenin ikinci katına çıkılan merdivenler ise girişin sonundadır. Bunun solunda beşik tonozlu bir koridor ile zemin kattaki avluya geçilir. Bu avlu aynı zamanda dışa da açık olup, revaklarla çevrilidir. Koridorun kuzeyine beşik tonozlu küçük bir oda ile L biçimli bir mekân yerleştirilmiştir. Koridorun güneyinde cami bulunmaktadır. Koridora bakan pencerelerle aydınlanan cami ortada mukarnaslı, tromplu bir kubbe ile örtülüdür. Bu kubbenin dışında kalan bölümler de beşik tonozlu mekânlardan oluşmuştur. Caminin palmet

biçimindeki kakma motiflerle bezeli mihrap nişinin üzerinde madalyonlar ve yazı frizleri bulunmaktadır. Ancak mihraptaki bezeme ve kitabelerin çoğu bozulmuş, kakmaları düşmüş veya yerlerinden sökülmüşlerdir.(Fotoğraf 16)

Caminin kuzeyindeki dar bir koridor sonunda dikdörtgen bir avluya ulaşılır. Bu avlunun güneyinde beş kemerli, üzerleri çapraz tonoz örtülü bir revak bulunmaktadır. Revakların güney duvarındaki küçük mihrap nişinin yanlarında da ikişer kemerli bir bölüm medresenin güney yönüne açılmaktadır. Avlunun kuzeyinde içerisinde selsebil olan beşik tonozlu bir eyvan bulunmaktadır. Bu eyvanın iki yanındaki odaların ilk yapıldığı döneme ait olmayıp sonradan buraya eklendiği anlaşılmaktadır.

Fotoğraf 16: Zinciriye Medresesinin batı cephesi.

Güneydeki mekânın üzerindeki kitabesinden burasının bir türbe olduğu anlaşılmaktadır. Sultan İsa'ya ait olan türbe, kare planlı olup, üzeri kubbe ile örtülüdür. İçerisinde bir sanduka bulunmaktadır. Türbedeki mihrabın ve giriş kapısının bezemelerinden çoğu yerlerinden düşmüştür. Melik İsa Timur ordusu ile savaşmış ve bir süre bu medresede hapsedilmiştir.

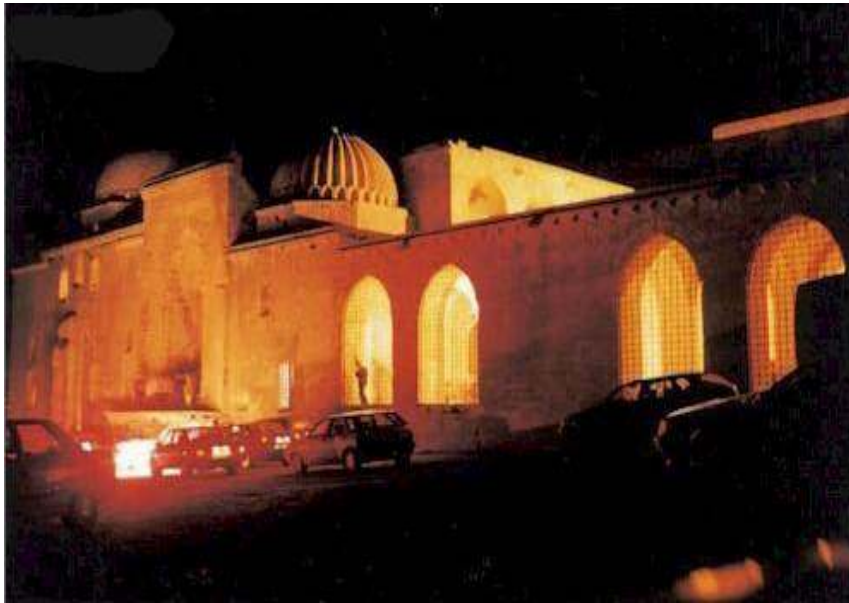
Cami ve türbenin yüksekliği ikinci katla aynı düzeydedir. Avlunun batısı kemerli olup, çapraz tonoz örtülüdür. Bu bölümün de sonradan yapıldığı sanılmaktadır. Bu mekânla üst katın batı ve doğu bölümleri birleştirilmiştir. Mardin Müzesi yeni binasına taşınmadan önce Zinciriye Medresesi'nde işlevini sürdürmüştür. (İlter,1969 s:145)

Kasımiye Medresesi (Merkez)

Mardin'in güneybatısındaki tepenin altında bulunan Kasımiye Medresesi'nin yapımına Artuklu döneminde başlanmış, Sultan Kasım tarafından da 1487–1502 yıllarında tamamlanmıştır. Medresenin yapım tarihi bilinmemektedir. Akkoyunlu Hükümdarı Cihangiroğlu Kasım Mardin'i onarmak için geniş bir çalışma başlatmış, bazı yapıların yanı sıra medreseler de yaptırmıştır. (Fotoğraf 17)

Kasımiye Medresesi XIV. yüzyıl Artuklu mimari özelliklerini yansıtmaktadır. Kesme taş ve yumuşak yöresel taştan yapılan medresenin giriş kapısı sol tarafa kaydırılmıştır. Bezemesi Zinciriye Medresesi ile yakınlık göstermektedir. Kapının dışında mukarnaslı bir kuşak, içeride köşe sütunları ve üç dilimli bir kemer bulunmaktadır. Bu kapıdan üzeri kubbe ile örtülü bir girişten beşik tonozlu koridora geçilmektedir. Bu koridordan avluya ve camiye ulaşılmaktadır.

Cami üzeri kubbeli kare bir mekân ile yanlarındaki beşik tonozlu mekânlardan meydana gelmiştir. Avlunun arkasında üç yöne doğru uzanan medrese odaları sıralanmıştır. Revakların güneyinde dilimli kubbeleri ile dikkati çeken türbeler bulunmaktadır. Ayrıca avlunun kuzeyinde içerisinde havuz bulunan bir ana eyvan vardır. Bu eyvanın iki yanına da beşik tonozlu birer oda yerleştirilmiştir. Medresenin alt ve üst kat planları birbirinin eşidir. (Altun,1975 s:232)

Fotoğraf 17: Kasımiye Medresesi

Şehidiye Medresesi (Merkez)

Mardin Şehidiye Mahallesi'nde bulunan Semanin Medresesi ismi ile de tanınan bu yapının girişindeki vakfiyesinden öğrenildiğine göre Necmeddin Gazi döneminde 1239–1260 yılları arasında yaptırılmıştır. Ancak Kâtip Ferdi günümüze gelemeyen bir kitabeyle dayanarak medresenin Artuk Aslan döneminde, 1201–1239 yıllarında yapıldığını ileri sürmüştür. Bu kaynaklara dayanılarak medresenin XIII. yüzyılın ilk yarısında yapıldığı kabul edilmelidir.

Medrese değişik zamanlarda çevresine yapılan eklerle özgünlüğünü yitirmiş ve plan şekli bozulmuştur. Bugünkü durumunda dikdörtgen bir avlu çevresinde sıralanmış yapılardan meydana gelmiştir. Günümüzde sokak seviyesinin altında kalan, yüksek ve derin bir niş içerisine alınmış ana kapı balıksırtı sütunçeler ve palmetlerle bezelidir. Bu kapıdan beşik tonozlu bir koridorla avluya geçilir. Koridorun solundaki kapı, avlunun solunda karşılıklı sıralanmış iki sıra halindeki medrese odasının bulunduğu başka bir koridora açılmaktadır. Avlunun kuzeyinde selsebilli bir eyvan, batısında da revaklı bölümler bulunmaktadır.

Medresenin camisi enine iki nefli olup, doğu ve batısında çatılı iki girişi vardır. Caminin minaresi 1916–1917 yılında yapılmıştır. Taş kaide üzerindeki minarenin gövdesi yivler ve burmalı sütunlarla karışık bir görünümündedir. Ayrıca medresenin günümüze çok bozulmuş olarak gelmesine rağmen taş işçiliğinin güzel örneklerini yansıttığı da kalıntılarından anlaşılmaktadır. (Altun,1975 s:230)

Altunboğa Medresesi (Merkez)

Mardin Tekke Mahallesi'nde bulunan Altunboğa Medresesi Kâtip Ferdi'nin kayıtlarına göre Melik Mansur'un veziri Altunboğa tarafından yaptırılmıştır. Kitabesi bulunmadığından yapım tarihi kesinlik kazanamamıştır. Ancak, Melik Mansur'un hüküm sürdüğü dönem ve medresenin mimari yapısı XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başında yapıldığını göstermektedir.

Medrese günümüze harap bir durumda gelmiş, yalnızca çeşmesi iyi durumdadır. Çeşmenin bulunduğu bu bölümün selsebilli bir eyvan olduğu sanılmaktadır. Çeşmenin arkasında deposu, yanlarında da sivri kemerli nişler vardır. Eyvanın güneyindeki mukarnas ve bitkisel bezemeli kapıya dayanılarak da yapının oldukça geniş bir alana yayıldığı anlaşılmaktadır. Bunun dışında medrese ile ilgili başka bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Melik Mansur Medresesi (Merkez)

Mardin Gül Mahallesi'nin kuzeydoğusunda bulunan bu medrese kaynaklarda Şeyh Aban Şeyh Libben ve Haliliye Medresesi olarak da geçmektedir. Medresenin kitabesi bulunmamakla beraber Artukoğullarından Melik Mansur'un yaşadığı dönem ve mimari yapısından ötürü Medresenin XIII. yüzyılın sonu veya XIV. yüzyılın başında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Medrese günümüze harap bir durumda gelebilmiş olup, bu nedenle de planı tam olarak anlaşılamamıştır. Yalnızca güneydeki sağlam durumda olan bölümünün mescit olduğu anlaşılmaktadır. Burada mihrap önünde çapraz tonozlu bir bölüm, yanlarda da beşik tonozlu mekânlar bulunmaktadır. Kuzeydeki cephesi kapı ve pencerelerle dışa açılmakta olup, mekânın içerisinde bazı lahitler de vardır.

Marufiye Medresesi (Merkez)

Mardin Şar Mahallesi'nin kuzeyinde bulunan bu medrese Beyt il Artuki veya Hacı Maruf Medresesi ismi ile tanınmaktadır. Kitabesi günümüze gelememiştir. Mimari yapısına dayanılarak medresenin XIII. yüzyılın başlarında yapıldığı sanılmaktadır.

Medrese günümüze harap bir durumda gelmiş, kalıntıları oldukça geniş bir alana yayıldığından yapının büyük ölçüde planı olduğu anlaşılmaktadır. Cephe kalıntıları oldukça zengin olup, aynı zenginlik medresenin içerisine de yansımıştır. Medresenin kuzey bölümü selsebilli bir eyvana sahip, doğu ve batısı eyvanlarla genişleyen kubbeli bir mekânı yansıtmaktadır. Buradaki selsebil taş ve mermer mozaiklerle bezenmiştir. Selsebilden çıkan sular mozaik kanallarla kubbeli bölüme, oradan da avluya ulaşmaktadır. Selsebilli mekânın solundaki kalıntıların çapraz tonozla örtülü olduğu görülmektedir.

Medresenin doğu eyvanı oldukça geniş bir plan göstermektedir. Bunun kuzeyinde, avludan içerisine girilen, altı çapraz üstü beşik tonozla örtülü bir başka mekân daha dikkati çekmektedir. Bunun güneyindeki beşik tonozlu oda ile mescidin değişik dönemlerde eklendiği anlaşılmaktadır.

Marufiye Medresesinin planı Mardin'deki Sultan İsa ve Sultan Kasım medreselerinde de aynen tekrarlanmıştır. Büyük olasılıkla bu medrese, cami ve türbe ile bütünleşerek iki katlı açık medreselerin öncülerinden bir örnek olduğu anlaşılmıştır.

Şah Sultan Medresesi (Merkez)

Mardin Tekke Mahallesi'nde bulunan bu medreseyi Akkoyunlu İbrahim Bey ismi ile tanınan caminin önünde, İbrahim Bey'in eşi Şah Sultan yaptırmıştır. Kitabesi bulunmadığından yapım tarihi kesinlik kazanamamıştır. İbrahim Bey'in eşi Şah Sultan'ın yaşadığı dönem ve medresenin mimari yapısı dikkate alındığında bu yapının XV. yüzyıl sonu veya XVI. yüzyılın başında yapıldığı anlaşılmaktadır.

Günümüze harap bir durumda gelen bu medresenin kalıntı ve bölümlerinden açık avlulu, iki katlı medrese planında olduğu anlaşılmaktadır. Medresenin batı ve doğusunda revakların arkasında medrese hücreleri sıralanmıştır. Medresenin kuzeyinde selsebilli bir eyvanı vardır. Ana eyvanın yanlarında ise üzerleri tonozla örtülmüş iki odaya yer verilmiştir. Kuzey ve batı yönünde ise, ikinci kata ait izler dikkati çekmektedir.

Savur Kapı Medresesi (Merkez)

Mardin'de Bab es Sur Camisi'nin yakındaki dar bir sokak içerisinde bulunan bu medresenin kitabesi bulunmadığından yapım tarihi ve yaptıran bilinmemektedir. Kaynaklarda da bu medrese ile ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır.

Medrese günümüze harap bir halde gelmiştir. Bu yapının Artukoğulları döneminde, XIII.-XIV. yüzyıllar arasında yapıldığı sanılmaktadır. Kalıntılarında medresenin avlulu ve iki katlı olduğu anlaşılmaktadır. Zemin katta dükkânlarla ve ahırlara yer verilmiştir. Üzerindeki ikinci kat iki mekâna ayrılmış ve bunların üzeri de yan yana ikişer çapraz tonozla örtülmüştür. Birbirleri ile aralarında geçişler olan bu mekânların sonradan araları örülmüştür.

Muzafferiye Medresesi (Merkez)

Mardin'de Kale eteğinde bulunan bu medresenin Artukoğullarından Melik Muzaffer Karaaslan tarafından yaptırıldığı bilinmektedir. Medresenin kitabesi günümüze gelememiştiği gibi kaynaklarda da onunla ilgili yeterli bir bilgiye rastlanmamıştır. Bununla beraber XIII.-XIV. yüzyıllar arasında yapıldığı sanılmaktadır. Yapımında yöresel siyah ve beyaz taşlar kullanılmıştır. Medreseden günümüze herhangi bir iz gelememiştir.

Hüsamiye Medresesi (Merkez)

Mardin’de bulunan Hüsamiye Medresesi Kâtip Ferdi’den öğrenildiğine göre; Hüsameddin Timurtaş tarafından yaptırılmıştır. Hüsameddin Timurtaş’ın 1121’de tahta çıkıp, 1150’de öldüğü dikkate alınacak olunursa, yapı XII. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmelidir. Hüsametdin Timurtaş medreseden başka karşısına bir de cami yaptırmıştır. Günümüze gelemeyen bu medrese hakkında fazla bir bilgi bulunmamaktadır.

Harzem Taceddin Mesud Medresesi (Kızıltepe)

Mardin Kızıltepe ilçesinin 8 km. kuzeydoğusunda Zerkan Suyu kıyısında bulunan bu medresenin iç kapı kitabesinden öğrenildiğine göre; Artukoğullarından Melik ül-Mansur Nasireddin Artuk Arslan’ın Azatlı kölesi Taceddin Mesud bin Abdullah tarafından yaptırılmıştır.

XIII. yüzyıl eseri olan bu yapı sonraki dönemlerde yapılan ilavelerle plan düzeninde büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Bu nedenle medresenin tam bir planını çıkarmak mümkün olamamıştır. Yalnızca günümüzde mescit olarak kullanılan türbesi ile cami mekânı birbirinden ayrılabilir.

2.2.2.1.6. Zaviyeler

Mardin yapıları arasında dergâh ve zaviye olarak kullanılmış yapılar bulunmaktadır. Özellikle bu yapılar XIV.-XV. yüzyıllarda ortaya çıkmış olup, bunun da nedeni bu dönemde kolonizasyon hareketlerinin başlamasıdır. Mardin dergâh ve zaviyeleri Akkoyunlular döneminde yapılmıştır. Ancak bunlardan Hamza-i Kebir Zaviyesi’nin türbesi dışındakiler günümüze ulaşamamıştır.

Hamza-i Kebir Zaviyesi (Merkez)

Mardin Meydanbaşı yakınındaki Hamza-i Kebir Zaviyesi’nden günümüze yalnızca türbesi gelebilmiştir. Bu zaviyenin Akkoyunlu Karayürük Osman’ın oğlu Hamza Bey (1435–1444) tarafından 1438’de yaptırıldığı kitabesinden öğrenilmiştir. Türbe de sonradan değiştirilerek mescit haline getirilmiştir. Türbenin üzerindeki kitabesinden Akkoyunlular döneminde, 1438–1439 yılında yaptırıldığı öğrenilmiştir. Büyük olasılıkla da türbe, Akkoyunlu Hamza Bey’e aittir.

Türbenin yanındaki zaviyeden hiçbir iz günümüze gelemediğinden yapı şekli hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Sadece temellerinin bazı kısımları taş yığını halinde günümüze gelebilmiştir.

Türbe, kesme taştan yapılmış, mescide çevrildikten sonra eklenen beton eklerle de şekli bozulmuştur. Haça benzer bir planı olduğu anlaşılan türbenin dışarıya taşkın kapısı üzerinde geometrik bezemeler varsa da bunlar da zamanla bozulmuştur. Türbenin üzeri tromplu bir kubbe ile örtülmüştür. Haçın kollarını oluşturan mekânlar da tonoz örtülüdür

Cihangir Bey Zaviyesi (Merkez)

Mardin'in güneyinde, Artuklular zamanında yapılmış olan Kasımiye Medresesi'nin batısında ve şehir dışında Cihangir Bey'in (1444–1469) zaviyesi ile yanında da türbesi bulunmaktadır. Zaviye Akkoyunlu Cihangir Bey tarafından yaptırılmıştır.

Kitabesi bulunmadığından kesin tarihi bilinmemektedir. Bununla beraber Cihangir Bey'in yaşadığı dönem ve yanındaki türbenin günümüze gelen kalıntıları XV. yüzyılın başlarında yapıldığını göstermektedir. Zaviye dikdörtgen planlı olup, ortası çapraz tonoz, iki yanı da beşik tonozlarla örtülmüştür. Yapının doğusundaki bölümünün içerisine bir ocak nişi yerleştirilmiştir. Girişi kare bölümlü olu yapının sivri kemerli bir girişi bulunmaktadır. Buradan kare planlı tonozlu bir bölüme girilmektedir. Çapraz tonoz örtülü bir kapıdan da beşik tonozlu bölümlerin peş peşe sıralandığı hücrelere geçilmektedir.

Cihangir Bey Zaviyesi ve Türbesi yakın tarihlerde onarılmıştır. Yöresel kesme taştan onarılan yapı, kare planlı iki ayrı bölümden meydana gelmiştir. Girişi yuvarlak kemerli olup, sağ tarafta türbe, sol tarafta da zaviye bulunmaktadır. Bunların üzeri içten tonoz, dıştan da düz dam şeklindedir.

Hamza-i Sagir Zaviyesi (Merkez)

Mardin il merkezinde bulunan Hamza-i Sagir Zaviyesi Mardin'in en büyük zaviyelerinden birisidir. Abdülğani Efendi'ye göre 1474–1475 yıllarında yapılmıştır. Günümüzde değişikliğe uğrayan zaviyenin planını çıkarmak mümkün olamamıştır.

Zaviyenin bir bölümüne elektrik jeneratörü, bir bölümüne de soğutma havuzu yerleştirilmiş, kalan kısımları da mazot deposu olarak kullanılmıştır. Günümüze gelen

kalıntılarına dayanılarak zaviyenin iki yana yönelik beşik tonozlu mekânları olduğu ve bunların arasında da çapraz tonozlu bir ana mekânın yer aldığı anlaşılmaktadır, üzeri yıldız tonozla örtülüdür.

2.2.2.Kervansaraylar

Mardin ana caddesi üzerinde bulunan Mardin Kervansarayı yöredeki tek kervansaraydır. Kitabesi günümüze gelememekle beraber mimari üslubundan XII.-XIII. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Banisi bilinmemektedir.

Kervansaray dikdörtgen planlı olup, avlunun çevresinde iki katlı revaklı mekânlardan meydana gelmiştir. Giriş eyvanının iki yanında beşer dükkân bulunmaktadır. Ayrıca avlunun çevresinde çapraz tonozlu revakların arkasında tonozlu odalar bulunmaktadır. Kuzey yönündeki tek kat yüksekliğindeki eyvan ve yanında da bir çeşme bulunuyordu. Ancak bu bölüm günümüze gelememiştir. Kervansarayın kuzey yönündeki bölümler beşik tonozlu geçitlerle doğu ve batıdaki dikdörtgen mekânlarla bağlantılıdır. Ahır olarak kullanılan bu yerlerin üzerleri payelerle desteklenmiş, tonozlarla örtülüdür. Üst kattaki avlu çevresinde bulunan revakların arkasında olduğu gibi yine tonozlu odalar sıralanmıştır. Günümüze özelliğinden büyük ölçüde uzaklaşmış olarak gelen kervansarayın üst kat revaklarının bazı bölümleri restore edilmiştir.

Vakıf ve arşiv kayıtlarında Mardin’de biri Artuklu, ikisi Akkoyunlu olmak üzere iki kervansarayın daha olduğundan söz edilmişse de bunlardan hiçbir iz günümüze gelememiştir.(İl Turizm Yıllığı, 1998 s:67)

2.2.2.3.Çarşılar

Revaklı Çarşı (Merkez)

Mardin il merkezinde Reyhanîye Camisi’nin batısında bulunan Revaklı Çarşı’nın yapım tarihi bilinmemektedir. Kitabesi günümüze gelemediği gibi kaynaklarda da kimin tarafından yaptırıldığı konusunda yeterli bir bilgi bulunmamaktadır. Çevresindeki revaklardan ötürü bu çarşıya Revaklı Çarşı ismi verilmiştir.

Kesme taştan yapılmış olan çarşı ortasından geçen bir yolun iki yanında sıralanmış revaklar ve arkalarındaki beşik tonozlu dükkânlardan meydana gelmiştir. Çarşının doğusunda

önünde çapraz tonozlu bir revak başlangıcı olan ve oldukça derin biçimde bir eyvan görünümünde bir dükkân yer almaktadır. Revak sıralarının güneyde bittiği yerde çarşının diğer bölümlerine geçen basamaklara yer verilmiştir. Değişik dönemlerde yapılan onarımlarla da çarşı özelliğini büyük ölçüde yitirmiştir.(Fotoğraf 18)

Kayseriyye (Merkez)

Mardin ana caddesinin güneyindeki Ulu Cami'nin kuzeyinde ve çarşı içerisinde bulunan Kayseriyye'nin büyük bir bölümü yıkılmıştır. Kitabesi günümüze gelemediğinden yapım tarihi konusunda kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Halk arasında Bedesten ismi ile de tanınmaktadır. Değişik zamanlarda yapılan onarımlarla orijinalliğinden uzaklaşmış ve büyük bölümü yıkılmıştır.

Bazı kaynaklarda ve kayıtlarda Kayseriyye'nin 1487–1502 yıllarında yapıldığı konusunda notlara rastlanmıştır. A.Gabriel bu yapının Ulu Cami'nin vakfi olduğunu ileri sürerek XVI. yüzyıla tarihlendirmiştir. Bu yapının 1480–1500 yıllarında yapıldığı da ileri sürülmüştür. Kasım Padişah Medresesi vakfi arasında isminin Kayseriyye olarak geçmesinden ötürü Kayseriyye ismi buraya verilmiştir.

Yapı kesme taştan yapılmış olup, güneyindeki çarşı içerisine açılan bir sıra tonozlu dükkân bulunmaktadır. Dikdörtgen planlı olup, ortaya koyduğu plan şeması ile Osmanlı bedestenleri ile benzerlikleri görülmektedir. Mardin yöresinde uygulanan bir paye etrafında dört çapraz tonoz sistemine dayanılarak yapılmış bir bedesten örneğidir.

Günümüze gelen kalıntılarda bu bölümlerin içerisinde derin nişler olduğu görülmektedir. Kayseriyye'nin üst örtüsü çapraz tonozlu olup, içerisi de payelerle üç bölüme ayrılmıştır. Ayrıca bu payelerin üzerlerinde iç kısımların aydınlatılması için kare şeklinde delikler açılmıştır.(Kültür ve Turizm Envanteri,2006 s:53)

Fotoğraf 18: Mardin’de bulunan Sipahiler Çarşısı.

Mardin’de XVI. yüzyıldan itibaren çarşılar yapılmıştır. Bunlardan Revaklı Çarşı, Aktarlar Çarşısı, Çarıkçılar Çarşısı ve Marangozlar Çarşısı şehir merkezinde yapılmıştır. Bu yapılar değişik zamanlarda yapılan onarımlarla özelliğini yitirmişlerdir. XIX. yüzyılın sonlarında ve XX. yüzyılın başlarında yapılmış Sipahiler Çarşısı, Un Çarşısı, Ayakkabıcılar Çarşısı, Hasan Ayyar Çarşısı, Nalburiyeciler Çarşısı, Kasaplar Çarşısı, Tellallar Çarşısı, Kapalı Çarşı, Meşkin Çarşısı, Kuyumcular Çarşısı, Bilebil Çarşısı, Gümüşçüler Çarşısı, Cumhuriyet Çarşısı, Manifaturacılar Çarşısı, Bakırcılar Çarşısı ve Baharatçılar Çarşısı bulunmaktadır. Ancak bu çarşıların mimari ve sanat tarihi yönünden önemi bulunmamaktadır.

2.2.2.4.Hamamlar

Mardin hamamları Artuklu döneminde yapılmış olup, bunlar Anadolu’nun en eski hamamlarıdır. Emünüddin Külliyesi içerisindeki Mâristan Hamamı, Radviyye Hamamı, Yenikapı Hamamı, Mardin Ulu Camisi Hamamı, Kasımiye Hamamı bunların başında gelmektedir.

Emünüddin Hamamı (Merkez)

Mardin Mâristan (Mesken) Mahallesi’ndeki Emüniddin Külliyesi’nin bir bölümünü oluşturan hamam XII. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir. Mardin’deki ilk Türk hamamı olan bu yapının yalnızca soyunmalık bölümü günümüze gelebilmiştir.

Hamam günümüze oldukça harap bir durumda gelmiştir. Ord.Prof.A.Süheyl Ünver 1938 yılında bu hamamın bir planını çizmiş ve bazı bölümleri yıkılmadan önceki konumu ile ilgili bize bilgiler vermiştir. Hamamın yıkılmadan önce çizilen plan krokisinden haç şeklinde bir sıcaklığı olduğu ve buraya da çeşmenin arkasındaki bir geçitten ulaşıldığı anlaşılmaktadır. Hamamın soyunmalık kısmı büyük ve tek kubbeli olup, içerisinde nişler bulunmaktadır. Bu hamamın sıcak su ile hasta tedavisinde kullanıldığı kaynaklardan öğrenilmektedir. Bu bakımdan külliye'nin hamamının Anadolu'daki ilk tıp şifahanesi olarak yapıldığı da düşünülmektedir.

Radviye Hamamı (Merkez)

Mardin'in kuzeyinde Gül Mahallesi'nde, Radviye Medresesi'nin güneyinde bulunan Radviye (Savur Kapı) Hamamı XII. yüzyılın son çeyreğine tarihlendirilmektedir. Yanındaki medresenin duvarına kazınmış olan 1206 tarihli vakfiyede hamamın da ismi geçmektedir. Bu durumda hamam 1206 tarihinden önce yapılmıştır.

Kesme ve moloz taştan yapılan hamam, soyunmalık, ılıklik ve sıcaklik bölümlerinden meydana gelmiştir. Dikdörtgen planlı hamamın soyunmalığı dar ve uzun bir plan göstermesine karşılık sıcaklik bölümü kareye yakın planlı ve üzeri kubbe ile örtülüdür. Bu mekânın dört tarafına beşik tonozlu dört eyvanlı ve dört kubbeli köşe hücreleri yerleştirilmiştir.

Yeni Kapı Hamamı (Merkez)

Mardin Yeni Kapı (Bab-ı Cedit) Mahallesi'nin güneyinde bulunan bu hamam, Melik Muzaffer Kara Arslan'ın (1258–1285) vakıfları arasındadır. Bu nedenle de XIII. yüzyılda yapılmış olması kuvvetle muhtemeldir. Hamam Evkaf Memuru Şükrü Efendi tarafından 1915 yılında onarılmıştır.

Günümüzde kalıntıları bulunan hamamın moloz taş ve kesme taştan yapıldığı anlaşılmaktadır. Kalıntılara dayanılarak soyunmalık kısmının değişik bir plan gösterdiği anlaşılmaktadır. Soyunmalık beşik tonozlu olup, buradan ılıkliğa geçilmektedir. Sıcaklik dört eyvanlı ve dört köşesinde tromplar bulunan kubbeli odalar ile orta bir mekândan meydana gelmiştir.

Ulu Cami Hamamı (Merkez)

Mardin Ulu Cami Mahallesi'nde bulunan bu hamamı, Artuklu Sultanı Melik Salih (1312–1363) Ulu Cami'ye vakıf olarak yaptırmıştır. Hamamın kitabesi bulunmamakla beraber, vakıf kayıtlarından ve mimari yapısından XIV. yüzyılın ilk yarısına tarihlendirilmektedir.

Ulu Cami'nin doğusundaki bir sokaktan basit bir kapı ve beşik tonozlu bir mekândan girilen hamam dikdörtgen bir alanı kaplamaktadır. Kesme ve moloz taştan yapılan hamamın soyunmalık kısmı yüksek kasnaklı bir kubbe ile örtülmüştür. Soyunmalığın doğusunda ortadaki payenin iki yanında iki kemerli çapraz tonozlu bir mekânın oluşu dikkati çekmektedir. Soğukluk kısmı dikdörtgen planlı olup, üzeri beşik tonozla örtülüdür. Buradan geçilen sıcaklık kare planlı, üzeri kubbe ile örtülüdür. Bunun dışında dört köşesine beşik tonozlu eyvanlar yerleştirilmiştir. Ayrıca sıcaklığın köşe hücreleri küçük kubbelerle örtülüdür.

Emir Hamamı (Merkez)

Mardin'in güneyinde, Mardin'i kesen ana cadde üzerinde bulunan bu hamamın kitabesi günümüze gelemediği gibi, kaynaklarda da onunla ilgili yeterli bilgi bulunmamaktadır. Değişik zamanlarda yapılan onarım ve eklerle mimari üslubundan uzaklaşmıştır. Bu hamamın değişik bir plan göstermesi daha önce yapılmış olan bir yapının üzerine ve onun temellerinden yararlanılarak yapıldığına işaret etmektedir.

Hamam, yan yana iki büyük kubbeli mekândan meydana gelmiştir. Soyunmalık kısmı üzerinde aydınlık feneri olan büyük bir kubbe ile örtülüdür. Buradan dar bir kapı ile sıcaklığa geçilir. Sıcaklık merkezi tromplu bir kubbe ile örtülü olup, köşelerine eyvanlar yerleştirilmiştir. Bu eyvanların arasına da sekizgen planlı küçük hücreler eklenmiştir.

2.2.2.5.Köprüler

Dunaysır Köprüsü (Kızıltepe)

Mardin Kızıltepe (Dunaysır) ilçesinde bulunan Dunaysır Köprüsü'nün XII.-XIII. yüzyılda Artukoğulları zamanında yapıldığı sanılmaktadır. Kitabesi günümüze gelememiştir. Mezopotamya'dan Anadolu'ya gelen kervan yolunun bu köprüden geçtiği bilinmektedir.

Günümüzde harap halde olan bu köprü, beş gözlü olarak yapılmıştır. Köprü'nün ortadaki gözü diğerlerine göre daha büyük olup, iki yanındaki ikişer göz de sivri kemerli ve

daha küçüktür. Kesme kireç taşı ve moloz taştan yapılmış olan köprünün Artukoğullarından Artuk Aslan Bin Ilgazi Bin Albi Bin Temurtaş Ilgazi tarafından yaptırıldığı bazı kaynaklarda belirtilmiştir.

Köprünün taş işçiliğinde malzeme ve yapım farklılıkları görülmektedir. Bu da köprünün değişik zamanlarda onarıldığına işaret etmektedir.

2.2.2.6.Kaleler

Mardin Kalesi

Mardin şehri iki bölümden meydana gelmiştir. Bunlardan biri kale içerisinde, diğeri de kalenin eteklerinde bulunan yerleşim alanlarıdır. Kale dışındaki yerleşim alanı Dış Mahalle olarak isimlendirilmiş ve bugünkü şehir de burada kurulmuştur.(Fotoğraf 19)

Fotoğraf 19: Mardin Kalesi

Mardin Kalesi doğuda 1.200 m., batıda da 1.180 m. yüksekliğindeki bir tepenin üzerindeki düzlükte kurulmuştur. Kale içerisindeki yerleşim de doğudan batıya doğru 800 m, kuzeyden güneye 30 m. ile 150 m. arasında değişen düzlükte yer almıştır. Bu yerleşim alanı kale yamacının bittiği noktalarda sarp kayalıklarla ayrılmıştır. Bu yüzden Kartal Yuvası ismi verilen kalenin duvarları ile burçları kayalıkları da kapsayacak biçimde yapılmıştır. Bundan ötürü de kale, doğal bir görünümündedir. (Fotoğraf 20)

Kalenin girişi güneyde olup, bu giriş rampa şeklinde yükselir ve bir merdivene ulaşır. Tarih boyunca ele geçirilemez olarak ün yapan Mardin Kalesi'nden ilk defa IV.

yüzyılda Bizans tarihçisi Ammianus Marcellinus söz etmiştir. Ardından İmparator İustinianus dönemi tarihçilerinden Prokopios'tan başka uzun süre bu kaleden söz edilmemiştir. VII. yüzyılda Arap akınları sırasında Arap tarihçileri arasında bu kaleden söz edenler olmuştur. XIX. yüzyılda Fransız Dupré bu kalenin çok eski tarihlere indiğini, Bizans imparatorları tarafından da onarıldığını belirtmiştir.(Bulduk,1999 s:16)

Fotoğraf 20: Mardin kalesi günümüzde askeri alan olarak kullanılmaktadır.

Mardin Kalesi X.yüzyılda Al-Bâz (Şahin Kalesi), XIV. yüzyılda Kal'at al Şahba, Kal'at-ı Kuh, Kal'at Gurâb (Karga Kalesi) olarak isimlendirilmiştir. 1471 yılında Mardin'e gelen Barbaro şehirden yüksekte bulunan ve merdivenlerle çıkılan kale içerisinde yoğun bir nüfusun ve 300 evin bulunduğunu belirtmiştir. Evliya Çelebi'ye göre de, kalenin altındaki mağara ve mahzenlerde hububatın saklandığı ve sarnıçlarında su biriktirilmiştir. XVIII. yüzyılda Niebuhur bu kalenin oldukça sağlam ancak, tahrip gördüğünü belirtmiş, içerisinde 80'i oturulabilir 200 kadar ev olduğunu belirtmiştir. XIX. yüzyılın başlarında Olivier Bağdat paşasının kaleyi tamir ettirdiğinden söz etmiştir. Bundan sonra Mardin Kalesi'nden 1891'de Cuinet, 1930 yılında Gabriel değinmiştir.

Mardin Kalesi'nin yapım tarihi kesinlik kazanamamıştır. Bununla beraber bazı kaynaklarda bu kalede Subari, Sümer, Babil, Mitaniler, Asur, Pers, Roma, Bizans, Emevi ve Abbasilerin de hâkim olduğu yazılıdır. Bazı kaynaklarda ise; kalenin X.yüzyılda Hamdaniler tarafından yapıldığı sanılmaktadır. Kalede bulunan kitabe ve kabartma parçaları ise kesin bir tarihleme vermektten çok uzaktır.

Söylentiye göre; MS.330 yılında ateşe ibadet eden ve güneşe tapan Şad Buhari isminde bir kral gelip Mardin kalesinde kalır. Rahatsız olan kral, kalede kaldığı süre içerisinde iyi olunca, kendisine bir kasır yaptırıp, 12 yıl burada yaşar. Daha sonra kendi memleketi Pers ve Babil'den birçok asker ve sivil getirip, onları Mardin'e yerleştirmiştir. M5.442'da veba salgınından dolayı kaledeki halkın birçoğu ölmüş ve Mardin Kalesi MS. 542'e kadar boş kalmıştır. M.S.975-976'da Hamdaniler'den Hamdan Bin El Hasan Nasır El Devle Bin Abdullah Bin Ham binlerce yıldır hâkim bir konumda bulunan bu doğal kaleyi bir takım eklemelerle, daha korunaklı bir hale getirmiştir. Sonraki yıllarda Selçuklular, Artuklu, Karakoyunlu, Akkoyunlu, Safaviler ve Osmanlılar da bu kaleyi savunma amaçlı olarak kullanmışlardır. Kalenin ovadan yüksekliği 1.000 m. kadardır. Kalenin bir kısmı sarp kayaların üzerine oturmuştur. Meyilin fazla olduğu yerlerde ise surlar eklenmiştir.

Kalenin güney kesiminde bir kule günümüze sağlam bir şekilde gelebilmiştir. Kalede daha önceleri mesken olarak kullanılmaya yarayan kalıntılar bulunmaktadır. IX. yüzyılın ilk yarısında mevcut olan surların, bugün bazı yerlerde yalnız temellerine rastlanmaktadır. Birçok kez kuşatılan kale, saldırılara karşı direnişini, bünyesinde barındırdığı su sarnıçları ve ambarlarındaki bolluk ile sağlamıştır. (Fotoğraf 21)

Fotoğraf 21: Kalenin güney cepheden görünümü

Kalenin altı kapısı bulunuyordu. Bunlar; İlin batısında Diyarbakır Kapı, Doğuda Savur Kapısı, Kuzeyde Bab-ı Şavt, Kuzeybatıda Bab-ı Hamara, Güneybatıda, Bab-ı Zeytun,

Güneyde Bab-ı Cedid (Yeni kapı) dir. Bu kapıların ve sur duvarlarının sağlamlığı ve topoğrafik konumu kalenin uzun yıllar ele geçirilemeyişinde önemli bir etkidir.

Güney yönündeki basit ve yuvarlak kemerli ana kapıdan içerisine girilen kalenin duvarları yer yer kayalarla desteklenmiş olup, kesme taş ve tuğladan yapılmıştır. Güney yönünde kesme taş ve yuğla örgülü bir burç dikkati çekmektedir. Beşgen planlı olan bu burç dışı doğru çıkıntılıdır.

Kız Kalesi (Kal'at ül al Mara-Lorna-Jurekm) (Merkez)

Mardin il merkezinin 5 km. doğusunda bulunan Kız Kalesi gözetleme ve karakol kalesi niteliğinde bir yapıdır. Kalenin ne zaman ve kimler tarafından yaptırıldığı konusunda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Kale, yöreye özgü kesme taştan yapılmıştır. Kale içerisinde Kral kızına ait olduğu söylenen bir taht, su sarnıçları, kuyular, çeşitli yapı kalıntılarının temelleri ile mağaralar bulunmaktadır. Günümüze harap bir durumda gelebilmiştir.

Dara Kalesi (Daras Anastasiupolis) (Merkez)

Mardin il merkezinin 30 km. doğusunda, Dara Harabelerinin bulunduğu yerdeki yığma bir tepede bulunan bu kalenin yapım tarihi kesinlik kazanmamıştır. Bazı kaynaklara göre de Pers Hükümdarı Darius tarafından yaptırılmıştır. Tarih boyunca Perslerle Romalılar arasında sürekli el değiştirmiştir.

Kalenin bulunduğu yerleşim alanı Yukarı Mezopotamya bölgesinin en önemli merkezlerinden birisi idi. Çağının önemli bir eğitim merkezi de burada kurulmuştur. Günümüze kale dışında tiyatro kalıntıları, su sarnıçları gelebilmiştir. Kale yöresel kesme taş, moloz taş ve tuğladan yapılmıştır.

Anır Kalesi (Merkez)

Mardin il merkezine 5 km. uzaklıkta, Deyrulzaferan Manastırı'nın arkasındaki tepe üzerinde bulunan kalenin kitabesi günümüze gelememiştir. Ayrıca kaynaklarda da yeterli bilgiye rastlanmamıştır. Bu bakımdan yapım tarihi kesinlik kazanamamıştır. Savunma ve gözetleme amaçlı yapılan kale, yöresel kesme taş ve moloz taştan yapılmıştır. Oldukça harap durumda olduğundan planı çıkarılamamıştır.

Zarzavan Kalesi (Merkez)

Mardin-Diyarbakır Karayolu üzerinde bulunan bu kalenin yapım tarihi bilinmemektedir. Yapımı ile ilgili bir kitabesi günümüze gelemediği gibi kaynaklarda da yeterli bilgiye rastlanmamıştır. Tarihi İpek Yolunu koruma amaçlı olarak 50 m. yüksekliğindeki bir tepe üzerindeki kaleyi Timur ele geçirmiş, yakıp, yıkmıştır. Günümüze kalenin kesme taştan yapılan kalıntıları gelebilmiştir.

Rabat Kalesi (Derik)

Mardin Derik ilçesinin 15 km. batısında Hisaraltı Köyü'nde bulunan Rabat Kalesi'nin kitabesi günümüze ulaşmamış olup, kaynaklarda da yeterli bir bilgiye rastlanmamıştır. Bu bakımdan kalenin yapım tarihi kesinlik kazanamamıştır.

Kale Artuklular döneminde onarılmış, bu dönemde de bir takım ilavelerle genişletilmiştir. Artuklu dönemi öncesi hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Günümüze gelebilen kalıntılarında kalenin yöresel kesme taştan ve yer yer de moloz taştan yapıldığı anlaşılmaktadır. Oldukça büyük ölçüde olan kale 15 burcu olup, dikdörtgen planlıdır. Köşelerinde dört gözetleme kulesi bulunmaktadır. Buradaki burçlar ve kuleler 15 m. yüksekliğe kadar ulaşmaktadır. Kalenin doğu ve batısında iki kapısı vardır. Kale içerisinde, yeraltında depolar ve birtakım barınaklar olduğu kalıntılardan anlaşılmaktadır. Kale içerisindeki kalıntılardan bir bölümünün kale komutanına ait bir köşke ait olduğu da iddia edilmiştir.

Dermetinan Kalesi (Mazıdağı)

Mardin Mazıdağı ilçesinin 20 km. kuzeybatısında Gümüşyuva Köyü'nde bulunan bu kalenin de yapım tarihi kesinlik kazanamamıştır. Kaynaklardan öğrenildiğine göre Anadolu'yu istila eden Timur Mezopotamya'yı ve Karadağ'a hâkim olmak, Mardin ile Diyarbakır'ın yolunu kesmek amacı ile bu kaleyi ele geçirmekte zorlanmıştır.

Dermetinan Kalesi 150 m. yüksekliğinde bir tepe üzerindeki düzlükte kurulmuştur. Yöresel kesme taş ve moloz taştan yapılmış olan kalenin 8 burcu ve gözetleme kuleleri bulunmaktadır. Kalenin giriş kapısı kuzey yönündedir. İçerisinde su sarnıçları ve yapı temel kalıntıları bulunmaktadır. Burada yapılan yüzey araştırmalarında Bizans dönemine ait

mezarlar ve küçük buluntular ele geçirilmiştir. Ayrıca duvarlarında kabartmalar bulunmaktadır.

Savur (Sauras) Kalesi

Mardin Savur ilçesinde, yüksek bir tepe üzerindeki düzlükte bulunan bu kaleyi MS. II. yüzyılda Romalılar yaptırmıştır. Stratejik yönden yöreye hâkim bir yerde olan kale, Romalılar ile Araplar arasında sürekli el değiştirmiştir. İpek Yolunun korunması yönünden de önemli bir konumdadır. Bu kale üzerinde yeterli bir araştırma yapılmamıştır. Günümüze gelebilen kalıntılarından yöresel kesme taş ve moloz taştan yapıldığı anlaşılmaktadır. Mimari yönden planını çıkarmak mümkün olamamıştır.

Aznavur Kalesi (Nusaybin)

Mardin Nusaybin ilçesinin 14 km. kuzeydoğusunda, geniş bir vadi üzerindeki bu kale Hamdan Bin A1 Hasan Hasır Al-davla Bin Abdullah Bin Hamdan tarafından 970 yılında yaptırılmıştır.

Kale yöresel kesme taş ve moloz taştan yapılmış olup, doğudan batıya 400 m. uzunluğundadır. Genişliği ise 30-60 m. arasında değişmektedir. Üzerinde kurulduğu düzlük alan doğuda 800 m., batıda da 300 m. yüksekliğindedir. Kalenin güneydeki kapısı dışında başka bir girişi bulunmamaktadır. Kalenin 14 burcu ile 2 gözetleme kulesi bulunmaktadır. Bunlardan Suriye Ovası'na hâkim olan kule iyi bir durumda günümüze gelebilmiştir.

Rahabdium (Hafemtay) Kalesi (Nusaybin)

Mardin Nusaybin ilçesinin 20 km. kuzeydoğusunda, bugünkü Suriye sınırına yakın bir tepe üzerinde bulunan kale, MS. II. yüzyılda Romalılar tarafından yaptırılmıştır. Doğusundaki Nusaybin-Midyat kervan yolunu kontrol altında tutmak amacıyla yapılmıştır. Ayrıca Suriye'den gelecek Arap akınlarına karşı karakol görevini de üstlenmiştir. Tarihi kaynaklardan öğrenildiğine göre Araplar ile Romalılar arasında sürekli savaşlar bu kale için yapılmıştır.

Kale yöresel kesme taş ve moloz taştan yapılmış olup, güneyden kuzeye kadar uzanan sur duvarları 14 burç ve 2 gözetleme kulesi ile desteklenmiştir. Uzunluğu 1.500 m.yi bulan surların yüksekliği 10 m., burç ile gözetleme kulelerinin yüksekliği de 20 m. yi

bulmaktadır. Kalenin güney yönünden tek bir girişi vardır. Kale içerisinde su sarnıçları, erzak depoları, mahzenleri ve ne oldukları anlaşılamayan yapı temel kalıntıları bulunmaktadır.

Merdis Kalesi (Nusaybin)

Mardin Nusaybin ilçesinin 15 km. kuzeydoğusunda bulunan bu kale, eski Merdis kentinin üzerindeki kayalık alanda yapılmıştır. Kalenin yapım tarihi kesinlik kazanamamakla beraber, duvar işçiliğinden Bizans döneminde yapıldığı veya onarıldığı anlaşılmaktadır.

Kalenin çevresi 1.500 m. genişliğinde olup, 12 kule ve burçla desteklenmiştir. Güneyde demir bir kapısı bulunmaktadır. Kalenin sur ve burçları iyi bir durumda günümüze gelebilmiştir. Kalenin doğusunda Merdis Kralının şatosu yer almaktadır. Kayalar üzerindeki bu şato 5.00x18.00 m. ölçüsünde olup, derinliği de 5.00 m.dir. Şatonun altında ayrıca kayalara oyulmuş mahzenler ve bir sarnıç vardır. (Bulduk,1999 s:27)

Haytam Kalesi (Nusaybin)

Mardin Nusaybin ilçesinde Günyurdu ve Dibek köyleri arasındaki deniz seviyesinden 1.254 m. yükseklikteki İzlo Dağı'nın doğusunda bulunan bu kale, MS.351 yılında Büyük Constantinius'un oğlu Custas tarafından yaptırılmıştır.

Kalenin yakınında Deyrul Umur Manastırı bulunmaktadır. Kale Akkoyunlular ile Bizanslılar arasında birkaç kez el değiştirmiş, 1462'de de Uzun Hasan tarafından ele geçirilmiştir. Yöresel kesme taş ve moloz taştan yapılan kale günümüze harap bir durumda gelebilmiştir. Planı ve duvar işçiliği günümüze gelen kalıntılarında tam olarak anlaşılamamaktadır.

Yeni Kale (Nusaybin)

Mardin, Midyat-Nusaybin kervan yolu üzerindeki boğazın dar geçidinde, dağın bittiği yerde, derin vadide, tek parça bir kayalık düzlükte kurulan bu kaleyi Bizans İmparatoru II.Constantinius'un emri ile Dimitrios yaptırmıştır. Kaleye halk arasında yakıştırılan Saçlı Ali isminin nereden kaynaklandığı bilinmemektedir.

Kale Midyat-Nusaybin kervan yolunu kontrol amacıyla kayalık bir alanda yapılmıştır. Kale oldukça geniş bir alana yayılmış olup, çevresi 1.000 m.yi bulmaktadır.

Surlarının yüksekliği de 10 m. den fazla olduğu duvar kalıntılarında anlaşılmalıdır. Moloz taş ve kayalardan yapılan kalenin kalıntılarında bazı mekânlar, su sarnıçları ve duvarları destekleyen burç kalıntıları günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Sirvan Kalesi (Nusaybin)

Mardin Nusaybin ilçesi, Günyurdu Köyü'nün kuzeydoğusunda, Turgutlu ile Değirmencik köyleri arasında bulunan bu kale V.yüzyılda Sasaniler tarafından Bizanslılara karşı korunmak amacı ile yapılmıştır.

Kale kesme taş ve moloz taştan yapılmıştır. Günümüzde harap bir durumda olduğundan ve kalede yeterince bir araştırma yapılmadığından planı ve yapı şekli hakkında bilgiler yetersizdir.

Erdemeş Kalesi (Yeşilli)

Mardin Yeşilli ilçesi, Bülbül Köyü ile Arur Kalesi arasındaki bir tepe üzerinde bulunan kalenin yapım tarihi bilinmemektedir. Tarihi kaynaklarda da ismine rastlanmamıştır. Kalenin yöresel kesme taş ve moloz taştan yapıldığı temel kalıntılarında anlaşılmalıdır.

2.2.2.7.Çeşmeler

Mardin'de çeşmeler genellikle külliyelerin veya medreselerin eyvanları içerisinde yapılmıştır. Çoğunlukla bunlar kemerli nişler olarak görülmektedir. Mardin sokaklarında bireysel olarak yapılmış çeşmeler ile meydan çeşmelerine rastlanmamaktadır. Mardin çeşmeleri Artuklular zamanında XII.-XIII. yüzyıllarda yapılmışlardır. Bunlardan Necmeddin Ilgazi'nin yaptırmış olduğu külliye içerisinde bulunan ve günümüze pek az kısmı gelebilen hamam avlusundaki çeşme Anadolu'nun en eski çeşmelerinden bir örnektir. Bunun dışında Mardin'de Kasimiye, Firdevs, Fahriye, Ayn Kapak, Cevheriye, Ayn Saraç ve Savur Kapı çeşmeleri bulunmaktadır.

Emünüddin Çeşmesi (Merkez)

Mardin Mâristan (Mesken) Mahallesi'nde, Artuklu Sultanı Necmeddin Ilgazi (1108–1122) yaptırmış olduğu Emünüddin Külliyesi'ne bir de çeşme ilave etmiştir. Çeşme yöresel taştan niş içerisinde bulunmakta olup, kitabesi günümüze gelememiştir. Ayna taşı ve önündeki yalak taşının yanı sıra arkasında çeşmeye su getiren künkler bulunmaktadır.

Altunboğa Medresesi Çeşmesi (Merkez)

Mardin’de Altunboğa Medresesi XIII. yüzyılın sonu ile XIV. yüzyılın başında yapılmıştır. Bu medreseden günümüze yalnızca çeşmesi gelebilmiştir. Bir eyvan içerisinde bulunan çeşme kesme taştan yapılmıştır. Çeşmenin sivri kemerli nişleri olup, arkasında da deposu bulunmaktadır.

Kasımiye Medresesi Çeşmesi (Merkez)

Mardin’in güneyinde Akkoyunlu Sultan Kasım’ın 1487–1502 yılları arasında yapımını tamamladığı medrese avlusunun ana eyvanı içerisinde bir de çeşme bulunmaktadır. Çeşmenin kitabesi bulunmamaktadır. Ancak, medrese ile birlikte yapıldığı sanılmaktadır. Avlunun kuzeyindeki havuzlu ana eyvanın yanındaki niş içerisinde bulunan bu çeşme sivri kemerli olup, önünde yalak taşı ve arkasında da su haznesi bulunmaktadır.

Savur Kapı (Ayncevzi Bab-ı Savr)Çeşmesi (Merkez)

Mardin’de Savur Kapı Medresesi’nin içerisinde bir de çeşme bulunmaktadır. Çeşme medresenin bir bölümünü oluşturduğu gibi bulunduğu yere merdivenle çıkılmaktadır. Çeşmenin medrese ile birlikte XIII.-XIV. yüzyılda yapıldığı sanılmaktadır. Çeşme sivri kemerli, yerel Midyat taşından yapılmıştır. Sivri kemerli nişin içerisine dikdörtgen mermerden ayna taşı yerleştirilmiştir. Çeşme yakın tarihlerde restore edilmiştir.

2.2.2.8.Diğer Eserler ve Sivil Mimari Örnekler

Firdevs köşkü

Mardin Nusaybin yolu üzerinde Vali Konağı’nın yanında bulunan Firdevsi Köşkü, Artuklulardan Melik Salih (1312–1363) döneminde yapılmıştır. Saray niteliğindeki bahçeli köşke avlu duvarındaki basit bir kapıdan girilmektedir.

Büyük havuzlu ilk bölüm diğer bölümlerden bir duvarla ayrılmıştır. Bunun arkasında selsebilli bir eyvan yer almaktadır. Bu ana eyvanın sağında ve solunda selsebilli küçük eyvanlara yer verilmiştir. Bunlardan küçük eyvanın ikinci katlarında sıra halindeki pencereler bahçeye açılmış ve burada birbirleri ile bağlantılı mekânlara yer verilmiştir. Bunlardan soldaki eyvanın önüne sonradan yapılmış iki katlı bir eyvanın eklendiği kalıntılardan anlaşılmaktadır. Bu eyvanın önüne de ahır olarak kullanıldığı sanılan üç tonozlu bir mekâna

yer verilmiştir. Köşkün yapımında moloz taş ağırlık kazanmıştır. Duvar örgülerinde de özenli bir duvar işçiliği görülmemektedir.(Fotoğraf 22)

Fotoğraf 22: Taş işçiliğinin yansıtıldığı tarihi bir Mardin evi

Fotoğraf 23:Şu anda kız meslek lisesi olarak kullanılan tarihi bina.

Meslek Lisesi, PTT Binası (Fotoğraf 24), Halı Sanayi Okulu- Hükümet Konağı, Jandarma Komutanlığı, Midyat konuk evi(Fotoğraf25), Gazipaşa ilköğretim Okulu, Ticaret Lisesi, Halk Eğitim Merkezi (Necmettin Mahallesi) ,Gençlik ve Kültür Merkezi (D.Bakır Kapı Mahallesi), İl Jandarma Alay Komutanlığı Askeri Gazinosu ve Askeri Koğuşu gibi eserler başlıcalarıdır.

Fotoğraf 24: 1952 yılından itibaren PTT binası olarak kullanılan tarihi bina 1850 yılında Sahtana ailesi adına mimar Serkis Elias Lole tarafından yapılmış, bir müddet hastane ve otel olarak kullanılmıştır.

Mardin sivil mimari yönünden iki ayrı bölümden meydana gelmiştir. Bunlardan biri kale ve çevresi, diğeri de dış mahalle olarak isimlendirilen kale eteklerindeki asıl yerleşimdir. Birbirlerinden farklı özellikleri olan çeşitli toplulukların bir arada yaşadığı Mardin’de tapu defterlerinden öğrenildiğine göre Sürgücüyan, Akkeçilü, Mişki, Dinabi, Şah Nasibi, Zoli, Duraçlu, Behramki, Bradi, Dehlevi gibi kısmen yerleşik, kısmen de göçebe aşiretler tarih boyunca şehir çevresine yerleşmişlerdir. Sonraki dönemlerde milli oymaklardan bazıları XVIII. yüzyıl başlarında Diyarbakır ve Mardin çevresine de yerleşmişlerdir. XV. yüzyılda kale çevresinde 300 kadar evin olduğu ve geniş bir nüfusun da olduğu kaynaklardan öğrenilmektedir. Ancak bu nüfus 1526’da veba salgını ile kısmen azalmıştır. XVI. yüzyıl sonlarında Suriye, Urfa ve Babil’den göçenlerle nüfus yeniden canlanmıştır. XVIII. yüzyılda şehirde 2.000’i Müslüman ve gerisi Hıristiyan olmak üzere 3.000 ev olduğu yine kaynaklardan öğrenilmektedir.

Fotoğraf 25: Mardin’de özgün taş mimari örneklerinden bir görünüm.

Mardin’de sivil ve dini mimari örneklerini daha çok evlerin oluşturduğu bir dokuya sahiptir. Anadolu’daki en eski yerleşim alanlarında görüldüğü gibi bu evler dar sokaklar etrafında sıralanmıştır. Bir veya birkaç evin kullandığı çıkmaz sokaklar, evlere girişte yapılan sahanlıklar ve bazen sokak üstlerinde veya altlarında bir geçit bırakılarak yapılmış odalar ortak kullanım alanları farklı bir yapılanmanın burada uygulandığını göstermektedir. Mardin sokakları, insan ölçülerinin yanı sıra yörede kullanılan eşek, at, deve gibi binek hayvanlarının boyutları dikkate alınarak, dar yapılmıştır. Bununla beraber şehirdeki geniş sokaklar İshak, patika biçimindekiler ise Zabok olarak isimlendirilmiştir. Mardin sokakları yerleşim dokusuna bağlı olarak doğu-batı, kuzey-güney doğrultusundadır. Şehrin doğu-batı yönündeki sokaklar, şehrin kurulduğu yamaca paralel olup, bunlar bazen eğimli, bazen de düz yollardır. Kuzey-güney doğrultusundaki sokaklar ise bunlara dik konumdadır ve zaman zaman da eğimden ötürü merdivenlere dönüşmüştür. Yüksek kalın duvarlar ile yapılardan ayrılan bu sokakların evlerle olan ilişkisi giriş kapıları, havalandırma pencereleri ve çıkmalarla sağlanmıştır. Şehir yapılanmasında sokakların bazıları bir noktada kesişir ve küçük meydanlar oluştururlar. Mardin evleri şehir dokusuna uygun olarak yalnızca giriş katından ibaret olanların yanı sıra iki, üç bazen de dört katlı örnekler de bulunmaktadır. Evlerin yükseklikleri ve kat adetlerinin nedeni yapının bulunduğu arsanın başlangıç ve bitim noktaları arasındaki kot farkından kaynaklanmaktadır. Evlerin avlulu giriş katı bulunduğu parselin güneyinde ise, alt kot düzleminde, son katı ise parselin üst kot düzleminde bulunmaktadır. İki kat arasına kaç adet katın sığabileceği ise tamamen arazi eğimine bağlıdır. Ancak bazı durumlarda kat yükseklikleri de değişebilmektedir. Zengin ailelerin kat yüksekliklerinin daha fazla tutulduğu da görülmektedir. Bu farklılık mimariye de yansımıştır. Şehirde etkili olan nüfuslu ailelerin

evleri ise bazen anıtsal boyutlara ulaşmıştır. Çoğunlukla evlerin giriş katları binek ve taşıma hayvanlarının ahırlarına, ambarlarına ve depolarına ayrılmış, bu yüzden de kat yükseklikleri fazla tutulmuştur. Evlerin bazılarında ara katlara da yer verilmiştir. Bunlar ambarlarda asma kat niteliği taşımaktadır ve ahşap dikme ile kirişler üzerine oturtulmuşlardır. Bazı evlerde ise bu asma katlar dekoratif olarak da yapılmıştır.

Mardin evleri kapalı mekânlar, yarı açık mekânlar, eyvanlar, revaklar ve köşkler olarak da ayrı gruplara ayrılmaktadır. Geleneksel Mardin evlerinin cephelerinde çeşitlilik meydana getirilmiştir. Bu cepheler buldukları yamaçtan ötürü Mardin Ovası'na açık olarak yapılmıştır. Bu nedenle manzara öncelik kazanmıştır. Kat girişleri doğu, batı ve kuzeyde olan kapalı mekânların havalandırma pencereleri ile köşeleri dikkati çekmektedir. Evler şehrin her bölgesinde teraslar halinde olduğundan birbirlerinin önünü kapatmamaktadır. Ancak cephe bütününde simetriye pek dikkat edilmemiştir. Mardin evlerinin asıl yapı malzemesini taş oluşturmaktadır. Avlu ve teraslara bakan bütün cepheler, tonoz başlangıçlarına kadar iç mekân duvarları, doğu, batı, kuzey cepheleri kesme taştan yapılmıştır. Düzgün taşların yanı sıra kaba yontma taşlar da yapılarda kullanılmıştır. Ancak, kaba taşlar Mardin Ovası'na bakmayan cepheler ile zemin katı avlu duvarlarında kullanılmıştır. Moloz taşlar daha çok önemi olmayan duvarlarda, iç örgüde, tonoz veya kubbelerde kullanılmıştır. Evlerin kapalı, yarı açık ve açık bütün mekânlarının döşemeleri taştan yapılmıştır. Bununla beraber avlularda taş, toprak veya her ikisinin birlikte kullanıldığı da görülmektedir. Üst katların taş döşemeleri bir alt katın tonoz çeşitlerini içeren tavanlar üzerine oturtulmuştur. Tavanlar daha çok manastır tonozu, beşik tonoz, aynalı tonoz biçiminde olup, kubbeye çok az yer verilmiştir. Katlar arasında bağlantıyı sağlamak üzere merdivenler kullanılmıştır. Bu merdivenler yapı içerisinde eyvanların açık yüzlerinin karşısına gelen sağır duvarlarda veya duvar içlerine yerleştirilmiştir. (Sayılan,1987 s:176)

Mardin evlerinde pencereler cephelerde çoğunlukla iki sıralı olarak düzenlenmiştir. Bunların en özgün karakteri de iki kanatlı ahşap kapaklı oluşlarıdır. Pencerelerin önüne lokmalı veya geçmeli demir şebekeler yerleştirilmiştir. Üst sıra pencerelerde cama yer verilmediği durumlarda ahşap kapaklardan yararlanılmıştır. Mardin evlerinde bezeme olarak sarı kalker taşları kullanılmıştır. Dış mekâna yansıyan yapı elemanlarında ve iç mekânda pencere kapı ve niş çevrelerinde ayrı malzemededen bezemeler de yapılmıştır. Yörede Midyat İşi denilen taş işçiliğinin son derece geliştiği görülmektedir. Kapı, pencere çevreleri, sütunlar, kemerler, saçak altları, kat silmelerinde taş işçiliğinin oya gibi işlendiği bezemelere yer

verilmiştir. Ayrıca odalarda Taka denilen, yuvarlak kemerli taş işlemeli, gömme dolaplar da bulunmaktadır.

Bununla beraber, taş dışında kullanılan malzemeler oldukça sınırlıdır. Ahşap malzeme pencere kapakları, kapılar, dolap kapakları ve kilerlerin asma katlarında kullanılmıştır. Geç dönemlerde alçı tepe pencerelerinin vitrayları ile tavanlarda yapılan basit süslemelerde kullanılmıştır. Demire ise yalnızca pencere şebekelerinde yer verilmiştir. Mardin’de kapalı bir yaşam biçiminin egemen olduğu dikkate alındığında evlerin harem ve selamlıktan meydana geldiği de görülmektedir. Selamlık kısmında ana odaya tek basamaklı, parmaklıklarla ayrılmış bir seki altından girilmektedir. Bu bölümde kahve ocağına yer verilmiştir. Harem bölümündeki odalarda ise kullanım olarak bir ayırım gözetilmemiş ve odaların hepsinde oturmakta, yatılmakta, yemek yenilmekte ve konuklar ağırlandırmaktadır. Bu odalar avluya bakan önleri revaklı bir eyvanın çevresine sıralanmışlardır.

Evlerin çoğunda ayrı bir mutfak yoktur. Kilerin, açık avlunun veya eyvanın bir bölümü mutfak olarak kullanılmıştır. Bununla beraber, bazı evlerde mutfak ve helâların yapıdan ayrı olduğu da görülmektedir. Mardin’in evlerinin bazılarında dini yapılarda olduğu gibi kitabelere de önem verilmiştir. Bu kitabeler giriş kapısı üzerine yerleştirilmiştir. Ayrıca katlarda eyvan ya da revaktan girilen giriş kapıları üzerine de kitabeler yerleştirilmiştir. Bu evlerin tarih konulan bir başka yeri de tavanlardır. Ancak bu tür tarihlemeler daha çok son dönemlerde yapılan evlerde görülmektedir.

Günümüze gelen Mardin tarihi evlerinden en önemlileri Hacı Kermo ailesinin evi, Süryani ailesinin evi ve Milli ailesinin evidir. Bunun yanı sıra Diyarbakır Mahallesi’nde, Şar Mahallesi’nde, Diyarbakır Kapısı Mahallesi’nde, Eminateddin Mahallesi’nde, Latifiye Mahallesi’nde, Necmeddin Mahallesi’nde, Yeni Kapı Mahallesi’nde, Ulu Cami Mahallesi’nde, Teker Mahallesi’nde, Şehidiye Mahallesi’nde, Gül Mahallesi’nde, Savur Kapı Mahallesi’nde ve Meydanbaşı Mahallesi’nde de tarihi Mardin evlerine rastlanmaktadır.

Bu evlerden Savur Kapı Mahallesi’ndeki Hacı Kermo ailesi evi, XVII. yüzyıla kadar inen bir tarihe sahiptir. Bu yapı zemin katı ile birlikte üç katlıdır. Ara merdivenlerle ulaşılan ara katlar da bunların içerisine yerleştirilmiştir. Bu eve üç farklı kottan girilmekte olup, zemin katta avlu çevresini U biçiminde saran bir tasarım bulunmaktadır. Böylece bu ev üç ayrı birimden meydana gelmiştir. Cephesinde zemin kattan üst kata doğru bir farklılaşma olduğu da dikkati çekmektedir. Zemin ve birinci katta pencere ve kapılarda, revaklar ve eyvanlarda,

son iki katta ise çeşitli bezemelerle süsler görülmektedir. Günümüzde Mungan ailesinin yaşadığı bu ev içerisinde birçok ailenin yaşamasından ötürü çeşitli bölümlere ayrılmış, yarı açık mekânlar kapatılmış ve ekler yapılmıştır.

Yeni Kapı Mahallesi'ndeki Süryani ailesi evi, Emünniddin Külliyesi'ne yakın bir yamaçta yer alan, bir grup Süryani evi arasında Mardin'in en büyük evlerinden birisidir. Bu yapı zemin kat ile birlikte beş katlıdır. Yapıldığı bölgedeki arazi eğiminden ve parsel derinliğinden kaynaklanan evde kat adedi arttırılmıştır. Evin tasarımı teraslama biçiminde gerçekleştirilmiştir. Farklı kademelerde bulunduğundan ötürü bu ev grubu üç avlu çevresinde geliştirilmiştir. Revakların iki yanı açık olup, bunların arkasında yüksek ve sivri kemerli bölümlere de yer verilmiştir.

Mardin'in Ticaret Merkezi'nin yanında yer alan Medrese Mahallesi'ndeki Milli ailesi evi de çeşitli yapı birimlerinden meydana gelmiştir. Girişleri birbirlerinden bağımsız olan bu birimler biçimsel farklılıklar göstermektedir. Buradaki konak tasarımı bir defada ortaya çıkmamış ve yapı birimlerinin birbirlerine eklenmesinden meydana gelmiştir. Burada da diğer Mardin evlerinde görüldüğü gibi, birden fazla girişe yer verilmiştir. Güneydeki çıkmaz sokaktaki tonozlu bir geçitten sonra zemin kat birbiri içerisine geçmiş üç avlu ve bunların çevresinde de yapılar sıralanmıştır. Buradaki yapı birimlerinin hepsi kendi avlularına ve sokağa açık cepheler halindedir.(Fotoğraf 20)

Fotoğraf 26: Mardin'in tarihi taş sokakları adeta kendi içinde hapsolmuştur.

Günümüzde Mardin ve Midyat evleri başlı başına birer açık hava müzesi niteliği taşımaktadır. Bir müze kent olarak düşünülen Mardin'e 1,5 saat uzaklıktaki Midyat'ta da Mardin'dekilere benzer evler ile karşılaşmaktadır. Bugünkü görünümü ile bir Orta Çağ kentini andıran Mardin evlerinde Telkâri olarak isimlendirilen taş işçiliğinin en güzel örnekleri ile karşılaşmaktadır. Midyat evleri de yapılanma, konum ve işçilik yönünden Mardin evleri ile benzerlik göstermektedir. Midyat evlerinde de eğime dik olarak düzenlenen avlu, eyvan ve odalar bir bütün halindedir. Taş avlu alt katta kayadan oyma bölümlerle çevrelenmiştir. Üst katlarda eyvanın iki yanında yer alan odalar önünde Gezenek ismi verilen teras ve mekânlar birbirini tamamlamıştır. Bu planlama anlayışındaki en önemli kural, Midyat evlerindeki pencerelerin birbirlerini görmemesi ve evlerin mahremiyetinin sağlanması ön plana çıkarılmıştır. Midyat evlerini Mardin yöresindeki diğer sivil mimariden ayıran en önemli özellik ise, bezemenin yapıların dışında olduğu gibi iç mekânlarda da aynı yoğunlukta tekrarlanmasıdır. Özellikle karanfil, püskül, lale, burma ve süpürge motifleri belirli bir düzen içerisinde yapılarda tekrarlanmıştır. Ayrıca Emevi ve Abbasi süsleme geleneğinin etkileri pencere sövelerinde, silmelerde ve sütunlarda da görülmektedir.

Midyat mimarisinde görülen zengin süslemeler takılarda ve süs eşyalarında, gümüş telkâri işçiliğinde kendini göstermiş ve mimari süsleme sanatına, el sanatlarına etkili olmuştur.

Mardin Nusaybin ilçesinde Diyarbakır Valisi Hafız Mehmet Paşa'nın 1837 yılında, oldukça geniş bir alana yaptırmış olduğu kışla 1970'li yıllardan sonra yıkılmıştır. Sultan II. Abdülhamid zamanında kurulan Hamidiye Süvari Alayı'nın birlikleri bu kışlada konuşlandırılmıştı. II. Dünya Savaşı sırasında da kullanılan bu kışlanın 300'den fazla odası, giriş kapısında da iki büyük aslan heykeli bulunuyordu.(Alioğlu,2003 s:114)

2.2.3.Tarihi yerleşmeler ve Arkeolojik alanlar- Harabeler

Mardin merkez, Mardin kalesi, Oğuz köyü Dara ören yeri, Savur ilçesi, Nusaybin ilçesi Kışla mahallesi, Nusaybin Çağlar köyü, Gırnavaz ören yerleri arkeolojik sit alanlarına karşılık gelmektedir. (Fotoğraf 27)

Fotoğraf 27: Merkez Oğuz köyünde bulunan harabeler(Dara Harabeleri)

Nusaybin Gırnavaz(Çağlar Köyü) Harabeleri, Marin Harabeleri, Fıtvır Harabeleri, Akbağ Harabeleri, Hofi ve Zaravan Harabeleri, Beşikkaya Harabeleri, Telbısım Harabeleri, Ramanus Harabeleri, Kefernüt Harabeleri. Dara Harabeleri; Mardin'in güneydoğusunda 30 km. uzaklıkta Oğuz Köyü'ndedir. Burası Eski Mezopotamya Bölgesinin en ünlü kenti iken bugün küçük bir köy yerleşmesi haline gelmiştir. Bu antik yerleşim yeri, Büyük İskender'le Dara'nın savaşına da sahne olmuştur. Kent, İran Hükümdarı ünlü Darayuvaşi tarafından kurulmuş, çeşitli dönemlerde İranlılarla Romalılar arasında el değiştirmiştir. VII yy. sonlarına doğru Emeviler'in daha sonra Abbasiler'in XV yy.da Türkler'in eline geçmiştir. Kalıntılar arasındaki büyük kesme taşlar ve bulunan sikkelere bakılacak olursa Dara'nın geçmişte büyük ve görkemli yapılara ve zengin hazinelere sahip olduğu söylenebilir. Dara Kent Kalıntıları, kayalar içinde oyulmuş çevresi 8–10 kilometreyi bulan geniş bir alana yayılmıştır. Buralarda mağara evler vardır. (Akurgal,1995 s:119)

Arkeoloji Müzesi

Fotoğraf 28: Mardin’de Patrikhane olarak kullanılmış şu anki müze binası

Mardin Merkez 1. Cadde Cumhuriyet Alanı Atatürk heykeli yanındadır. Binanın doğu tarafına bitişik olan Meryem Ana Kilisesi'nin müzeye bakan kapalı portalindeki kitabeye göre bina, 1895 yılında Antakya Patriği İgnatios Behnam Banni tarafından Süryani katolik patrikhanesi olarak yaptırılmıştır. (Fotoğraf 28)

Daha sonraları askeri garnizon, M.S.P. İl teşkilatı, kooperatif binası, sağlık ocağı ve polis karakolu olarak kullanılmıştır. Binayı Süryani Katolik Vakfı'ndan satın alan Kültür Bakanlığı 1988 yılında bunu restore etmeye karar vermiş ve 1995 yılında da bina müze olarak hizmete açılmıştır. Bu ana kadar eski müze Artuklu sultanlarından Sultan İsa tarafından, 14. yüzyıl başlarında yaptırılan Zinciriye Medresesinde faaliyet gösteriyordu.

Yeni müze binası tamamen kesme kalker taşından yapılmıştır. İç ve dıştaki tonoz, kemer, korkuluk ve sütun başlıklarında eşsiz süslemeler mevcuttur. Müze üç katlıdır:

Birinci katta; danışma yeri, konferans, sergi ve dinlenme salonları bulunmaktadır.

Fotoğraf 29: Müzede sergilenen Roma dönemine ait heykeller.

İkinci katta; etnografya sergi salonu, kütüphane ve eser depoları bulunmaktadır.

Fotoğraf 30: Yeni Asur dönemine ait kült kabı.

Fotoğraf 31: Yeni Asur dönemine ait kaideli kap(M.Ö. 7.yy)

Üçüncü katta ise, Gırnnavaz Höyük kazısında çıkarılan kimi eserler, satın alınarak müzeye kazandırılan arkeolojik eserlerin sergilendiği salonlar ve idari bölümler yer almaktadır. (Fotoğraf 29-33)

Fotoğraf 32: Çömlek kalıntıları(Gırnnavaz)

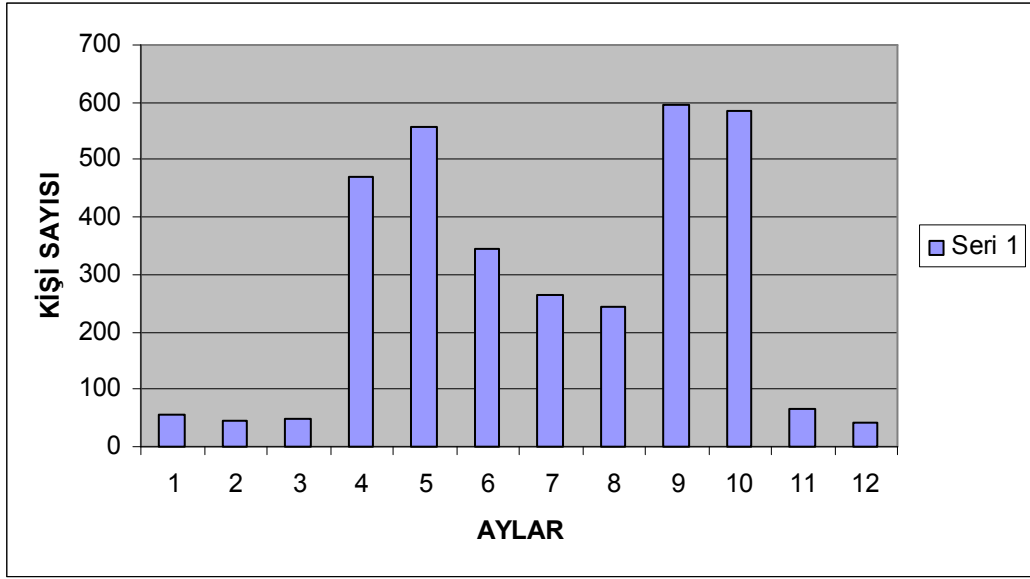
Müzedeki eserler; M.Ö. 4000'den, M.Ö. 7. yüzyıla kadar olan döneme ait eserlerdir. Arkeolojik salonlarda Eski Tunç, Asur, Urartu, Grek, Pers, Helenistik, Roma, Bizans, Büyük Selçuklu, Artuklular ve Osmanlı devirlerine ait tabletler, silindir ve damga mühürler, kült kapları, figürünler, metalden bizler, takılar, keramikler, altın, gümüş ve bakır sikkeler, gözyaşı şişeleri ve kandiller sergilenmektedir.

Fotoğraf 33:Gınavaz ören yerinde bulunan dört kulplu çömlek

Etnografya salonunda ise Mardin ve çevresine, bilhassa Midyat İlçesi'ne özgü gümüş işlemeciliğinin seçkin örnekleri olan kolyeler, küpe, bilezik, halhal, alınlık, saçlığın yanı sıra, eski giysiler, kılıçlar, kahve (mırra) takımları, hamam eşyaları, tespihler, ısınma araçları ve bakır eşyalar da sergilenmektedir.

Eski Patrikhane olan müzenin en fazla ziyaret edildiği aylar Nisan, Mayıs, Eylül ve Ekim aylarıdır. Tutulan kayıtlarda dört ayda 3000'e yakın kişi müzeyi ziyaret etmiştir. Ziyaretlerin ilk ve sonbaharda yoğunlaşmasını sebebi yaz aylarında yükselen sıcaklık değerlerinin Mardin'de turizmi olumsuz etkilemesidir. Bu yüzden gerek acenteler ve gerekse bu acenteleri tercih eden turistler sıcaklık değerlerinin çok yüksek olmadığı bahar aylarını seçmektedir(Grafik 3).

Grafik 3: Mardin Arkeoloji müzesini ziyaret eden turist sayılarının aylara göre değişimi

İpek yolu

Mardin İlinin, Tarihi İpek Yolu olan Halep-Musul yolu ve Diyarbakır-Musul güzergâhında olması sebebiyle bu yolları kullanan kervanlar ilin ticaret hayatında önemli rol oynamışlardır. Bu yollardan geçen büyük kervanlar Akdeniz limanlarına Asya'nın zengin ülkeleri Hindistan ve İran'dan çeşitli baharat, kumaş gibi malları alıp götürmüş, Akdeniz'den de bir kısım Avrupa mallarını yükleyerek tekrar aksi istikamete taşımış ve bu alanda Mardin ekonomisine büyük katkı sağlamışlardır. Mardin ipek yoluna bağlı olarak değişik kültürleri tanımış ticaretle gelen farklı kültürleri potasında eritmiş ve kendi kültürünü ticaret yoluyla taşıyarak çevre kültürleri etkilemiştir. (Fotoğraf34)

Fotoğraf 34: Tarihi İpek Yolu

2.2.4. El Sanatları

Mardin ili'nde gelişen sanatlar farklı medeniyetlerin izlerini taşır. Çünkü bu coğrafya sadece tek uygarlığın değil tarihten günümüze birçok medeniyeti bir arada buluşturmuştur. Eski çağlardan beri testi, çanak-çömlek, demircilik, bakırcılık, kalaycılık, kuyumculuk, gümüşçülük (telkari), iğne oyası, Midyat el nakışı, tohum iğnesi, yorgancılık, oyacılık, boyacılık (sibbeğ), dericilik (dabbağ), sabunculuk, dokumacılık, şal ü şapık (özel bir kumaş dokumasıdır) kilimcilik, halıcılık (yün ve ipek), semercilik, keçecilik, tahta oymacılığı, geçmişten günümüze kadar yapılan el sanatlarıdır.

Özellikle teknolojinin gelişmesine bağlı olarak telkari, bakırcılık, marangozluk ve buna benzer birçok el sanatları mamullerinin yerini fabrika ürünleri aldığından bunların bir kısmı günümüzde ne yazık ki kaybolmak üzeredir.

2.2.4.1. Taş İşlemeciliği

Taş işçiliğinde özellikle Süryani ustalar kendi üsluplarıyla özgün eserler vermişlerdir. Bu el sanatı Müslümanlar arasında daha sonraları gelişmeye başlamıştır.

Fotoğraf 35: Mardin'de bir cami girişinde bulunan taş işlemeciliği.

Mardin evlerinin içinde ve dışında bu sanatın özgün örnekleri görülür. Kapı, pencere çevreleri, sütunlar, kemerler taş işçiliğinin oya gibi ince örnekleri ile bezelidir.(Fotoğraf 35-37)

Fotoğraf 36: Midyat'ta taşa hayat veren taş ustaları

Mardin'de Artuklu devrinde kalma bu sanat günümüzde beton ve tuğlanın kullanılmasıyla terk edilmeye başlanmıştır. Bu sanatı yürüten esnaf Merkez ve Midyat ilçesine bağlı köylerde ikamet etmektedir.(Fotoğraf 36)

Fotoğraf 37: Taş işçiliğinin bir başka örneği

2.2.4.2. Tel Kari ve Kuyumculuk

Tel Kari diye adlandırılan altın ve gümüş işleme sanatı Mardin'in el en önemli el sanatlarından biridir. Telkari, tel haline getirilmiş gümüşü veya altını tahta üzerinde açılmış oyuklara kakarak ve gömerek yapılan süslemedir. Bir el çekici ve ayak körüncenden ibaret basit bir düzenle, tel halindeki gümüş ve altından güzel motiflerle süslü tabak, kaşık, vazo, tespih, bilezik, yüzük, kolye, kemer, küpe, gondol, şekerlik, sigaralık, kibritlik, tepsi, mücevherat kutusu, takunya ve daha pek çok malzemeler üretilmektedir.

Mardin'de altın üzerine yapılan kuyumculuk başka yerlerde ender görülebilecek bir sanat değeri taşımaktadır. İmal edilen muhtelif ayardaki altınlar il ve ilin dışında alıcılar bulmaktadır. Özellikle Mardin'e özgü incili ve değişik renkteki taşlarla imal edilen ziynet eşyalarına rağbet fazladır.

Bu alandaki ustalıklarından ötürü Süryaniler için "kumaşın ve altının sihirbazı" derler. Mardin Midyat İlçesinde gümüş üzerine yapılan kuyumculuk yalnız bu yöreye özgü olup, başka bir yerde bu sanatı görmek mümkün değildir. (Fotoğraf 38)

Mardin'de Tel Kari ile uğraşan ustaların sayısı günümüzde 20 kişi civarında olup yeni neslin devam ettirmemesi ve bu alandaki el işçiliğini yerini fabrika ürünlerinin almasına bağlı olarak bu mesleği sürdürenler gün geçtikçe azalmaktadır. Daha ucuza mal edilen fabrikasyon ürünlerin el işçiliği olarak satılması, piyasadaki dengesizlikler, bu sanatı olumsuz etkilemektedir

Fotoğraf 38: Tel Kari sanatı Osmanlı döneminde “Vav İşi” olarak bilinirdi

2.2.4.3. Testicilik, anak, ömlek

Testi, toprak bardak, küp, saksı Mardin Merkez ve Midyat ilçelerinde çok eski yıllardan beri devam eden bir sanat dalıdır. Yörenin Terra-Rosa kırmızı kil toprağı, küp yapımıcılığına uygun olduğı için, bu sanat dalı bu ilçelerde gelişme göstermiştir. Bu sanat uzun ve zahmetli bir iş olduğundan, yeni yetişenler bu mesleğe ilgi göstermemektedirler.

2.2.4.4. Bakırcılık ve Kalaycılık

Bakır işlemeciliğı, geleneksel el sanatlarımızdan olup, Mardin merkezindeki özel çarşısında yüzyıllardan beri varlığını sürdürmektedir. Bakırcılıkta ürünlerin ortaya çıkması son derece ağır şartlarda gerçekleşmekte ve işin tamamı el gücüne dayanmaktadır. Burada birçok sofrta takımı, çanaklar, kaşık, kepçe, kevgir, sini, leğen, yemek tencereleri, kazanlar ve güyüzlü ibrik denilen ibrik, su güğümü vb. mutfak eşyaları üretilmektedir. Günümüzde bu sanatı sürdürenlerin sayısı oldukça azdır. Bakırdan yapılan mutfak malzemelerin yerini elik, porselen, plastik, çinko ve cam gibi yapılan daha ucuz ve kullanışlı kap kaçaklar almıştır.

Bakır eşyalar yılda en az bir kez kalaylanırdı. Günümüzde bakır eşya kullanımı azaldığından bu işle ilgilenen esnaf çok azdır. Mardin merkezde yaklaşık 12 atölye ve 26 çalışanı bu mesleğı devam ettirmektedir.(Fotoğraf 39)

Fotoğraf 39: Geleneksel el sanatlarımızdan bakır işlemeciliğı

2.2.4.5. İğne Oyaları -Midyat Nakışı ve Şal u Şepik

Yaklaşık 1500 yıllık bir geçmişe sahip olan iğne oyası, masa örtüsü (yuvarlak, kare, elips, fiskos, dikdörtgen) oda, vitrin, limonata, çay, yatak takımı, yaka, yazma çevresi, kırlent, aksesuar olarak yapılmaktadır.

Kesin tarihi bilinmemekle beraber, yaşlılardan alınan bilgilere göre 1500 yıllık bir geçmişe sahiptir. Bu tarih daha da eski olabilir. Midyat el nakışı olarak, kırlent, yatak örtüsü, tablo, gömlek üzeri gibi ürünler üzerinde yapılır. Bu el işinde yöresel motifler (midyat gülü, lale, dağ hıyarı, menekşe, üzüm dalı, bitim modeli) işlenir. Kumaşın tersinden kumaş telleri sayılarak çarpı şeklinde işlenmesi ve düzünden aynı şekilde çarpı şeklinde oluşması işleme özelliği gereğidir.

Tiftik yünden yapılan kumaş, dokumacı tezgâhlarında dokunur. Tezgâhtan çıkan kumaş 30 cm. genişlikte 7 cm uzunluktadır.

Fotoğraf 40: Mahalli dokumalardan bir örnek

Kumaşta genellikle hat oluşur, her oluşan hat mekik ipinin bitiş noktasıdır. İki hat arası 10 cm dir. Dikişte hatların karşılıklı gelmesi için ince şemlinde, uygun olarak birleştirilir.(Fotoğraf 40)

2.2.4.6.Basmacılık ve Kilim Dokumacılığı (Merş)

En az 2500 yıldır bu bölgede var olan bir sanattır Kök boya ile el ile yapılmış tahta kalıpları kullanmak suretiyle icra edilir. Basmacılık olarak; yatak, nevresim ve oda takımı, vitrin, yakalar, yazmalar, kırlent, perde, bohça ve tablo gibi ürünler yapılmaktadır. Nitekim Atatürk Mardin' i ziyaret ettiğinde keçe üzerine kök boya basmalı bir resim, ayrıca Fevzi Çakmak, İsmet İnönü üçlüsünün dokumalı ameri kan bezi üzerinde baskılı resim hediye edilmiştir.(Hame) Atatürk sözü geçen aileye bir takdirname ile 700.000 TL hediye göndermiştir.

İl genelinde köylerde çok eski yıllarda da yolluk, kilim ve heybe dokuyan basit tezgâhlar bulunmaktadır. Bu ilkel tezgâhlarla kullanılan iplikler evlerde eğrilir ve boyanırdı. Kadınlar da kilim ve yolluk dokurlardı.(Fotoğraf41)

Fotoğraf 41: Mardin'de yöresel dokumalarla döşenmiş bir konuk evi

2.2.4.7.Diğerleri

Semercilik

Mardin'de semercilik sanatı da çok eskilere dayanmakta olup, günümüzde bu sanatı devam ettiren esnaf çok azdır.(Fotoğraf 42)

Fotoğraf 42: El emeği göz nuru, nefes bir sanat anlayışı ve Mardin farkı.

Mardin’de el sanatları tarihin yoğrulmuş yorumlanmış insanüstü bir emekle mükemmelleştirilmiş bir tarzı olarak karşımıza çıkar.

Yün ve İpek Halıcılık

Yaklaşık 1500 yıllık geçmişe sahiptir. İpek ve yün el halısı olarak çeşitli boylarda halı yapılmaktadır. Özellikle yöresel motifler işlenmektedir.

Marangozluk

Tahta yontma sanatı Mardin’de taş oymacılığı kadar meşhurdur. Kapı, minber, divan, takunya, tarak, kanepeler, konsol, gelin sandığı gibi alanlarda kendini göstermektedir.

Terzilik

Mardin’de terzilik çok önemli bir sanat koludur. Terziler, temiz işçilikleri ile bölgede kendilerini kabul ettirmişlerdir.

Mardin’de gün geçtikçe teknolojiye yenik düşen el sanatları bu gün ne yazık ki kaybolmak üzeredir. Yeni neslin ata mesleği olan bu sanatları devam ettirmemesi gün geçtikçe el sanatlarının önemini yitirmesine sebep olmaktadır. Mardin’de küçük atölyelerde el sanatlarıyla uğraşan yaklaşık 70 dükkân ve 110 çalışmanı vardır.

2.5.Mardin Yemekleri

Mardinin kendine has mutfağı geleneksel yemekleri kültür turizminin bir ögesi olmakla beraber Sembusek ,İrok, Kaburga Dolması ,Ikliçe, Bello, Lebeniyye, Mırra, Bırgıl, Kibe, Maldum gibi mahalli yemekler farklı lezzetlere karşılık gelmektedir. Mardin'in coğrafi konumuna bağlı olarak Arap kültürünün izlerini taşıyan yemekleri ayrı bir kültür ögesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Mardin mutfağına has yemekler ve içecekler yerli ve yabancı turistlerde hayranlık uyandıran bir lezzet olmaktadır.(Fotoğraf 43)

Fotoğraf 43: Mardin mutfağından bir görünüm

2.6. Gençlik ve Kamp Turizmi

Beyazsu (Nusaybin-Midyat), Karasu (Nusaybin-Midyat), Gurs Şelaleleri (Kızıltepe-Yüceli), Bakırkırı(Merkez), Zınnar Bahçeleri i(Merkez), Savur Meyve Bahçeleri, Yeşilli Vadisi başlıca kamp alanlarına karşılık gelmektedir.Yaz aylarının kuraklığına ve sıcaklığına bağlı olarak insanlar ve yöre halkı haklı olarak dinlenme amacıyla serin yerleri tercih etmektedir.

BÖLÜM-III

3.TURİZM ve SOSYO-EKONOMİK İLİŞKİ

Turizm sosyo-ekonomik bir olaydır. Birçok sektör karşılıklı ilişki halindedir. Turistik çekim merkezlerinin birçok kaynakları değerlendirmesinin sebebi budur. Doğal ve kültürel olaylar turizmde değer kazanır. Ekonomik etkinlikler sonucu üretilenler hizmet girdisi olarak döviz girdisi sağlar.(Güne,1991,s:43)

3.1.Ekonomik Yapı ve Kaynaklar

Mardin eskiden ticaret ve endüstri bakımından bölgenin önde gelen şehirlerinden biridir. Mardin'in sınır kapılarına yakın olması bugünde ekonomik anlamda halen geçerliliğini koruyan bir şehir olmasına sebep olmuştur. Tarihte günümüze gelen ipek yolu gibi önemli ticaret yollarını Mardin ekonomisi üzerindeki etkisi büyüktür. Mardin ekonomisinde ayrıca yerel üretimler de pay sahibidir. Türkiyede birçok alanda Mardin işçiliğine dayalı ürünler rağbet görmektedir. (Polat,1999 s:34)

3.2.Nüfus

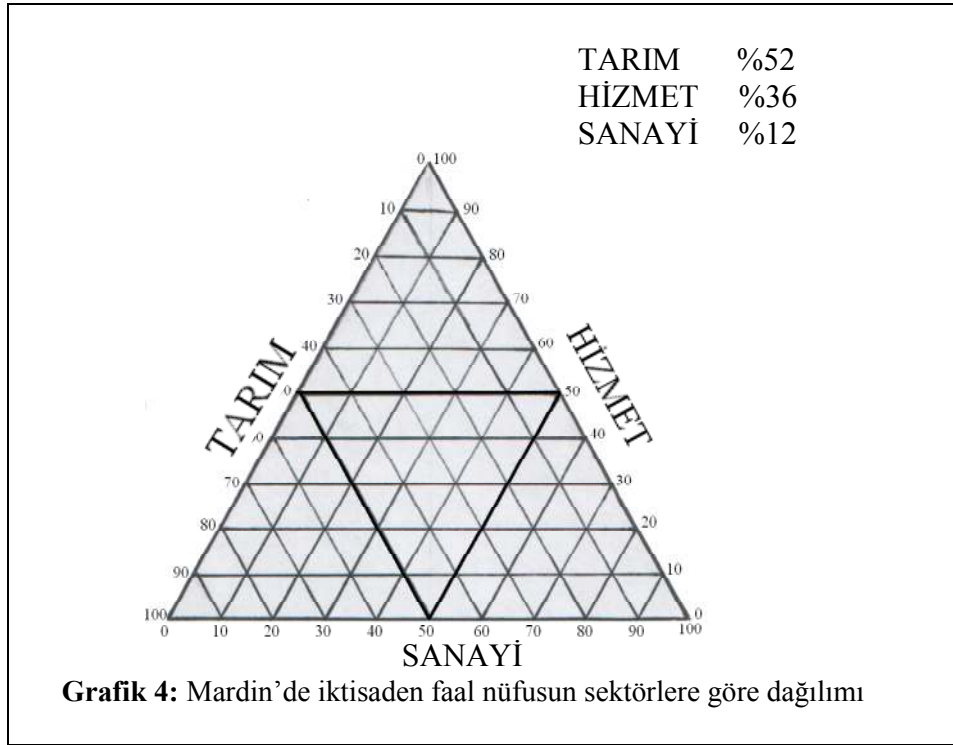
Mardin İlinin İdari Bölünüşü 1990 yılında değişmiştir. Bu ile bağlı olan Cizre, İdil ve Silopi ilçeleri 16.05.1990 tarih ve 3647 sayılı Kanunla Mardin İlinden ayrılarak aynı tarih ve Kanunla kurulan Şırnak İline, Gercüş ilçesi ise Batman iline bağlanmıştır.

1927 yılında Türkiye'nin nüfusu 13.648.270. iken Mardin İlinin nüfusu 183.317 idi ve Mardin İli nüfus büyüklüğü açısından 63 il arasında 35 inci sırada yer almakta idi.

Mardin ili Türkiye'nin Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer almakta olup ilin yüzölçümü 8806 kilometre kare olup bu Türkiye'nin yaklaşık % 1.14 ünü oluşturmaktadır. Mardin'de kilometre kareye düşen kişi sayısı 1927 yılında yaklaşık 14 kişi iken 2000 yılında 80 kişiye yükselmiştir. 1990- 2000 yılları arasında Mardin ilinin yıllık nüfus artış hızı %0 23,4 tür. 1927 yılında Mardin ilinde % 22,8 olan şehirde yaşayan sayı 2000 yılında % 55,5'e ulaşmıştır.

1927 yılında Mardin ilinde % 22,8 olan şehirde yaşayan sayı 2000 yılında % 55,5'e ulaşmıştır.

İktisaden faal Nüfus incelendiğinde Mardin nüfusunun %52'si tarım sektöründe%36'sı hizmet sektöründe ve %12'si de sanayi sektöründe çalışmaktadır.(Grafik 3)Hizmet sektörü içerisindeki nüfusun %9,25'i Turizm sektöründe çalışmaktadır.

Kaynak: Turizm İl Müdürlüğü

Mardin’de köklü bir azınlık olan Süryaniler, köken olarak Hz. Nuh’un oğlu Sam’a dayanırlar. Semitik ırka mensup bu topluluğun yerleşim alanları genelde Mezopotamya bölgesidir. Bu geniş coğrafya üzerinde Beş bin yıllık gibi uzun geçmişe sahiptirler.

Elli asırlık tarihi süreçte isim değişikliğine uğradıkları söylene de, son yirmi asırdır Süryaniler diye çağırıldıkları kesindir. Kökleri bu kadar tarihi derinliklere inen Süryaniler, kültürlerini ve inançlarını korumuş, her şeye rağmen ayakta kalma başarısını göstermiş, varlıklarını günümüze kadar taşıyabilmişlerdir.

Süryani ataları Aramiler; Hıristiyanlığın, Antakya şehrine girdiği ve Hıristiyan dünyasının üç büyük kürsüsünden ilki olan Antakya Elçisel Kürsüsünün kurulduğu dönemde (M.S. 37–43) bölgede etkin durumda olmuşlardır. Çeşitli putlara tapan Aramiler’in büyük çoğunluğu, İsa Mesih’in öğretisini kabul ederek Hıristiyanlığa geçiş yapmışlardır. Buna paralel olarak Arami olan isimlerini terk ederek Süryani tabirini kullanmaya ve aynı zamanda konuştukları Aramice lisanına da Süryanice demeğe başlamışlardır.

O dönemde, bölgede yeni gelişen Hıristiyanlık inancı ile Süryani ismi özdeşleşmiş, bu iki öge halk arasında aynı anlam ve manada kullanılır olmuştur.

Binlerce yıldır Mardin bölgesinde yaşayan Süryanilerin yurtdışına ilk göçü 1915’li yıllarda başlamıştır. 1960’lı yıllarda devam eden cemaatin göçü 1980’li yıllardan sonra daha da

hızlanmıştır. Yüz binlerle ifade edilen Süryani nüfusundan geriye bölgede yalnızca 3 bin kişi kalmıştır. 1980'li yıllardan sonra Süryani göçü hızlanmıştır. Süryanilerin büyük bir bölümü Avrupa'ya gitmiştir.

Yurtdışında yaşayan Süryaniler, doğdukları yerlere duydukları özlem nedeniyle önceleri büyük gruplar halinde köylerini ziyaret etmeye başlamışlardır. Doğu Hıristiyan Kilisesi'ne bağlı bulunan ve Güney-Doğu Anadolu'nun, İran ve Irak hudutlarına dek uzanan dağlık bölgelerinde yaşayan Türkiye'deki Süryaniler, XIII. yüzyıldan beri Osmanlı İmparatorluğu'nda, aşiret sistemi altında özerk bir yaşam sürmüşlerdir. Onlara 1844'de verilen bir beratla 'millet' statüsüne yükseltilmiş ve patrikleri, Süryani toplumun ruhani ve dünyevi önderi olarak tanınmıştır.

Türkiye'deki Süryani nüfusu 25 yıl önce 50.000' den, 1989'da 7 000'e inmiştir. Bugün ise sayının 3 000 civarında olduğu tahmin edilmektedir.

Süryaniler, bugün de yoğun olarak Mardin il merkezi ve ilçe köylerinde yaşamaktadır. Diyarbakır, Hatay, Elazığ ve Adıyaman'da da küçük Süryani toplulukları bulunmaktadır. Son 50 yıl içinde İstanbul'da da bir Süryani topluluğu oluşmuştur. Bugün 4500'ü Güneydoğuda, 10 000 İstanbul'da olmak üzere Süryani nüfusu 15000 civarındadır.

Beş bin yıllık geçmişe sahip bu zengin kültürün mirasçıları Süryaniler, günümüzde yaklaşık olarak beş milyon tahmin edilen nüfuslarıyla Türkiye, Suriye, Irak, Lübnan, Ürdün, İsrail ve Hindistan'da yaşamaktadırlar. Ancak yirminci asrın son çeyreğinde, büyük bir bölümü Türkiye ve Ortadoğu'dan ayrılarak, başta Avrupa ve İskandinavya ülkeleri olmak üzere Amerika'ya, Avustralya'ya göç etmişlerdir.

Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda doğurganlık düzeyi çok yüksek olduğu için nüfusumuz çok genç bir yaş yapısına sahipti. Mardin ilinde 1935 yılında erkeklerin yarısı 15, kadınların yarısı ise 20,2 yaşından daha küçüktür.

Mardin ilinde 1935–1950 yılları arasında ortalama 17 olan nüfusun medyan yaşı, 1950 yılından sonra sürekli bir azalma eğilimi göstermiştir. 1985 yılından sonra artma eğilimi gösteren medyan yaş 2000 yılında erkekler için 17, kadınlar için 18 değerini almıştır.

Tablo 4: 22 Ekim 2000 Yılındaki Genel Nüfus Sayımı Sonuçlarına Göre Mardin İli'nin Nüfus Yapısı

İlçe	Yıllık nüfus Artış Hızı %					
	Toplam	Şehir	Köy	Toplam	Şehir	Köy
00 Merkez	108 340	65 072	43 268	17.24	20.51	12.52
01 Dargeçit	27 611	16 541	11 070	-4.02	49.53	-52.23
02 Derik	55 278	19 806	35 472	18.67	40.56	8.26
03 Kızıltepe	183 475	113 143	70 332	33.86	63.19	-0.42
04 Mazıdağı	27 434	11 194	16 240	-9.85	16.13	-24.50
05 Midyat	128 085	56 669	71 416	50.25	65.03	39.90
06 Nusaybin	103 863	74 110	29 753	21.06	40.00	-14.69
07 Ömerli	14 584	7 197	7 387	-39.92	0.63	-68.04
08 Savur	34 402	7 817	26 585	2.56	22.46	-2.61
09 Yeşilli	22 026	19 700	2 326	41.38	63.37	-56.91
Genel Toplam	705 098	391 249	313 849	23.34	45.16	1.48

Kaynak: Mardin Valiliği

Tabloda görüldüğü gibi 2000 yılında yapılan nüfus sayımına göre Mardin ilinde toplam 705,098 kişi yaşamaktadır. İlçe nüfuslarında en fazla toplam nüfus artış oranı Midyat'ta en az ise Ömerlide gerçekleşmiştir. Merkez ve Derik ilçesine bağlı köylerde yıllık nüfus artış oranı belirgin olarak artmakta diğer ilçelere bağlı köyler çeşitli sebeplere bağlı olarak göç vermekte ve buna bağlı olarak yıllık nüfus artış hızı eksilere düşmektedir.

Mardin ilinde 1927–1940 döneminde erkek nüfusun büyüklüğü kadın nüfustan daha az olmuştur. İlde 1927 yılında her yüz kadın için 98 erkek bulunmakta iken, erkek nüfusun kadın nüfustan daha hızlı artması nedeniyle 1940 yılında kadın ve erkek nüfus aynı büyüklüğe ulaşmıştır. Bu yıldan sonra artma eğilimine giren cinsiyet oranı, 1970 yılında 104'e düşmüştür. Cinsiyet oranı en yüksek değerini 108 ile 1975 yılında almıştır. 2000 yılında Mardin ilinde her 100 kadın için 106 erkek bulunmaktadır.

3.3.Turizm -Ulaşım İlişkisi:

İnsanların turizm hareketlerine katılabilmeleri, rahat bir yolculuğun sonucudur. Bu da kuşkusuz ulaşım araçlarının sağladığı kolaylıklarla gerçekleşir.(Köksal,1994,s:5)

Seyahati mümkün kılan ulaşım çok sayıda insanı hareket ettirerek ve ağır yatırımlara, karmaşık örgütlenmelere talep yaratarak turizmin tamamlayıcı bir parçası olmaktadır. Turizm faaliyeti mesafe ve zamandan büyük ölçüde etkilendiği için ulaşım ve haberleşmeye hayati bağlarla bağlıdır.(Özgüç,1984,s:34)

Mardin'e gelen yabancı uyruklu turistler daha çok ilkbahar ve sonbahar aylarını tercih etmektedir. Bundaki temel sebep yaz aylarındaki yüksek sıcaklık değerleridir.

ETS, İrem tur, Club Felly, Dilmenler seyahat, Haşimoğlu Turizm, Bilem Turizm ve Mardin vip Turizm acente şirketler olarak il turizmine hizmet etmektedir. Bu firmaların çeşitli illerde bulunan temsilcilikleri ve irtibat büroları yerli ve yabancı turistleri belirli güzergâhlar üzerinden Mardin'e getirmekte ve bu tarihi şehirde konaklama imkânı sunmaktadır.

3.3.1.Karayolları

Mardin tarihten günümüze kadar önemli ticaret yolları üzerinde bulunmaktadır. İpek yolu ile getirilen mallar Mardin üzerinden Anadolu'nun diğer yerlerine dağıtılmıştır. Bu durum karayollarının durumu kullanmadaki önceliği hakkındaki önemi vurgulamaktadır. Şu anda hali hazırda bulunan, Mardin ilinin 368 Km'si devlet yolu, 362 Km'si İl yolu olup toplam şebeke uzunluğu 730 km.dir. Mardin'i Şanlıurfa ve Gaziantep üzerinden Adana'ya bağlayan büyük E-90 Karayolu aynı zamanda Avrupa ile Ortadoğu ülkeleri arasında 'da TIR taşımacılığının ana eksenidir. İl Merkezine bağlı tüm ilçelerle Karayolu irtibatı mevcuttur yollar asfalttır. Mardin'de genel olarak turizmi olumsuz etkileyecek ulaşım problemi yoktur. Özellikle arazinin güneye doğru genişleyen bir ova konumunda olması bu yöndeki ulaşım ağını da beraberinde geliştirmiş ve çevre illerle olan karayolu bağlantısı kolaylaşmıştır. Mardin'in engebeli, yüksek eski şehir merkezinde ise jeomorfolojik özelliklerden kaynaklanan sebeplerle yerleşme ağı içerisinde ulaşım pek gelişmemiştir. Tarihi anlamda savunma amaçlı kurulan bu şehirde evler birbirine yakın, sokaklar ve yolların dar olması bazı alanlarda ancak binek ve yük hayvanlarıyla ulaşımı mümkün kılmıştır

3.3.2.Demiryolları:

İl içinde 142 km. Demiryolu mevcuttur. İl topraklarına Şanlıurfa-Ceylanpınar'dan giren demiryolu, sınırı izleyerek Suriye ve Irak'a ulaşır. Ayrıca Şen yurt kasabasından geçen

bu yola Mardin 30 km. hatla bağlıdır. Demir yollarını turizm amaçlı kullanıldığı pek söylenememektedir. Genel olarak bu ulaşım ağı yük taşımacılığında kullanılmaktadır.

3.3.3.Havayolu

Mardin'de hava alanı Mardin – Kızıltepe yolu üzerinde bulunmaktadır. Haftanın altı gününde (Pazartesi, arşamba, Perşembe, Cumartesi ve Pazar) uçak seferleri yapılmaktadır. Bu haliyle Mardin havaalanı yerli ve yabancı turizme hitap edebilmektedir. Ancak sefer sayılarının ve uçuş gzerghlarının genişletilmesi turizmi daha da canlandıracaktır.

3.4.Mardin Őhrinde Yerleşme Turizm İlişkisi:

Savunma amaçlı kurulan ve ona göre Őkillenen Mardin bir kale Őhri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple yerleşilen alanlara yakın yerlerde tarihi dokularda Őkillenmiř, buna bağlı olarak Mardin açık hava müzesi haline gelmiştir.

Şehirde kalite belgeli otellerin yanı sıra belediye belgeli otellerde bulunmaktadır. Bunlar daha çok evre illerden alişveriş için gelen halkın ihtiyaını karşılamaktadır.

BÖLÜM -IV

4.BUGÜNKÜ TURİSTİK KULLANIM ŞEKİLLERİ

4.1.Gezi ve Mesire Yerleri:

Gurs Şelaleleri, Beyazsu, Karasu, Yeşilli Vadisi, Zinnar Bağları, Firdevs Köşkü, Midyat, Dara köyü başlıca mesire alanlarına karşılık gelmektedir.(İl Turizm Envanteri,2006 s:63)

4.2.Kamp İmkânları:

Kamp alanları sınırlı olmasına rağmen, Yeşilli Vadisi kamp turizminin geliştiği bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra izin alındığı takdirde yakın çevrelerde kamp imkânları bulunabilmektedir.

4.3.Turizm ve Rekreasyona Yönelik Talep:

Mardin’de bulunan oteller ve belgeli işletmeler gelen talebe cevap verebilmektedir. Son yıllarda turizme yönelik yatırımların artması artan potansiyelin yakın illerde barınması yerine il içinde kalabilmesi ve gerekli hizmeti alabilmesine olanak sağlamaktadır.

4.4.Konaklama Tesisleri:

Mardin merkez ve ilçelerinde bulunan turizm işletme belgeli 6 tesiste 305 oda ve 637 yatak bulunmaktadır. Halen inşaatları devam eden belgeli 5 tesisin tamamlanmasıyla sayılar 149 oda ve 284 yatak olarak artacaktır. Ayrıca ilde belediye belgeli konaklama tesislerinde 69 oda ve 126 yatak vardır. İnşaatı devam eden 56 oda ve 112 yatak kapasiteli otel de (Büyük Mardin Otel) bulunmaktadır. Bunlarla beraber polis evi ve öğretmen evi de hizmet vermektedir.

Tablo 5: Mardin’de Bulunan Oteller ve Konaklama tesisleri

OTELLER	ODA ve YATAK	SUİT	RESTORAN KAPASİTESİ
Otel Bilen (Merkez)	108 oda 216 yatak	8	600
Otel Öztopraklar (Kızıltepe)	45 oda 108 yatak	2	80
Nezirhan Oteli (Nusaybin)	63 oda 114 yatak	3	200
Denktaş Tesisleri (Derik)	32 oda 86 yatak	2	100
Aydınlr Oteli (Nusaybin)	31 oda 67 yatak	-	100
Doğu Oteli (Nusaybin)	26 oda 46 yatak	1	80
Mardin Öğretmen evi	32 oda 67 yatak	3	200
Mardin Polis evi	33 oda 120 yatak	6	120
Erdoba evleri	30 oda 60 yatak	3	120
Büyük Mardin Oteli (Merkez)	54 oda 130 yatak	8	2000 açık 300 kapalı 300 toplantı

Kaynak: Turizm İl Müdürlüğü

Mardin’de bulunan konaklama tesislerinde yaklaşık olarak 1200 kişi çalışmaktadır. Otel, motel ve belgeli turistik işletmelerin doluluk oranları Nisan, Mayıs ve Haziran aylarıyla Eylül ve Ekim aylarında artmaktadır. Söz edilen aylarda otellerin doluluk oranları %80 - %85 değerlerine ulaşmaktadır.

BÖLÜM-V

5.MARDİN İLİNİ ZİYARET EDEN TURİSTLER

Son yıllarda sadece ülkemizin değil tüm dünyanın ilgisini çekmeye başlayan Mardin, tarihi ve kültür yapısı ile UNESCO'nun "Dünya Mirası Kenti Listesine" girmeye adaydır. Kültür Varlıklarının belgelenmesi korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması önem arz etmektedir. İl merkez ve İlçelerinde Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğüne tescil edilmiş 665 adet bina mevcuttur. Ziyaretçi akınına uğrayan kente resmi kayıtlara göre;

2004 YILI SONU İTİBARIYLA

Giriş: 58.602   **Çıkış:** 57.376

2005 YILI SONU İTİBARIYLA

Giriş: 81.694   **Çıkış:** 80.698

Kişi idari ve Pasaportlu olarak Nusaybin Hudut Kapısından giriş ve çıkış yapmıştır.

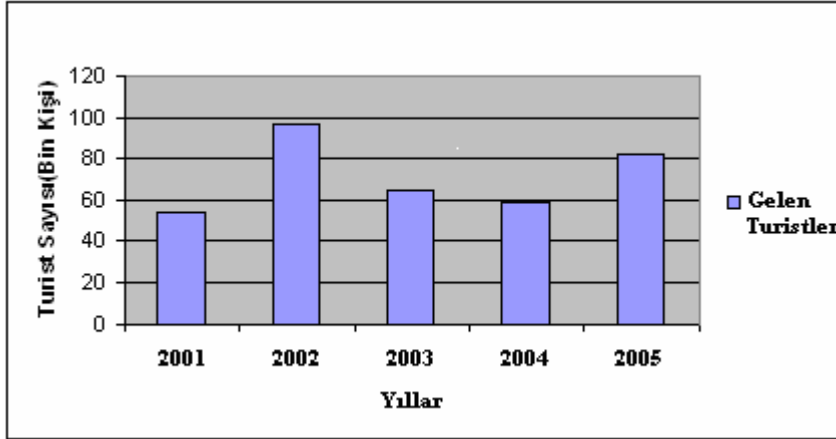
Tablo 6: 2001 -2005 yılları arasında Türkiye ve Mardin'e gelen Turist sayıları

YILLAR	2001	2002	2003	2004	2005
MARDİN	54,870	96,830	65,000	58,602	81,964
TÜRKİYE	11.619.000	13.256.000	14.029.000	17.517.600	21.122.800

Kaynak: Turizm İl Müdürlüğü

Nusaybin Hudut Kapısı dışında de İlde bulunan tarihi ve turistik yerleri gezip görmek ve incelemek için 2005 yılı içerisinde yerli ve yabancı turist, olarak yaklaşık 400.000 kişi ziyaret etmiştir.

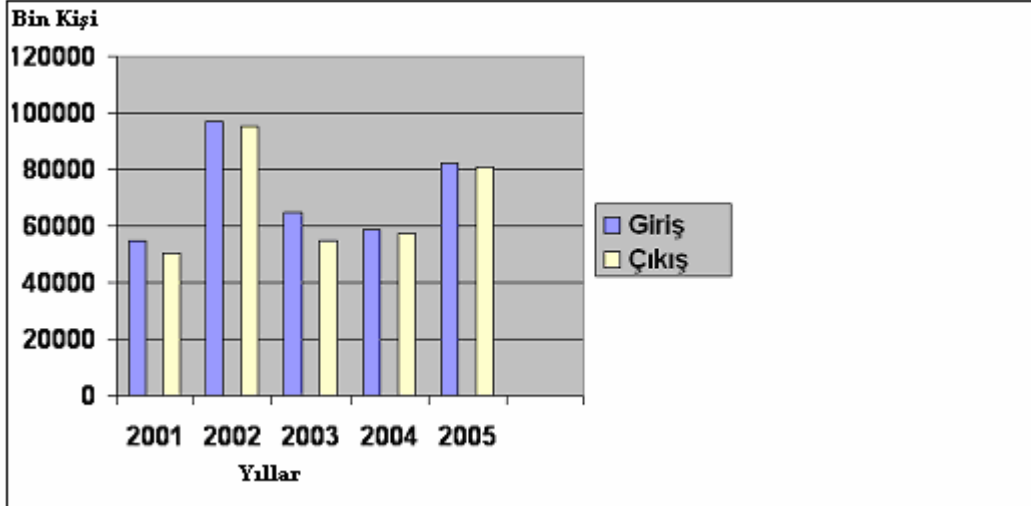
Grafik 5: 2001–2005 yılları arasında Mardin’i ziyaret eden turistler

Kaynak: Turizm İl Müdürlüğü

Grafikte de görüldüğü gibi 2001–2005 yılları arasında en fazla turist 2002 yılında gelmiştir. Yıllar itibariyle gelen turist sayılarındaki istikrarsızlık belirgindir.

Grafik 6: 2001–2005 yılları arasında Nusaybin’de sınır kapısından giriş çıkış yapan turist sayıları

Kaynak: Turizm İl Müdürlüğü

Bu grafikteki değerlere göre Mardin’e giriş çıkış yapan turist sayılarında yıllara göre istikrarsızlıklar bulunmaktadır. Verilen yıllar içerisinde 2002 yılında giriş çıkış yapan turist sayıları azami seviyeye ulaşmış 2003 – 2004 yıllarında azalmış ve 2005 yılında tekrar artmaya başlamıştır. Yeterli alt yapının sağlanamamış olması, ulaşım problemi, yeterli

tanıtımın yapılmaması, turizm sektöründe büyük bir açık oluşturmuş ve ziyaretçi sayılarında istikrarsızlıklara sebep olmuştur.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Mardin'in turizmiyle ilgili yaptığım bu çalışmada, Mardin'in merkezinde ve ilçelerinde bulunan eserleri, turizm potansiyelini ve bu potansiyelin kullanılabilirlik durumunu inceledim. Bazı eserleri fotoğraflamakla beraber, bazı eserlerin harabe durumda olması ve büyük ölçüde ortadan kalkması ve ulaşım ağı yetersizliği ve güvenlik sorunları nedeniyle bazı değerlere ulaşamadım. Mardin Türkiye turizminin Dünya kültür mirasına alınan şehri olması anlamında çok büyük kültürel bir hazinesidir. Tarihe tanıklık eden bir şehir bugün ne yazık ki bu avantajını ya yeteri kadar kullanamamakta ya da bu değerli hazine göz ardı edilmektedir. Sadece internet aracılığıyla turizme yönelik tanıtımlar yetersiz kalmakta, buna bağlı olarak turizm her geçen gün sönmemektedir. 2001 yılı verilerine göre 45.000 civarında olan yerli ve yabancı turist sayısı her geçen gün azalmakta, her yıl hesap edilen sayının altında ziyaretçi girişi olmakta bu kültür şehri hak ettiği zenginliklerden mahrum bırakılmaktadır.

Güney doğu Anadolu Bölgesi içerisinde yer alan Mardin Coğrafi özellikleri bakımından çevre illerde ayrılmaktadır. Güneydoğu Torosları bölge sınırı kabul ettiğimizde bu silsilenin güneyinde kalan alan sade bir görünüm arz etmektedir. Mardin Eşiği olarak bilinen engebeli bu alanda yer alan Mardin yüksek bir kütle üzerinde örülü bir coğrafyadır. Bu Coğrafi Şartları düşünüldüğünde en eski yerleşim alanı dağlık yüksek bir kütleyle karşılık gelen Mardin bu bakımdan savunma amacıyla yüksek bir yerde kurulan kale şehri özelliği göstermektedir.

Tarih boyunca geçitlere ve önemli ticaret güzergâhlarına hâkim konumda olmasından dolayı, ilk çağlardan itibaren sınır kalelerin bulunduğu, bu önemli yolların gerek kontrolü gerekse korunması amacıyla karakol kalelerin kurulduğu bir alandır. Bu sebeple Mardin'de genel olarak turizme önem kazandıran eserler daha çok savunulması kolay olan bu mevkilerin çevresinde şekillenmiştir.

Mardin geçmişten günümüze uzanan adeta tarihine şahitlik eden, maddi ve manevi kültürel değerlerinin gün ışığına çıkarılmasını beklemektedir. Camileri, manastırları, kiliseleri türbeleri, mescitleri, zaviyeleri, köprüleri, hamamları, çeşmeleri, askeri ve sivil mimari yapıları ve taşın inanılmaz işlenişini gözler önüne seren eserleri kendine has kültür

yapısı gelenek ve görenekleri ile Türkiye’de açık hava müzesi olan bu kentin yeterince tanıtımı yapılmalıdır.

Ayrı bir kültürel değere sahip Mardin ekonomik anlamda yeterince gelişemediğinden turizme yönelik yapılaşmalar da s n k kalmaktadır. Turizm, günümüzde ve özellikle ülkemizde gündeme damgasını vuran ve gündemden inmeyen bir konudur. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınmasında ihtiyaç duyulan dövizin sağlanması ihracat ve turizme umut bağlanan ön plana çıkan iki önemli kaynak olmuştur.

Türkiye'nin kalkınması için sanayileşmek sanayii kurmak ve çalıştırmak için de daha uzun süre ve daima döviz gerekecektir. Bu açıdan turizmi kalkınmanın ihmal edilmez bir unsuru olarak görmek ve buna uygun ekonomik model oluşturmak gereklidir.

Türkiye ekonomisinin önündeki darboğazların aşılmasında turizm, önümüzdeki on yılın en önemli politikalarından biri olmak durumundadır. Uluslararası turizm hareketlerinin 40 yıl gibi kısa bir sürede yüzde 1641 oranında artarak 415 milyon kişiye ulaşması, turizm gelirlerinin aynı dönemde yüzde 10.952 oranında artarak 230 milyar doları bulması döviz akışı bakımından konunun önemini açıkça ortaya koymaktadır.

Turizmle ilgili bu kadar çarpıcı verilere bakıldığında Türkiye'nin Pazar payının oldukça küçük olduğunu görüyoruz. Dünya turizminin odak noktalarından birini oluşturan Türkiye, dünya turizminde, gelen turist sayısı ve turizm gelirleri açısından ancak % 1,5 gibi çok düşük bir paya sahiptir. Potansiyelin büyük olmasına karşın, dünya turizminden aldığı pay çok düşük olan Türkiye'nin bugüne kadar uyguladığı veya uygulamak istediği politikalarında yeterince başarılı olamadığını açıkça görmek gerekir.

Türkiye'nin potansiyeli oranında turizmden yararlanamadığı bir gerçektir. Türk turizminin hala mazeretler arkasına sığınarak gerçeği görmezden gelmesinin kabul edilebilir tarafı yoktur. Ancak bu sonucu doğuran turizmin sorunlarının bulunduğu bir gerçektir. Bu sorunları şu şekilde sıralayabiliriz.

- * Konaklama işletmelerinin sorunları
- * Yatırım sorunları
- * Pazarlama sorunları

- * Turizmde çeşitlilik sağlama sorunları
- * Eğitim sorunları
- * Mevsimlik yoğunlaşma ve atıl kapasite sorunu
- * İç turizmin geliştirilmesi sorunu
- * Ulaşım sorunları
- * Çevre sorunları
- * İşletmecilik-yönetim sorunları
- * Örgütlenme ve koordinasyon yetersizliği sorunu
- * Uluslararası düzeyde işbirliği gerekliliği
- * Turizm bilincinin oluşması sorunu
- * Turizm politikalarının bütünlüğü sorunu
- * Altyapı ve kentleşme sorunu
- * Turizm planlaması sorunu

Potansiyeli harekete geçirmek için; bu sorunların giderilebilmesini temin ederek turizm alt ve üst yapısıyla, tanıtımı, özendirmeye pazarlamasıyla yatırım kapasitesiyle, turistik işletmeleriyle kamu ve özel kesimiyle, eğitimi ve turizm çeşitleriyle, doğrudan ve dolaylı kuruluşlarıyla bir bütün olarak ele alınmalıdır. Çünkü bu sistem içindeki çeşitli faaliyet dallarının önemi çok büyüktür.

Mardin'in kültürel turizmini canlandırmaya yönelik alınması gereken tedbirleri şu şekilde sıralayabiliriz:

Reklâma ağırlık vererek yeterince tanınmasını sağlamaktır. Bu işlem klasikleşmiş anlamıyla değil adeta turizm seferberliği şeklinde yapılmalı ve bunun hem ülkece hem de yerel yönetimlerce bir politika haline getirilmesi gerekmektedir. Avrupai tarzda reformlar uygulanmalı ve bunun için gerek yurt içinde ve gerekse yurt dışında irtibat ve tanıtım büroları kurulmalıdır. Gerçekten de en büyük sıkıntı bu alanın yeterince tanınmıyor olmasından ileri gelmektedir.

İl ve İlçelerde turizme yönelik festivaller düzenlemek ve katılımı sağlamak yurt çapında konu ile ilgili irtibat bürolarını açmak veya yaygınlaştırmak turizme destek olacaktır.

Halkın turizm hakkında bilinçlendirilmesi ve bu alanda şehrin dokusunu bozacak yapılaşmalardan kaçınılması gerekliliği kavratılmalı, gerektiğinde ağır müeyyideler uygulanmalıdır.

Turizm acenteleri ile işbirliği yapılarak şehir turizminde yeni alternatifler aranmalı ve var olan potansiyel en iyi şekilde kullanılmalıdır. Bunun için gerektiğinde çeşitli festivaller düzenlenmeli, yerli ve yabancı turistlerin dikkati bu yöne çekilmelidir.

Bu alanda bulunan otel, motel ve pansiyon türü konaklama tesisleri sıkı bir şekilde denetimden geçirilmeli ve bu denetimler periyodik olarak yapılmalıdır. Bu gibi iş yerlerinde temizlik sağlığa uygunluk ve sağlık gibi ciddiyetle üzerinde durulması gereken konularda kesinlikle tolerans gösterilmemelidir.

Turizm sektöründe çalışanların kalifiye eleman olması durumuna dikkat edilmeli ve bunların gelen turistlerin karşına çıkan birincil şahıslar olması sebebiyle turizm alanında gerekli eğitimler kurslar düzenlenerek verilmelidir.

Bu yöreye ait olan el sanatları halk eğitim merkezlerince kurslar düzenlenerek verilmeli ve bu sanatların sürekliliği sağlanmalıdır.

Her yıl bir önceki senenin durum değerlendirilmesi yapılarak sonraki senenin daha verimli kullanılması durumu araştırılmalıdır. Buna bağlı olarak gerektiğinde turizm projelerinden yararlanılmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA

AKOĞLU,T.,1977,Türkiye Turizminin Dünya Turizmindeki Yeri ve Başlıca Problemleri,İktisadi Coğrafya Turizm Enst. Konferansları. İstanbul Matbaası, İSTANBUL.

AKURGAL,E.,1995,Anadolu Uygarlıkları.Net Yay,İSTANBUL.

AKURGAL,E.,1996,Anadolu'nun Etnik Yapısı Cumhuriyet Bilim Teknik,500.19 Ekim 1996. 5. İSTANBUL.

AKURGAL,E.,1998,Anadolu Kültür Tarihi,Tübitak Popüler Bilim Kitapları.67,ANKARA.

AKURGAL,E.,1998,Türkiye'nin Kültür Sorunları.Bilgi Kitabevi ,ANKARA.

AKYÜZ,G.P.,1998,Mardin İli'nin Merkezinde ,Civar Köylerinde ve İlçelerinde Bulunan Kiliselerin ve Manastırların Tarihi. Resim Matbaacılık A.Ş.Topkapı-İSTANBUL.

ALİOĞLU,F.,2003 Mardin Şehir Dokusu ve Evler,Tarih Vakfı,İSTANBUL.

ALPER,M.,1992,Urfa'nın Mekansal Yapısı ve Tarihi Urfa Evleri. Fırat Üniv.,Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yay.No :11,ELAZIĞ.

ALTUN,A., 1970 “Mardin’de İki Artuklu Medresesi” Sanat Tarihi Yıllığı, III,s.253-263, İSTANBUL

ALTUN,A.,1971,Mardin’de Türk Devri Mimarisi, İSTANBUL.

ALTUN,A.,1971,“Mardin” TürkiyeTuring ve Otomobil Kurumu Belleteni, S.29/308, s.11-15, İSTANBUL.

ALTUN,A.,1975 “Anadolu’da Artuklu Devri Medreselerinin Plan Şemaları Üzerine Notlar” Vakıflar Dergisi, S.X,s.229-233,ANKARA.

ALTUN,A.,1978,Anadolu’da Artuklu Devri Türk Mimarisinin Gelişmesi, İSTANBUL.

ALTUN,A.,1979 “Mardin Ulu Cami ve Çifte Minareler Üzerine Birkaç Not” Vakıflar Dergisi, ,S.IX,s.192-200,ANKARA.

ALTUN,A.,1988,“Abdüllatif Camii” mad. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,C.1,s.255-256,İSTANBUL.

ALTUN,A.,1988,Ortaçağ Türk Mimarisinin Ana hatları İçin Bir Özet, İSTANBUL.

ALTUN,A., 1995,“Eminüddin Külliyesi” mad. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,C.11,s.119. İSTANBUL.

ARTUK,İ.,1940, Mardin Artukoğulları Tarihi, İSTANBUL.

AYAN,M.,1992, Sanat Birikimine Sahip Çıkma Bilinci.Fırat Üniv.,Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yay.No :11,ELAZIĞ

- BAKICI,Y.,**1998.Tarihte ve Günümüzde Palu. İ.s.mat İst. Matb. İSTANBUL.
- BİLGİCİOĞLU,B.,** 1998 “Mardin Mimari” mad. Türkiye Diyanet Vakfı, İslam Ansiklopedisi, C.23,s.48-51. İSTANBUL.
- BİLGİÇ, E.,**1955,M.Ö. 2000 Yıllarında Mezopotamya – Anadolu Arasında Ticari ve İktisadi Münasebetler. 9. Coğrafya Meslek Haftası, Tebliğler ve Konferanslar. S:192–202 İSTABUL.
- BULDUK A.,F.,**1999 Mardin Tarihi, ANKARA.
- CLAYTON P- M PRİCE,** 1998,Antik Dünya’nın Yedi Harikası.(çev: B AVUNÇ)Homer Kitabevi.
- ÇORUH,S.,**1959,Belediyeler ve Turizm Ayyıldız Matbaası, ANKARA.
- ÇULPAN,C.,** 1975 Ortaçağdan Osmanlı Devri Sonlarına Kadar Türk Köprüleri, Türk Tarih Kurumu, ANKARA.
- DOĞANAY,H.,**2001, Türkiye Turizm Coğrafyası. Çizgi Yayınevi, KONYA
- DOLAPÖNÜ,H.,**1970,Tarihte Mardin. İSTANBUL
- ERALP,Z.,**1983,Genel Turizm. A.Ü.Bas. Yay. Yüksek Okulu Yay. No:9 ANKARA
- ERİÇ,M.,**1992,Fırat Havzasında Geleneksel Mimari Özellikler ve Koruma Örnekleri. Fırat Üniv.,Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yay.No :11,ELAZIĞ
- ERİNÇ, S.,**1972,Türkiye: İnsan ve Ortam.Güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi.s:165-194, İSTANBUL
- EYUBOĞLU İ,Z.**1981Anadolu Uygarlığı, Der Yay. İSTANBUL.
- GÖYÜNÇ,N.,**1969, XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, İSTANBUL.
- GÖYÜNÇ,N.,**1991,16.yy. Mardin Sancağı.Türk Tarih Kurumu Yay.XIV Dizi,ANKARA
- GÜLER,Ş.,**1978,Turizm Sosyolojisi.ANKARA
- GÜNEY,E.,**1991,Diyarbakır ve Yöresinde Doğa – Kültür Turizmi. D.Ü. Rektörlüğü Yay. No: 4 DİYARBAKIR
- HOLLERWERGER,H.,**1999,Lebendiges Kulturerbe TURABDIN. Bethlehemstrabe 20, A-4020 LİNZ-ÖSTERREICH
- İLTER,F.,**1969 “Erken Devir Anadolu Türk Mimarisinde 12.ve 13. Yüzyıl Artukoğulları Medreselerinin Yeri” Vakıflar Dergisi, S.8,s.197-208. ANKARA.

- KARABORAN,H.,**1992,Fırat Havzasında Sanat Tarihiyle İlgili Eserlerin Coğrafi Dağılışı. Fırat Üniv.,Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yay.No :11, ELAZIĞ.
- KÖKSAL,A.,**1973,Doğu Anadolu'nun Turizm Coğrafyasına Dair.A.Ü. D.T.C.F.,Coğrafya Araştırmaları Dergisi, 5 – 6, Sy: 127-139, ANKARA.
- KURAN,A.,**1969,Anadolu Medreseleri, ANKARA.
- LANQUAR,R.,**1991,Turizm ve Seyahat Sosyolojisi.İletişim Yay.İSTANBUL.
- OLALI,H.,** 1989,Turizm.Milli Eğitim Basımevi,İSTANBUL.
- ÖZDEMİR,R.,**1992,Osmanlı Döneminde Dini ve Sosyal Yapıların İnşası ve Tamirata Üzerine Bazı Bilgiler. Fırat Üniv.,Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yay.No :11,ELAZIĞ.
- ÖZGÜÇ,N.,**1994,Turizm Coğrafyası İ.Ü Yay. No: 3821 İSTANBUL.
- POLAT,K.,**1999,Diyarbakır İli Turizm Coğrafyası (Yayımlanmamış Lisans Tezi) ELAZIĞ.
- PULVAN,C.,**1975, Türk Taş Köprüleri.ANKARA.
- SAYILAN,F.,** 1987 “Mardin Evleri” Türkiyemiz, S.53, s.7-14, İSTANBUL.
- SÖZEN,M.,**1970,Anadolu Medreseleri, İSTANBUL.
- SÖZEN,M.,**1992,Türkiye’de Tarihsel Çevrenin Korunması ve Milli Saraylarımız. Fırat Üniv.,Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yay.No :11,ELAZIĞ.
- TAŞDEMİR,M.,**2003“Mardin” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. C.28,s.43–48. İSTANBUL.
- TUNÇ,G.,** 1978, Taş Köprülerimiz, Karayolları Genel Müdürlüğü, ANKARA.
- TUNÇEL,H.,**1996,Develi İlçesinin Turizm Potansiyeli. F.Ü.Sos. Bil. Derg. Cilt:8 Sayı:1 Sy. 341- 360 ELAZIĞ.
- TUNCEL,M.**1980,Türkiye’de Yerleşmenin Tarihine Toplu Bir Bakış. İ.Ü.Coğ. Enst. Derg.S:23 shf:123 – 160 İSTANBUL .
- TUNCEL,M.,**1981,Tarih Boyunca Türkiye’de Kent Kuruluşları.Doğumunun 100. Yılında Atatürk’e Armağan.s:309 – 350 İSTANBUL.
- TURANI,A.,**1980,Sanat Terimleri SözlüğüToplum Yay. ANKARA.
- VARIŞ,T.,**2000,Anadolu’daki İlk 7 Kilise. SkyLife.2,s:96 – 105 ,İSTANBUL.
- YILDIRIM,R.,**1992,Eski Yapıların Korunmasının Önemi. .Fırat Üniv.,Fırat Havzası Araştırma Merkezi Yay,No :11,ELAZIĞ.

YİĞİT,A.,1994,Hazar Gölünün Turizm Potansiyeli ve Bugünkü Kullanım Durumu. F.Ü. Sos Bil. Derg. Sayı: 6/1 ELAZIĞ.

ZEYBEK,İ.,2003,Akdağ'ın Doğal Ortam Özellikleri ve Turizm Potansiyeli. Doğu Coğr.Derg.Sayı:4 Sy:117-143 KONYA.

Yararlanılan Web Adresleri:

www.cacina.net

www.mardin.gov.tr

www.kultur.gov.tr

ÖZGEÇMİŞ

01.01.1977 Yılında Elazığ'da doğdum. İlk, orta lise öğrenimimi Elazığ'da tamamladım.1996 yılında Fırat üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümüne girdim, lisans eğitimini tamamladım ve 2000 yılında mezun oldum. Şu anda Diyarbakır Final Dergisi Dershanesinde öğretmen olarak görevine devam etmekteyim.

Yusuf KOÇOĞLU

ELAZIĞ'2006